

ELÄVÄNEELÄHTÄJÄ HAARD HÕNGU

ÜTELÜISI VÕRO KEELI /
VÕRUKHEELSEID KÕNEKÄÄNDE

Kokko pandnu URMAS KALLA

Võro Instituut 2014

Tennämi „Vana Võromaa kultuuriprogrammi” nõvvokoko.
Tugõja': Eesti Kultuurkapital, Rahvakultuuri Keskus.

Päämädsē' lätte':
Eesti fraseologismide elektrooniline alussõnastik
Koostanud Asta Õim, Katre Õim riikliku programmi
„Eesti keele keeletehnoloogiline tugi (2006-2010)“ rahastusel.
© 2011 Asta Õim, Katre Õim, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond
<http://www.folklore.ee/justkui/sonastik/>

Eesti kõnekäändude ja fraseologismide andmebaas JUSTKUI
Koostajad: Anneli Baran, Anne Hussar, Asta Õim, Katre Õim.
Murdekeelt on toimetanud Mari Must.
Tarkvara autor ja tehniline teostus: Indrek Kiissel.
© 1998-2005 autorid, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond
<http://www.folklore.ee/justkui/>

Pildi' ja kaas: Marja-Liisa Plats
Külendüs: Marja-Liisa Plats
Trükk: OÜ Greif, Kolm Lõvi Trükikeskus
© Võro Instituut

ISBN 978-9949-9581-1-5

Kakkõhelü om tan märgit ülemädsē komaga ('),
a taad vōi märki' ka q-ga vai jättä' hoobis märkmäldä.

SISUKORD

SAATÕSÕNA	17
LUUDUS	23
MAAILM / MAAILM	23
AASTAGAAO' / AASTAAJAD	23
kevväi / kevad	23
kevväi om tulõman / kevad on tulekul	23
päiv lätt lühembäs / päev lüheneb	24
PÄÄVÄAO' / PÄEVAAJAD	24
pümmes minemä, hämäräs minemä / pimedaks minema, hämarduma	24
pümme / pime	24
varra hummogu / vara, varavalgel	26
ILM: SADO JA PÕUD, TUUL, PIKNE / ILM: SADU JA PÕUD, TUUL, ÄIKE	26
egä ilmaga / iga ilmaga	26
halv ilm / halb ilm	26
tuulõlda' / tuuletü	26
pikne, pikseilm / äike, äikeseline ilm	26
pilven / pilves	27
tootas sato / töötab vihma tulla	27
vihm ja lumi, sado / sademed, sadu	27
ilm nakas kostuma / külm annab järele	28
KASVO' / PUUD JM TAIMED	28
mõts / mets	28
vili / vili	30
MÕTSAELÄJÄ' / METSLOOMAD	30
INEMINE	31
INEMINE ESI'HINDÄST / INIMENE KUI TERVIK	31
vannus / vanus	31
nuur / noor	31
vana / vana	32
sugu / sugu	32
kihäosa' / kehaosad	34
nägo / nägu	34
silmä' / silmad	34
suu / suu	34
hamba' / hambad	35

käsi / käsi	35
sõrmõ' / sõrmed	35
jala' / jalad	35
hiussilda', pless / juusteta, kiilas	35
liigutusõ' / liigutused	36
ihotallitus, ihohädä' / füsioloogia, organismi talitlus	36
hingämä / hingama	36
kemmerg / käimla, kemps, WC	36
hambit hellikus tegemä / hambaid hellaks tegema	36
hoimanõ olõma / uimane olema, pea käib ringi	36
ossõndama / oksendama	38
hallus / valus	38
vika saama / haiget, viga saama	38
põdõma / haige olema, põdema	39
haigõmajan olõma / haiglas olema	39
kuulma / surema	40
hukkama / surmama	43
suuvmisõ' kaddonugõsõlõ / soovid lahkunule	44
elo jaos tähtsä' vai sissehärinu' tegemise' / elutähtsad toimingud	
ja harjumused	44
suidsutama / suitsetama	44
viin / alkohol, viin, puskar	44
viina juuma / alkoholi pruukima, jooma	44
juuma / jooma	45
puron / joobnud, purjus	45
pää viinast haigõ / pohmeluses olema	46
joodik / alkohoolik, joodik	46
joogihädä / janu	48
vesi / vesi	48
olu' / õlu	48
leib / leib	48
võid / või	48
kardoka' / kartulid	48
näläne / näljane, kõht on tühi	50
nälgümä / nälgima, ilma söögita olema	50
süümä / sööma, ära sööma	50
söönü' / söönud, kõht on täis	54
hõngu haardma / puhkama	54
haigutama / haigutama	55
uninõ / unine	55
magama / magama	55
magamaminegisoovi' / magamaminekusoovid	56
suur magaja / suur magaja	56
herätämä / äratama	57

iho / füüsiline olemus, keha	57
ihorammuga / ihurammuga	57
jovvõdu / ilma jõuta, nõrk	57
armõdu / väeti, armetu, hädine	57
vetel / lodev, kehaliselt pingeta	58
kangõ / jäik, paindumatu	58
kõhn / kõhn	58
kõhnas jäämä / kõhnaks jääma	61
näost valgõ / kahvatu, kaame	61
kasuma / kasvama	62
pikk, siuhkõ / pikk, sihvakas	62
paks, jäsärik / paks, jässakas	64
kõva / tugev, sitke	64
võitma / võitma	64
meelemärgõ' / aistingud	64
nägemä / nägema, märkama	64
perrä kaemalda' / nägemata, järele vaatamata (tegutsema)	64
ilma nägemiseldä', pümme / ilma nägemiseta, pime	64
kaema, vahtma / vaatama, vahtima	65
kuulduma / kostma, kuulda olema	65
kuuldma / kuulma	65
kullõma / kuulama	66
maitsma / maitsema, maitsev olema	66
soolanõ / soolane	66
kobima / katsuma, näppima	67
kõnõlõminõ / kõneaktid	67
helü / hääl	67
rüükmä / karjuma	67
küsümä / küsima	68
pallo kell om? / mis kell on?	68
miä su nimi om? / mis su nimi on?	68
kõnõlõma / rääkima, ütlema	68
juttu ajama / juttu ajama, vestlema	74
jututama / lobisema	74
juttu lakja laskma / juttu levitama	78
hää kõnõlõja / osav kõneleja	78
veitü jutuga / sõnakehv, vähese jutuga	79
vakka jäämä, vakka olõma / vait jääma, vait olema	79
vakka! / vait! suu kinni!	81
mõtlõminõ / mõttetegevus	82
arvo saama / taipama, aru saama	82
tiidmä / teadma	82
olõ-õi tiidä' / ei tea (millal, miks, mis saab...)	83
miilde jätmä / meelde jätma	83

meelen olõma / meeles olema, mäletama	83	hoolõtuhe / lohakalt, kuidas juhtub	106
mõtõlõma / mõtlema, mõtisklema	84	sõnakullõmalda' / sõnakuulmatu, ulakas	107
mõttõ' omma' muial / mõtted on mujal	84	perräandmalda' / kangekaelne, järeleandmatu	108
ull / mõttetu, tobe, jampslik	84	tujokas / tujukas, muutliku meelega	109
miil, loomus / psüühika	85	mõtõlõmalda' toimõndama / mõtlematult tegutsema	109
elläv / elavaloomuline	85	pööräline olõma / meeletu, pöörane olema	110
tragi / tragi, hakkaja, virk, töökas	86	rummal, mõistmalda' / rumal, mõistmatu	110
uma tüüga / ise, oma tööga	88	nõrgameeleline / nõdrameelne, poole aruga	111
hindäperi / iseseisev, sõltumatu	88	sündsüs / moraal	112
ummajoudu / iseseisvalt, omal käel	88	armuvaihõkörran olõma / armusuhetes olema, kurameerima	112
uma kää pääl elämä nakkama / iseseisvalt, omal käel elama hakkama	89	abiello rikma / abielu rikkuma, altaisa viskama	112
tassakõisi umaette / rahulikult omaette	89	aelõma / liiderdama	113
toimõ tulõma / hakkama saama, toime tulema	89	kuldinõ / liiderlik	113
julguma / julgema	89	uskma / usaldama, kindel olema kellegi peale	113
julgõ / julge	89	KODO JA MAJAPIDÄMINE, RÕIVA' / KODU JA MAJAPIDAMINE, RÕIVAD	114
külmä verega / kaine, külmavereline	91	sünnükotus ja kodo / sünnikoht ja kodu	114
visa / kindlameelne, visa	91	paigan olõma / asuma, asetsema	114
kavval / kaval	91	päävarjo löüdmä / peavarju leidma	114
häste käen / omandatud, selge	92	kodos saama / kodunema, sisse elama	114
kinkagi perrä tegemä / kellegi eeskujul tegutsema	92	kodolda' / koduta	114
haihkõlõma / kahtlema, kõhklema	92	hulkma / hulkuma, ringi hulkuma	115
nõvvulda' / nõutu, segaduses	93	ello nännü' / kogenud, elu näinud	115
kinni' / hõivatud, kinni	93	valgus ja kütmine / valgustus ja kütmine	116
püsümäldä' / rahutu, erutatud, ärevil	94	kistuma / kustuma, mitte põlema	116
kärsmäldä' / kannatamatu, kärsitu	94	tarõkraam ja riista' / majakraam ja tööriistad	116
imehtüsehõigahusõ' / imestushüüatused	94	kraam / asjad, kraam	116
hiitümä, pelgämä / ehmuma, kohkuma, kartma	96	rõiva' ja kõngidsä' / rõivad ja jalatsid	116
pelgäjä / kartlik, arg	99	kängidsä' / jalatsid, jalanõud	116
perräandja / järeleandlik, kergesti mõjutatav	99	rõiva' / riided	116
alandlik, vaganõ / alandlik	99	lohakalla rõivin / lohakalt riides	116
tasaligult / ettevaatlikult, kiirustamata	100	räbälin rõivin / räbalais, räbaldunud riietega	118
helläste / õrnalt, ettevaatlikult	100	must ja puhas / must ja puhas	118
äkiline / äge, äkiline	100	must, kasimalda' / must, kasimata	118
palama minemä / ägedaks minema, ägestuma	101	kraammalda' / koristamata	119
hellik / hellitatud	101	kõrralagõhus / segadus, korralagedus	119
hädäne / saamatu	101	puhas / puhas	120
saksanõ / peenem, saksikum	102	sannan käümä / saunas käima	120
pirts / peenutsev, peps	102	TÜÜ' NI TEGEMISE', ELÄTÜSE SAAMINÕ / TÖÖD JA TEGEMISED, ELATUSALLIKAD	120
tundõlinõ olõma / tundma, tundeline olema	102	teküs ja oigõ / aktiivne ja passiivne	120
unõhtaja / hajameelne	102	miä sa tiit? / mis sa teed?	120
aiglanõ / aeglane	103	videlemä / tegevuseta, jõude olema	121
laisk / laisk, ei tee midagi	104	kõrvalõ hoitma / vältima, kõrvale hoidma	121
laisalõ / laisale	106	asalda', tühjä toimõndama / asjatult, tühja tegutsema	121
laokalla' / laokil	106		

kandma, nüürämä / kandma, tassima	122	UMANDUS JA UMANDUSÕVAIHÕKÕRRA' / OMAND JA OMANDISUHTED	140
otsma / otsima	122	andminõ ja võtminõ / andmine ja võtmine	140
väütämä / pingutama, kõigest väest püüdma	123	tuuma ja viima / tooma ja viima	140
tegemine / tegevus	123	hindäle saama, nõvvotõlõma / saama, omandama, hankima	140
kergüisi / kergesti, hõlpsasti	123	hindäle võtma / omastama, endale võtma	141
laapsahe / hoogsalt, intensiivselt	124	korjama / koguma	141
virka / kiiresti	125	umakasu pääl välän / omakasupüüdlik, kasuahne	141
kõrraga, õkva / kohe, viivitamata	127	ahnitsõma / ahnitsema	142
kipõ olõma / kiire olema, kiirustama	127	kidsi / kitsi, ihne	142
olõ-õi kipõt / pole kiiret	128	är' ütlema / keelduma	143
parandama / parandama	128	ilma jäämä / ilma jääma	143
aigo viitmä / aega veetma, viitma	128	rikkus ja vaesus / rikkus ja vaesus	143
takast ajama / tagant sundima	128	pallo rahha / palju raha	143
takastsundmisõ ütelse' / kiirustamise, tagantsundmise ütused	129	rikas / rikas, jõukas	144
kõrda aet / korraldatud, korras	129	keskmädselt jovvukas / keskmiselt jõukas	144
käüma ja liikma, sõitma / käima ja liikuma, sõitma	130	rahapuudus / rahapuudus	144
jalaga / jalgsi	130	võlgo sisen olõma / võlgades olema	146
käüma, astma / käima, astuma	130	vaenõ / vaene	146
kongi käüma / kusagil käima	130	ostminõ, müümine, kasu / ost, müük, kasu	148
juuskma / jooksmas	130	ilmasanda', kasulda' / kasutu, vähe kasu toov	148
är' juuskma, är' minemä / ära jooksmas, ära minema	132	odavalt / odavalt	148
perän / kannul, järel, sabas	132	vargus, petüs / vargus, petmine	149
pikäle hiitämä / pikali heitma	133	vigurit täüs / vigureid täis	149
pikäle / pikali	133	är' petmä / petma, tüssama	149
pistü saistama / püsti tõusma, end jalule ajama	133	varastama / varastama	149
sõitma, kupatama / sõitma	133	varas / varas	150
är' elämä / ära elama	134	kado ja häöng / kadu ja häving	151
tõisi rahakoti pääl elämä / teiste kulul elama	134	ülearvo kulutaminõ / liigne kulutamine	151
tüü ja teenistus / töö ja teenistus	134	katski, läbi / katki, lagunened	151
tüü, ammõt / töö, amet, töökoht	134	kaoma / kaduma	151
tüült vallalõ tegemä / vallandama, tagandama	134	lännü' / kuluma, minema	152
tüüldä' olõma / tööta olema	135	ABIELO, PERE' JA SUGUSELTS / ABIELU, PEREKOND JA SUGUVÕSA	153
tüütämä / töötama, tööd tegema	135	ütsüte hoitminõ / armastus	153
lõpmalda' tüütegemine / lõputult tööd	136	hoitmisõga / armunult	153
kehvaste tüütäjäle / halvasti töötajale	136	saaja' / pulmad	153
är' väsitämä / ära väsitama, ära kurnama	136	paari minemä / abielluma	153
väsünü' olõma / väsinud, kurnatud, räsitud olema, ära väsima	137	ütsindä jäämä / üksikuks jääma	154
sundma / kohustuseks tegema, kohustama	137	vanapoiss / vanapoiss	154
tõisi tüüga tapma / teisi tööga koormama	137	vanatütrik / vanatüdruk	154
kodoeläjä' ja näide pidamine / koduloomad ja nende pidamine	138	vanõmba' ja latsõ' / vanemad ja lapsed	154
käsitüü / käsitöö	138	lats, latsõ' / laps, lapsed	154
tompliganõ lang / tombuline, ebaühtlane lõng	138	rassõs jäämä / rasedaks jääma	155
kudama / kuduma	140	sugulasõ' / sugulased ja hõimlased	155
nõglandus / silmatäis niiti või lõnga	140	väu / väimees	155

INEMIISI LÄBISAAMINÕ / INIMESTEVAHELISED SUHTED	155
lâbikäümine ja vaihõkõrra' / suhtlemine ja suhted	155
läbi käüma, sõbõr olõma / suhtlema, sõbrustama	155
kokko saama / kohtuma, kokku saama	156
silmä all / juures, juuresolekul, kellegi nähes ja kuuldes	156
hindâkesken / omavahel, teiste juuresolekuta	156
õkvalt, vastatsidõ / vahetult, näost näkku	156
terâne olõma / tähelepanelik, valvas olema	157
vahtjalõ / vaatajale, vahtijale	157
vaihõlõsegäjale / vahelesegajale	157
iist är' ajama / eest ära ajama	157
minemä ajama / välja, minema ajama	158
hädäldämä / hädaldama, virisema	158
hädäldäjale / hädaldajale, virisejale	158
arvostama, laitma / kritiseerima, ette heitma, laitma	159
pilkama, naarus pandma / pilkama, naeruvääristama	159
naagutama / noomima, riidlema, näägutama	160
salvama, hallu tegemä / solvama, puudutama, haiget tegema	161
kiusama / ahistama, liiga tegema	162
vasta nakkama / tõrkuma, vastu hakkama	162
pahanõma, süändämä / pahaseks saama, solvuma	163
ropõndama / rõvetsema, ropendama	165
vanma / kiruma, vanduma	165
süämetävve üteliuse' / pahameeleütlused	165
tülütsemä / tülitsema, vaenutsema	166
taplõja / riuhimuline, kakleja	167
tõõsõ ello segämä / teise elu takistama	167
hindä võimu ala saama, sõnna kullõma pandma / allutama,	
sõltuma panema, kellegi üle valitsema	169
vaossin hoitma / talitsema, ohjes hoidma	169
pallõma / paluma	170
hoitma, hellämä / hoidma, hellitama	170
huult pidämä / hoolitsema, hooldama	170
avitama / aitama	170
jugustama / julgustama	171
kinkagi iist saisma / kaitsma, kellegi eest seisma	171
kitmä / kiitma	171
är' kõnõlõma / nõusse rääkima	171
pääle presmä / peale ajama, nuruma	172
kokko lepmä / kokku leppima	172
kihla vidämä / kihla vedama	172
peri olõma / nõustuma, nõus olema	172
leplik olõma / mitte välja tegema, leplik olema	173

näko tegemä, paistuda' laskma / teesklema	173
lubama / lubama	173
ülearvo lubama, sõnno süüma / tühja lubama, lubatust taganema	174
mesitsehe / mesikeeli, mesisui	174
makõtama, lipitsemä / pugema, lipitsema	176
meeleline / meeldiv, meelepärane	176
tundmisõ' ja arvamisõ' inemiisi kotsilõ / suhtumised ja hoiakud	176
häätahtlinõ / heatahtlik, sõbralik	176
hääl meel / heatahtlikult, sõbralikult	176
ütsimeeli kuun / üksmeelselt, üksmeelel	176
trüüstmä, rõõmustama / lohutama	177
rahu olõma / rahulduma, rahul olema	179
õigut saama / õigust saama	179
õigõ / õige, tõene	179
tõtõ / tõde, tõsi	179
mitte uskma / mitte uskuma	179
kergehe uskja / kergeusklik	180
vällä kõnõlõma / avameelseks muutuma	180
avaligus tegemä / avalikustama	180
är' kaibama / ära kaebama	180
sala inemine / alatu, silmakirjalik, valelik inimene	180
võlsja / valetaja	181
võlsma, haussi ajama / valetama, luiskama	181
sündmälä' / viisakusetu, kombetu	182
rõba / edev, kerglane	182
hinnäst kitmä, suurustama / kiitlema, suurustama	183
suurõlinõ olõma / tähtis, ülbe, upsakas olema	183
suurõlidsõlõ / ülbele, upsakale	184
hindäle halva tegemä / endale kahju tegema	185
håbendämä / håbenema, håbi tundma	185
håüst jako saama / håbist üle saama	187
håbemåldå' / jultunud, håbitu	187
tihkõ / kade	187
tikõ / kuri, tige, õel	187
sorima / taga rääkima, keelt peksma, tühja juttu ajama	188
kõlahus / tagarääkimine, kõlauudised, kuulujutt	189
jutun mano pandma, mitte piiri pidämä / liialdama	189
tåhtsås tegemä / tähtsustama	189
kinkagi asi olõma / puutuma kellesegi, kellegi asi olema	190
segämä, tülütämä / tüütama, tüli tegema	190
vilånd saama / tüdinema	190
vilånd saanu' / tüdinenud	190
vihastama / vihastuma, vihaseks saama, ärrituma	190

vihanõ / vihane	191
vihkama / vihkama, mitte sallima	192
mõikamalda' jäämä / mitte mõjuma, mõjuta jääma	192
ütskõik olõma / ükskõikselt, ükskõik, ei lähe	
kellelegi korda	192
võõra' / võõrad	193
külän käüma / külastama, külas käima, kellegi pool käima	193
ütteviisi külänkäüjä / sage külastaja	194
teretämäldä' jätläle / teretamata jätläle	194
tervitüse' / teretamised, tervitused	194
aoviidüs / meelelahutus	196
laulma / laulma	196
illo pidämä / lõbutsema	196
pilli mängmä / mängima (muusikariistal)	196
hullama / mürgeldama, hullama	197
tükke tegemä / tempu tegema, vempu viskama	197
ÜTISKUNDLIDSÕ ELO KÕRRALDAMINÕ / ÜHISELU KORRALDAMINE	197
koolitus / haridus	197
kirotama / kirjutama	197
käekiri / kiri, käekiri	198
kerik ja usk / kirik ja usk	198
kerik / kirik	198
leerin käüma / leeris käima	198
võim / võim	198
uhjama / juhtima	198
pahandus ja nuhklus / pahategu ja karistus	200
süüldä' olõma / süütu olema	200
süüdü olõma / süüdi olema	200
ähvärdämä / ähvardama	200
nuhklõma, oppust andma / karistama, õpetust andma	200
nuhklus, oppus / karistus, õpetus	201
lüümise peri / löögivalmis	201
pessä andma, lüüma / peksma, löõma	201
vangi minemä / vangis olema, vangi panema	203
HALV JA HÄÄ ELO / HALB JA HEA ELU	204
ello elämä, elon olõma / elu elama, elus olema	204
(elopäivi) elämä / (elupäevi) elama	204
elon olõma / elus, mitte surnud (olema)	204
kuis elät? / kuidas elad?	204
häste elämä / hästi elama	204
umma ello är' laotama / oma elu hävitama	205
rõõm ja murõ', õnn ja õnnõtus / rõõm ja mure, õnn ja õnnetus	205
õnnistuma / õnnestuma, vedama	205

hään tujon olõma / rõõmustama, heas tujus olema	206
rõõmsa, hää tujoga / rõõmus, heatujuline	206
naardma / naerma	206
nalja tegemä, nalja saama / nalja tegema, nalja saama	208
nalamiis / naljamees	208
rahu saama / rahule jääma	208
halvastõ edenemä / mitte edenema, kiratsema	208
pahandus / õnnetus, saatuselõök	209
hättä jäämä / hätta sattuma, kimpu jääma	209
hätä nägemä / kannatama, kahju saama	209
hädän olõma / kimbatuses, hädas olema	209
norolinõ / kurb, norgus	210
murõhtama / muretsema	211
ikma / nutma	213
miilt är' hiitmä / ahastama, meelt heitma	214
johtuminõ ja oht / juhus ja risk	214
johusligult / juhuslikult, kogemata kombel	214
hinnäst proomilõ pandma / riskima, õnne katsuma	215
kaalu pääle pandma / ohtu seadma	215
päsemä / pääsema	215
põhjus ja perähüs / põhjus ja tagajärg	215
põhjus / põhjus	215
niisama, moodu peräst / niisama, formaalselt	215
HÄÄDÜS	216
UMAHUSÕ' ESI'HINDÄST / ABSOLUUTSED OMADUSED	216
vahtsõnõ / uus, tuliuus	216
muutuma / muutuma, uuenema	216
üttemuudu / sarnane, ühesugune	216
lähkün (aon ja ruumin) / lähedal (ajas ja ruumis)	218
egäl puul / kõikjal, igal pool	219
lakja, egäle poolõ / laiali, igale poole	219
vaganõ / vaikne	219
kõva helüga / valjusti, tugevasti	219
tummõt verd / tõmmu inimene	220
musta värmi / must, musta värvi	220
verrev / punane	220
kirriv / kirev, kirju	220
täüs / täis	221
tühi, palas / tühi, paljas	221
karvanõ / karvane	221
mulgõlinõ / auklik	221
hõrrõ / hõre, mitte tihe (kasvava kohta)	221
paks, padi / tihe, mitte hõre	221

nõrk, perräandja / nõrk, järeleandlik	222
vastapidäjä / vastupidav, tugev	222
nühr / nuri	222
terräv, vaib / terav, vahe	222
kõvõran / kõveras, kõssis, küürus	222
õgõv / sirge	222
kuum / kuum, tuline	223
külm / külm	223
külmetämä / külmetama	223
värisemä / värisema, vöbelema	223
likõ / märg	224
laih / lahja, vähese kangusega	224
vetel / vedel, mitte paks	224
lühkene aig / lühike aeg	225
kitsas / kitsas, mitte lai	225
peenükene / peenike, peen, hingpeenike	225
ohkõnõ / õhuke	225
väikene, tsillo / väike, tilluke	225
keskmäne / keskmine	225
perämäne / viimane	226
VAIHÕKÕRRA-UMAHUSÕ' / SUHTELISED OMADUSED	226
asanda' / asjatu, tulemusteta	226
tühi asi / tühiasi	226
tähtsüseldä' / tühine, tähtsusetu	226
kehv, ei olõ' asja / halb, kehv	227
vaiv / vaev, raskused	227
vaiva nägemä / vaeva nägema, raskusi läbi elama	229
vaivaga / vaevaliselt	229
halvõmbahe saisu saama / halvemas suunas minema	229
parõmbahe saisu saama / paremuse poole minema	229
hoiõt / turvaline, kaitstud	229
hää, kõlvulinõ / hea, korralik, kõlblik	230
sündmaldä' / sobimatu, ebasobiv	230
sündümä, kõlbama / sobima, kõlbama	230
illos, kinä / ilus, nägus	231
helkämä / helkima, särama	231
ilodu / inetu, näotu	231
vastamiit / vastumeelne, ebameeldiv olema	232
kahtlanõ / kahtlane, ebakindel	232
keerolinõ asi / probleem	232
kerge, mitte keerolinõ / lihtne, mitte keeruline	232
vussi minemä / nurjuma, ebaõnnestuma	233
vussin olõma / nurjunud, ebaõnnestunud olema	233
pööräline / meeletu, pöörane	233

segi ajama / segadust, arusaamatust tekitama	234
segäne asi / segane, selgusetu, arusaamatu	234
segätsehe / ähmaselt, ebaselgelt	234
selge / selge, ilmne	235
tõistsugumanõ / erinev	235
HULK JA MÕÕT	236
PALLO JA VEIDÜ' / PALJU JA VÄHE	236
olõ-õi joht / ei ole, puudub	236
tsipa, kipõn / pisut, natuke	238
veidü' / vähe	238
pallo, hulga / palju, rohkesti	239
MÕÕT, MÕÕTMA / MÕÕT JA MÄÄR, MÕÕTMA	240
tükelde / tükati, osaliselt	240
piaaigo / äärepealt, peaaegu	240
täpsähe / täpselt, karvapealt	240
jakkuma / jätkuma, piisama	240
kõvva / tugevasti, kõvasti	240
tävveste / täielikult, jäägitult	241
kõik / kõik	241
viimätseni piirini jõudma / äärmuseni jõudma, krooni pähe panema	241
mõõt saa täüs / kannatlikkus lõpeb, piir on ületatud	241
ülearvo / liigne, ülearune	242
ilma mõõduriistalda', silmä perrä / mõõteriistata, silma järgi	242
mõõõtma / mõõtma	242
AIG	243
ammu' / ammu, ammusel ajal	243
lää-äi palla aigo / ei võta enam pikka aega	243
mõni aig / mõnda aega	243
ütest tüküst / kogu aeg, järjest, pidevalt	244
ei ilmangi / ei iialgi	244
alostus ja lõpp / algus ja lõpp	244
alostama / alustama, algust tegema	244
katski jätmä / katkestama, katki jätma	245
perrä jätmä / loobuma	245
otsa saama / otsa saama, lõppema	245
peräle jõudma ja müüdä minemä / saabuma ja mööduma	246
äkki / äkki, äkitselt, järsku	246
müüdä minemä / mööduma, mööda minema	246
võimalus / võimalus, väljavaade	246
tahtma ja saama / tahtma ja saama	246
tarvis olõma / vajama, vaja olema	246
luutma / lootma	248

uutma / ootama	248
tahtma, himostama / tahtma, soovima, himustama	248
kättesaamalda' / kättesaamatu, täitumatu	248
nõudma / nõudma	249
uma tahtmisõ perrä / oma tahtmise järgi	249
vabalt, voliit / vabalt, sundimatult	249
jagama / jagama, jaotama	249
TEGIJÄ' ÜTELÜSE'	250
HELLÄNIME' / HELLITUSNIMED	250
VIISAKUSÕÜTELÜSE' / VIISAKUSVÄLJENDID	250
PALLÕMISÕ' / PALVESÕNAD	251
SÕIMUSÕNA', VANMISÕ' / SÕIMUSÕNAD, KIRUMISED	251
ÜTELÜSE' USKMIISI JA ETTETÄHENDÜISI KOTSILO / USKUMUSTE JA ENNETEGA SEOTUD VÄLJENDID	254
SÕNAMÄNGO' / SÕNAMÄNGUD	254

SAATÕSÕNA

Hää lugõja! Miä om ütelüs? Tuu om jutujupp (vai ka liitsõna), miä saais kuun mitmõst sõnast ja minkal om umaette tähendus – sääne, et tuu teedä'saamisõs om vaia inämbät ku õnnõ ütsikide sõnno tähendüse ja grammatika tundmist. Eesti tiidüskeelen tarvitõdas ütelüse kotsilõ kattõ mõistõt: *fraseologism* ja *kõnekäänd*. Näil katõl om väikene tähendüsevai, a siinkotsil olõ-i tuu tähtsä. Ütelüse tähendüst peetas kokkolepitüs, a periselt olõ-i säänest lepmist kongi kirja pant ei'. Meil tulõ hoobis hindäl leppü' tuuga, et ütelüse' olli' keelen olõman joba inne meid ja nii tulõva' nää' ka mi mõtlõmistõ. Midä inämb näid mi keelen om, tuud rassõmb või välastpuult inemisel olla' taad kiilt oppi' ja tuud inämb mi esi' uman keelen koton olõmi.

Siiä' raamatuhe om kofat võrokiilsit ütelüisi. Innekõkkõ noid, miä tüküse' joba unõhtuma, a võisi' täämbädse päävä võro keelen edesi ellä'. Vällä om jätet inämbüs sääntsit, miä omma' parhilla egäpäävädse' ja midä tarvitõdas saman vormin ja sama tähendüsegä nigu cesti kiräkeelen (nt „luhta minemä”). Kül om raamatuhe võet sääntsit ütelüisi, kon võro kiil tarvitas ka muid sõnno vai grammatiliidsi vormõ ku nuu', miä cesti kiräkeelest tutva' omma' (nt „süä täüs”, aga ka „süänd täüs”; „lätš vett vidämä” vai ka „lätš vett juuma”). Niisamatõ om sisse võet noid ütelüisi, mink tähendus om sama nigu cesti kiräkeelen, õnnõ üteld võro sõnnoga (nt cesti *hari punane* asõmõl „hari verrev”). Harilikkõ ütelüisi, midä seon raamatun olõ-õi, võit löüdä' cesti-võro sõnaraamatust.

Vanõmba' ütelüisi üleskirotusõ' seo raamadu näütüisin omma' peri XIX aastagasaast, vahtsõmba' omma' mõnikümmend aastakka vana', vällä arvada' nuu' peris värski', miä omma' saadu Võro Instiituudi kofandusõst. Küländ pallo vanaaoliidsi ütelüisi nimetäs töid ja tegemiisi, miä omma' seo ilma aigo võõras jäänü. Ka sääntside ütelüisi tähendüse' jäävä' meile arvo saamalda. Tuuperäst om ka vanõmbidõ ütelüisi siäst pallo jäänü raamatuhe võtmalda. Aga elo ja kuul,

virkus ja laiskus ja inemiisi läbikäümine ütsütega omma' iks suurõlt jaolt nuu'sama', miä nä olli', ja noidõ kotsilõ käüvit vanno ütlemini and väega häste ka vahtsõl aol pruuki'.

Suur jago naid ütelüisi omma' olnu ütel vai tõõsõl kujol tutva' üle Eestimaa. Peris pallo om ka sääntsit, midä om üles tähendet õnnõ lõunõcesti keele maal Mulgist Setoni. Või-olla' õnnõ mõni ütsik om kimmähe üte kihlkunna ütelüs. Aga ka nuu' omma' arvo saia' egä nulgä võrokõisilõ ja võisi' laembalt käügin olla'. Sääne om näütüses Harglõ ütelüs „ei laabu', ei lagunõ” (tähendüs nigu eesti ütelüisel *ei idane ega mädane*).

Raamatun om tarvitõt säänest kiräviit, kon kakkõhellü (') ja pehmeüst (') märgitäs õnnõ mõnõ kotusõ pääl, mitte egäl puul, kon näid vällä üldäs. Lugõja võit tähele panda', et näütüses sõnno „kinni” vai „pääle” lõpun om kakkõhellü tõõnõkõrd märgit ja tõõnõkõrd olõ-i. Ku võrd timmä kõnnõn tarvitõdas, olõnõs kihlkunnast vai kogoni vallast. Kirja pant om tä õnnõ säältkandi lausihe, kon tä kimmähe kuulda' om. Egä ütsik kirje' om üles chitet niimuudu nigu tan näütüsen:

suun ja kaalan ümber kaela kinni; väga suured sõbrad. *niisama suuh-kaalah* (ülesõbralikus vestluses) *nigu no sukka, nii olli [ma] mehesõsarõkõsõga kah* VVMS Vas

Paksu kiräga om ant ütelüse põhikujo. Perän tuud tulõ harilikun kirän: 1. eestikiilne ütelüs, miä lätt kokko võrokiilsega; 2. (päält punktoma) ütelüse eestikiilne seletüs. Ku sündsät eestikiilset ütelüst ei olõ', sõs andas õnnõ eestikiilne seletüs. Edesi tulõva' liuhkikirän näütüslausõ'. Kantklambridõ sisen omma' antu nuu' sõna', midä lausõ üleskirotusõn ei olõ' lövvet, a midä tulõ mano mõtõlda', et lausõst selgehe arvo saia'. Luukklambridõ sisen ja harilikun kirän omma' eestikiilse' seletüse' näütüslausõ juppõ vai ütsikide sõnno kotsilõ. Osa noist olli' olõman joba lausidõ üleskirotajil, osa omma' raamatu toimõndajal mano pantu. Näütüslausõ lõpun om näüdät läte', kost lausõ' om võet, ja kihlkund, kost tä peri om.

Ütelüse põhikujo om ant võro kiräkeelen, mink sõnakujo' ja grammatiga omma' kõgõ ligembä' Vana Võromaa keskmädsä jao (ja ütleliisi Võro liina ümbrekunna) kõnnõpruugilõ. Tegosõnno päämidsis

vormõs omma' võedu ma-tegonimi ja ollõvaig; a ku ütelüse jaos om loomulikumb minnevaig, sis om tarvitõt tuud. Kõrvuisi säädmist näütäs pia alasi sõna „ku” („ei süü' ku šaksa pini”), õnnõ paar kõrda om tarvitõt sõnna „nigu”.

Näütüslausõ' tahtva' vällä tuvva' ütelüse esi'sugumaidsi tarvitui-si, olku grammatilidsõ vormi vai tähendüse poolõst. Nä omma' peri Vana Võromaa katsast kihlkunnast ja Leivu keelesaarõ päält. Nii andva' nä edesi ka esi' kantõ keelepruuki. Paar näütüst om viil Tartomaalt Otõmpää ja Sangastõ kihlkunnõst, selle et Võromaalt es olõ' nii häid lausit võtta', a noidõ kihlkundõ kiil lätt võro keelega pia ütte. Mõnõst näütüses ei olõ' täpsche teedä', kas tä om kořat Vahtsõliina kihlkunnast vai Setomaalt, a keele poolõst sünnüse' nä siiä' ilosahe.

Näütüisi järekorđ kirjen lätt kokko kihlkundõ järekorřaga: Ote, San, Kan, Urv, Krl, Har, Rõu, Plv, Vas, Rāp, Lei. Ku mõnõ lausõ kotsilõ om teedä' õnnõ, et tä om peri Võromaalt (Võ), sõs tuu om pant viimätses.

Üleskirotuisi kiräviis om mitmõsugumanõ ja sakõstõ tulõ ette kirävikõ. Tõõnõkõrd om kõnõlõja kokko segänü kiräkeele ja kodokeele, vai om tuud tennü kiräsaatja. Siin raamatun omma' proomidu sääntse' via' ja keelegeämise' är kaota' ja om tarvitõt ütte kimmät kiräviit. Seon mõttõn tä ei olõ' arhiivitruu ega tiidüslane raamat. Tuu iist piässi tä parõmbahe näütämä elävät võro kiilt, nigu tä umal aol olf ja nigu tä iks viil mii'ka kõnõlõs.

Suurõmba jao näütüslausidõ läte' om olnu eesti ütelüisi võrgu-andmõbaas Justkui. Säält peri lausidõ man ei olõ' eräle lättejuhatust märgit. Viil omma' näütit andnu „Eesti murrete sõnaraamat”, „Vana-pärase võru murde sõnaraamat”, „Kuis vanal Võromaal eleti” ja „Võru murde tekstid”. Noidõ kotsilõ omma' näütüslausidõ man ka juhatu-sõ' (kihlkunnanimmi iin). Juhatu VÕI tähendäs Võro Instituuti, kon hoiõtas hulka ütelüisi, miä inemise' omma' saatnu võistlusõlõ „Kimmäs ütelüs”. Pääle tuu om instituuti kogonu tekste välänpuul võistlust. Mõni näütüs om peri instituudi hindä tüütäjide käest.

Eestikiilse' seletüse' näütüslausidõ man käävä' sääntside sõnno kotsilõ, minkast ka võro keele mõistja ei pruugi' arvo saia', selle et mõnõ kandi keelepruugin omma' sõna' väega esi' muudu vai om mõni sõna nii vana, et tuud täämbädsel pääväl inämb ei mälehtädä'.

Siinkotsil olgu nimetet viil paar keelejuunt, midä tasos näütide man tähele panda'. 1. Harglõn, a ka muial Õdagu-Võromaal pruugitas lõpõ-tõdu tegemise märkmises sõna „är(ä) ” asõmõl sõnna „vällä” („vällä uppuma”, „vällä essüma”). 2. Rāpinā keelen om kotussidõ tagomadsõ tsilbi „i” ja „ü” asõmõl tarvitõsõl „e” ja „ö”, nii et „tetti” ja „lõüdnü” asõmõl üldäs „tette” ja „lõüdnö”.

Ütelüisi järekörda säädmisel om appi võet „Eesti fraseologismide elektrooniline alussõnastik”, miä om olõman internetin. Üte alljaotusõ sisen om ütelüisi püvvet nii sääda', et tähendüse poolõst lähelidsembä' ka saiasi' ütõsõtele lähembän. Alljaotuisi päälkirä' ja võrokiilside ütelüisi eestikiilse' vastusõ' omma' peri säätsamast alossõnastust, a raamadu toimõndamisõ man om näid tõõnõkõrd muudõt. Ka niimuu-du jäi süstem viil puudulidsõs. Üte ja sama aša kotsilõ käüvit ütelüisi vöi lõüda' mitmõn paigan. Noid avitasõ' otsi' juhatusõ' (üte alljaotusõ mant tõõsõ mano), miä omma' antu alljaotuisi päälkirjo man.

Seletä' pallo seletät, osa ütelüisi jäävä' tähendüse poolõst iks hä-märäs. Sääntsit om ummõhtõ ka siiä' raamatuhe sisse võet, ku paistus, et uma rahvas vöi noid viil mälehtä' vai noilõ tähendüse mano nuputa'. Om ka mõni sääne, mink tähendüse' omma' nii lahkuminevä', et sõn-no poolõst ütõ ja sama ütelüs om pant katõ esi' jaotusõ sisse (näütüses „pand i-ile pää otsa”). Ku nii om tett, sõs om ütelüse kirjen alasi ka juhātõt, kost saa nätä' tõist tähendüst.

Kinkalõ taa raamat om mõtõld? Võro keele avvastajilõ, kiä taad kiilt joba veidükese tundva'; kirä- ja kõnnõmehile, kel lät vaia võro-kiilõs lausit; koolioppajilõ, kiä võro keele tunnõ andva', ja niisamatõ koolilatsilõ; ni kõigilõ võrokõisilõ, kiä tahtva' umma kiilt hoita' ja rik-kambas tetä'.

Suur teno Õimu Astalõ, kiä om kokko pandnu Justkui andmõbaasi ja julgust tuud tarvitama seo raamadu jaos. Näütõslausidõ man anni' keelenõvõu Võro Instituudi inemise': Fastrõ Mariko kai üle Harglõ kihlkunna lausõ', Jüvä Sullõv avit Hummogu- ja Saarõ Evar Õda-gu-Võromaa keele man. Karula kiilt avit kobista' Elleri Kalle. Käsiki-rä lugi läbi ja cesti kiräkiilt parand Kabuna Kaile. Aiteh näile kõigilõ!

Lühendüse' võro keeli:

Har – Harglõ
 Kan – Kanepi
 Krl – Karula
 lk – lehekülg
 Lei – Leivu
 Ote – Otõmpää
 Plv – Põlva
 Rõu – Rõugõ
 Rāp – Rāpinā
 San – Sangastõ
 Se – Setomaa
 Urv – Urvastõ
 v – vai
 Vas – Vahtsõliina
 Völ – Võro Instituut

Lühendüse' eesti keeli:

ains – ainsus
 jm – ja muud
 mitm – mitmus
 nim – nimetav kääne
 om – omastav kääne
 os – osastav kääne
 pn – pärisnimi
 saav k – saav kääne
 st – see tähendab
 v – välde

Raamatidõ lühendüse':

EMS – Eesti murrete sõnaraamat. Eesti Teaduste Akadeemia, Eesti Keele Instituut. Tallinn, 1994–2013.
 KVVE – Kuiss vanal Võromaal eleti. Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. Tallinn, 2005.
 VMT – Hella Keem ja Inge Käsi. Võru murde tekstid. Eesti Keele Instituut. Tallinn, 2002.
 VVMS – Vanapärane Võru murde sõnaraamat: Rõuge, Vastseliina, Setu. Eesti Keele Instituut; koostanud Inge Käsi. Tallinn, 2011.

I

LUUDUS LOODUS

MAAILM / MAAILM

lakõ taiva all. taeva all; terves maailmas [tõist tähendüst kae' lk 114: kodolda']. *ei olõ' sääräst inemist küll lakõ taiva alh, ku sa' olõit EMS*
Har

AASTAGAAO' / AASTAAJAD

kevväi / kevad

lõotalv lõokesetalv; kui hiliskevadel veel lumi maha tuleb. *lõokõsõitalv*
Krl; *keväjä tulõ mõnikõrd viil lõotalv Plv; kunna-, pääsukõsõ-,*
lõõvokõsõitalv Plv

kevväi om tulõman / kevad on tulekul

päävä' läävä' perremehe poolõ päevad lähevad peremehe poole;
päevad lähevad pikemaks. *päävä' läävä' perremehe poolõ – üteldäs,*
ku päävä' pikembäs läävä' Räp

päiv lätt lühembäs / päev lüheneb

päävä' läävä' sulasõ poolõ päevad lähevad sulase poole; päevad jäävad lühemaks. *päiv lätt no' sulastõ poolõ, üü' lätvä' no' peremehe poolõ* Har; *üü' kiskva' är' sulasõ poolõ* Rõu; *päävä' litsva' jo sulasõ poolõ* Vas; *päiv kisk ora poolõ; päiv kisk perremehe poolõ* Vas; *päävä' läävä' sulasõ poolõ* – üteldäs, *ku päävä' lühembäs läävä' Räp*; *suvitsõl pääväkäändel üteldäs: päävä' läävä' sulasõ poolõ. talvitsõl päävä-käändel: päävä' läävä' perremeehe poolõ* Räp

PÄÄVÄAO' / PÄEVAAJAD

pümmes minemä, hämäräs minemä / pimedaks minema, hämarduma

päiv lätt jumalahe päev läheb looja. *päiv jo ammust saani' jumalan* Har; *päiv nõsõs hommugust ja lätt õdagudõ jumaladõ* Har; *päiv lätt alla, päiv lätt jumalehe (mitm) minemä* EMS Räp

pümme / pime

[kae' ka lk 64: ilma nägemiseldä', pümme]

sõrmõ ei näe' suuhtõ tsusada' ei näe sõrme suhu pista; täiesti pime. *väege kottpümme üü, sõrmõ ei näe' silmä pistä'* Har; *nii pümme oll', et es näe' sõrmõgi suuhvõ tsusada'* Har; *pümeüsi näe-ei sõrmõgi suuhvõ tsusada'* Rõu; *pümme, et sõrmõ näe-ei silmä tsusada'* Vas

kottpümme kottpime. *täämbä oll' kottpümme, es näe' sõrmõ suuhvõ pistä'* Har

PÜMME, ET SÕRMÕ NÄE-EI SUUHTÕ TSUSADA'

varra hummogu / vara, varavalgel

inne kikast enne kukelaulu; enne valget. *enne kikast jo olli ülhen, kikka laulu päält oll' iks ülestulõk* Har; *tull' üles inne kikast* Vas

ILM: SADO JA PÕUD, TUUL, PIKNE / ILM: SADU JA PÕUD, TUUL, ÄIKE

egä ilmaga / iga ilmaga

sadagu' vai saibit sadagu või teibaid; olgu ilm, milline tahes. *ku vihma kõvastõ satas ja kohegi minnä' tahetas, sõs üldäs: sadagu' vai saibid maha', ma iks lää* Kan; *sadagu' vai saibit, terävä otsa allpoolõ* Rõu; *sadagõ' vai saibit, ku õnnõ terävä otsa iin tulõ-õi* Rõu

halv ilm / halb ilm

hää perremiis ei aja' seo ilmaga pinnigi vällä hea peremees ei aja selle ilmaga koeragi välja; sellise ilmaga ei tohiks kedagi sundida väljas liikuma. *seo ilmaga ei lää' pinigi vällä* Plv; *nüüd ei aja' hää perremiis umma pinnigi vällä* Räp

tuulõlda' / tuuletu

tuul lätt magama tuul vaibub. *tuul lätt magama* Har

pikne, pikseilm / äike, äikeseline ilm

taivaesä tõrõlõs taevaisa tapleb; äike müristab. *taivaesä tõrõlõs* Urv; *vana vällän* Urv; *vana käü* Krl; *vana välläl* Krl; *vanõmb tege vällän häält*; *vanaesä tūmistes, vanaesä vihma satas* Krl; *vanõmb müristes vihma* Krl; *taivaesä käü* Har; *taivaesä tūmistäs* Har; *vanaesä tūmistäs*

Har; *esä nakkas mütmä* Har; *kukutätä tõrõlõs* Har; *taivaesä ka tassa-kõistõ pomisas* Rõu; *taivaesä müristäs* Plv

pilven / pilves

ilm om ku kaasõ all taevas on lauspilves. *ilm om kui kaasõ all* Kan

tootas sato / töötab vihma tulla

ilm om vihmakarva vihmaga ähvardav ilm. *ku nii väega pilve lätt, sis üldäs: taa om vehmakarva, nakas sadama* Har

vihm ja lumi, sado / sademed, sadu

las sata', saat maada' las sadada, saab magada; sadagu pealegi, siis ei pea väljas tööd tegema. *las sata', saat maka'* Rõu; *sata' vihma, saa maada', hiidä' kastõt, saa hingädä'* Vas

lummõ puistas ku kotist lund tuleb nagu kotiga; sajab väga tihedat lund. *lummõ puistas ku kotist* Kan; *puistas lummo nigu kotiga* Räp

lummõ att ku kasugakäüssest puistab nagu varrukast; sajab väga tihedat lund. *att lummo ku kasugökäüssest* Rõu

satas ku oina sarvõst sajab nagu oina sarvest; vihma sajab tugevasti. *satas ku oina sarvõst* Krl

satas ku savvu udutab; sajab uduvihma. *satas ku savvu* Rõu; *satas ku savvus* Rõu

vala ku pangist valab nagu pangest; sajab paduvihma. *vihma vala ku pangiga maha'* Kan; *naksi vihma ku tuubriga alla kallutama* Har; *kaldas ku kopaga'* Rõu; *kae' seo oll' rops! puistaš ku pangist. vali ku vaadist*

Rõu; vihma tull', nigu pangiga' vali VVMS Rõu; kae', kost tull' õdagu vihmavalu, vali ku pangist Rõu; vihma tullu' ku üle pangiveere Plv

satas ku uavarrõst sajab nagu oavarrest; sajab paduvihma. *vihma satas ku uavarrõst Urv; vihma vala, nigu uavarrõst puistas maha' Har; rässä (rahet) satas nigu uavarrõst maha' Har; juusk ku uavarrõst Rõu; vesi pand katsipoodi alla ku uavarrõst Rõu*

lumõjalg maan esimene lumi. *edimäne lumi tulõ, sõs üldäs, et lumõjalg jo maahn Rõu*

vihmajala' maan vihmajalad maas; päikesekiired on vihmapilve all näha. *ku päiv um pilve all, sis särtse' joonõ' ummava' pilve alt nätä', sis nuu' kutsutiva' vanast vihmajala' Plv*

vaestõlatsi silmävesi vaeslaste silmavesi; vihm päikesepaistega. *no' satas vaestõlatsi silmävett – ku päiv paist, sis üldäs, sis helkäse' nuu' pisarõ' Har; vaestõlastõ silmävesi Räp*

ilm nakas kostuma / külm annab järele

ilm nakas kostuma külm annab järele. *ilm nakas kostuma Vas*

KASVO' / PUUD JM TAIMED

MÕTS / METS

mõts ku taivadsõ esä kanõbiaid tihe mets, nähtavasti kuusik, sest kanepitaimed on kuusekujulised. *siin om mõts ku taivadsõ esä kanepiaid Võ*

VILI / VILI

mako haudma pead looma; tupes pead kasvatama. *kesv haud jo*
maku, mõnõ päävä peräst om pää ussõn Har; rügä haud
mako Vas

MÕTSAELÄJÄ' / METSLOOMAD

hähn toristas paklit rähn trummeldab kuivanud oksal. *kärg* (musträhn)
toristas paklit VVMS Rõu

kunna' kärisese' konnad teevad kärisevat häält. *kunna' väega kärisi'*,
ku kudõsi' VVMS Vas

II

INEMINE INIMENE

INEMINE ESI'HINDÄST / INIMENE KUI TERVIK

VANNUS / VANUS

nuur / noor

imäpiim viil küüdsi all emapiim alles küünte all; poisiohtu.
imäpiim viil küüste all Rõu

kõrvatagodsõ' viil likõ' kõrvatagused alles märjad; poisiohtu.
sa tulõt minnu oppamma, sul omma' viil kõrvatagutsõ' lakmalda'
Har; sul om kukruperä (kuklatagune) viil hämm Har; sul umma'
kõrvatagodsõ' viil ligõhõ' ja tahat tõõsõst targõmb olla' Rõu;
kuiva (kuivata) inne kõrvatagudsõ är', sõs nakka' kõnõlõma Vas;
hindäl kõrvatagotsõ' viil likõ' Räp; sul omma' kõrvajuurõ' viil
likõ' Räp

mine', otsi' imä käest nissa mine, küsi enne ema käest nisa; poisiohtu.
mine, otsi imä käest tisse (tissi)! Räp

imäpiim om huulõkolgan suu alles piimane; poisiohtu. *sul om kukru-perä* (kuklatagune) *viil hämm ja imäpiim om huulõkolgan* Har

imä uut, pudi peon poisiohtu. *mis sa, tsura, käüt tah küllä piteh aeldõh, kotoh imä uut, pudi pioh* VVMS Vas

verisulin verisulis olema; teismeline olema. *ooda, ooda', ku taa kah veripudsajõ' maha aja* (suureks kasvab) Har; *taa Jumte um jo ku verisulin nuur kikas* Rõu

üle katusõ kaema üle katuse kaema; pikkuse poolest täiskasvanu mõõtu olema. *taa poiss kaes jo üle katusõ* Rõu

vana / vana

[kae' ka lk 40: kuulma]

mii' olõ varra sündünü' meid ei pea vanaks nimetama. *ega mii olõ-i vana', mii olõ varra sündünü'* Võl Rõu

vana kand vana känd; vanaks jäänud. *vana mehekand jäi perrä* VVMS Vas

tulõt pia mii' rekke küll te tulete kõik minu ree peale; küll saate teiegi varsti vanaks. *kirgku-i midägi uma nuurusõga, kül tult pia mii' vannu rekke* Rõu

SUGU / SUGU

mehes luud, a naasõs essünü' naise sugutunnustega, kuid mehe loomuga. *taa naanõ om küll mihes luud, a naasõs om essünü'* Har

KÜL TULT PIA MII' VANNU REKKE

ku mehe mõistatus nagu mehe mõistatus; pole õige mees. *taa ei olõ' määnegi miis, taa om nigu mehe mõistatus* (vääritud käitumise ja negatiivse loomuga mehe kohta) Urv

viska' jupka ümbre pane seelik selga; mehel on iseloom nagu kerglasel naisel. *mõni miis vai asi, viska' jupka ümbre, saada' külä pääle' tühjä juttu toukama* Urv

olõ' miis, olku-ui puul nakla vorsti ole ikka mees, ära ole pool naela vorsti; ole mehine, ära ole tossike. *olõ' miis, är olko' puul nakla vorste* (ains)! Räp

KIHÄOSA' / KEHAOSAD

nägo / nägu

illos ku ladvaupin ilus nagu ladvaõun; ilusa näoga. *illus ku ladvaupin* Krl; *taa om illus tütruk ku turuupin* Har; *Lainõ om noorõkõnõ ja armõdu prisk* (nagus) *nigu' turuupin* Har; *illos ku upo* (õun lastekeeles) Räp

silmä' / silmad

kõik nägo silmi täüs suured silmad. *tuul om kõik nägu silmi täüs* Har

silmä' pään ku olõsüüjäl silmad nagu õlesööjal; punnis silmad, ka: vihane silmavaade. *silmä' pääh kui olõsüüjäl – punnih silmä'* Räp

üts silm vahis taivatähti, tõõnõ kaes saapasiirde üks silm vaatab taeva, teine tasku; kõõrdsilmne. *um säntsiid kõõrdsilmiga inemiisi, kel-
lel üts silm vaht taivatähti, tõõnõ kaes saapasiirde* Rõu

suu / suu

moka' pikä', et viis paari rääbüssit võit pääl är kütsä' mokad pikad, et pane seitse rääbist peale küpsema; paksud huuled. *täl omma' moka', et viis paari rääbüssit või pääl ärä' küdsädä'* Kan

hamba' / hambad

leeväraiskaja' kirvõ' lapse esimesed hambad. *leeväraiskaja' kirvõ'* Har

käsi / käsi

käsi om tütrikkõ pää all är' murrõt käsi on tüdrukute juures ära magatud; öeldakse sellele, kes ei suuda mingit asja otse visata. *sa ei saa' õkva visada', sul om kõuvõr* (köver) *käsi, sul om tütreke pää alh vällä murt* Har

sõrmõ' / sõrmed

kas sa olõt kassiga kihlat? öeldakse, kui laps kannab sõrmes sõrmust. *Latsõlõ üteldi, ku latsõl sõrmus sõrmõh oll: kas sa olõt kassiga kihlatu'?* Plv

jala' / jalad

jala' ku püdse' jalad nagu putked; ilusad pikad sirged jalad. *muidõ Miinal omma ilusa' jala' nigu pütsikä'* Har

hiussilda', pless / juusteta, kiilas

palas ku põlvõots paljas nagu põlveots; täiesti paljas (karvutu). *pää pallas nigu põlvõots* Rõu

LIIGUTUSÕ' / LIIGUTUSED

[kae' ka lk 91: külmä verega; lk 123: tegemine]

kiigutas vanapagana latsi kiigutab vanapagana last; kõlgutab jalga.
ärä' hällütägu' vanajuuda latsi! Urv; *vanapagana latsi kiigutat* Räp

ku valaskala kuski siän justkui elevant portselanipoes; suur ja rohmas väiksemate ja õrnemate seas. *tä om ku valaskala kuski siäh* Vas v Se

IHOTALLITUS, IHOHÄDÄ' / FÜSIOLOOGIA, ORGANISMI TALITLUS

hingämä / hingama

maka, ku mõts hupa kohiseb nagu mets; magab valjusti hingates. *tä maka, nigu mõts hupa* (raskelt hingaja kohta) Vas v Se

tehk ja puhk ku aurumassin kohiseb ja lõõtsutab nagu aulukatel; magab valjusti hingates. *esi' tehk ja puhk ku aurumassin* Rõu

kemmerg / käimla, kemps, WC

kohe keisrigi jalaga lätt kus keiser jala käib; käimla. *kohe keisrege jalgse lätt* Räp

hambit hellikus tegemä / hambaid hellaks tegema

hambit är' viimä hambaid hellaks tegema. *hambit ar' viimä* Plv

hoimanõ olõma / uimane olema, pea käib ringi

pää käü ümbre pea käib ringi. *pää käü ümbre* Vas; *pää lätš ümbre* Räp

ÕKVA TULD LEI SILMIST

ossõndama / oksendama

mäevärtist sitta vidämä cest väravast sõnnikut vedama; oksendama.
ossa heldene aig kül, no' tull kõik õdagunõ süük mäevärtist vällä Rõu;
ossõndamist tähendädäs: mäevärehtist sitta vällä vidäma; ehk: mant är'
arvama Vas; süä om nii kuri, et mine' vai mäevärehtist sitta vidämä Vas;
tä vidä edevärrest vett Räp

hallus / valus

[kae' ka lk 161: salvama, hallu tegemä]

kipõ ku kõosõir nagu kasejuust; kibe nagu kasevits. *kipõ ku kõosõir*
Urv

lätt luuhtõ käib luust ja lihast läbi; terav valu. *mul om nii suur valu, et*
peris luuhvõ lätt Har

silmist lüü tuld vällä silmist lööb tuld; äkiline valu pea ärälöömisel.
õkva tuld lei silmist vällä Krl; tiä lei tõsõlõ nii halusõllõ, et tuli silmist
vällä käve Krl; lei pää ussõpiita vasta är', sai säärtse jõmmi, et silmist
tull' tuli vällä Plv

ku soolaga lõikas nagu noaga pistab; suur hinge- ehk südamevalu.
mu miil om armõdu haigõ, süä halutas niisama ku soolaga lõikas, aga
medägi ei tiia', minkperäst Har

vika saama / haiget, viga saama

vahtsõt nõnna löüdmä vastu nina saama; nina katki lööma. *Kusta um*
ka maalt (maast) hindele vahtsõ nõna löüdnü' Rõu

mõrivunu' ku Karas Jakobi hobõsõ jalg väljavabandamiseks, kui
teisele on tekitatud vigastus. *taa om är' mõrivunu' ku Karas-Jakobi*

hobõsõ jalg. Karas-Jakob olnu üts sant, kiä noorõn iän hobõsõ jala oll'
katski lõõnü'. ku asja uuritu', ütelnü' timä: egas ma' es lüü', taa ollgi jo
mõrivunu' Kan

naba är' karanu' naba on paigast läinud; nabasong. *asõ oll' halv, naba*
om är' karano' Räp

põdõma / haige olema, põdema

egä päiv pää haigõ, egä kõrd kõtt haigõ iga päev pea haige, iga kord
kõht haige; kogu aeg põeb või teeskleb mingit haigust. *um kõrd kõtt*
haigõ, tõnõ päiv pää haigõ Rõu; egä päiv pää haigõ, egä kõrd kõtt haigõ
Räp

külmäs jaanipäävä-aolidsõ ijä pääle är' külmub jaanipäeva jää peale
ära; väga külma- või haigusekartlik. *tä külmäs jaanipäävä-aotsõ ijä*
pääle ärä' Kan; sa külmät jaanipäävä aigo ka ahoosal kaska seeh är'
Räp

päält kraap ja seest kisk, õigõt hallu ei olõ' kongi' halb enesetunne.
päält kraap ja seest kakk, õigõt valla ei olõ' koskil Kan; seest kisk, päält
kakk, õigõt häta ei olõ' koskil (haigust teeskleja kohta) Har; mul seest
kisk ja päält kraap, õigõt hallu olõ-õi kongi' Rõu

puss risti puss risti [tõist tähendüst kae' lk 43: kuulma]; kergelt haige,
ka: hüpohondrik. *joba puss risti Urv; inemisest, kes veidükese haigõ, vai*
suurt vika ei olõ', üteldäs: täl um puss risti Rõu

haigõmajan olõma / haiglas olema

laiskusõ kuul laiskuse kool; haigla kui tööst pääsemise koht. *laiskusõ*
kuul (haigla nimetus) Räp

kuulma / surema

üts jalg havvan, tõõnõ havva veere pääl üks jalg hauas, teine haua äärel; väga viletsa tervisega. *mis tuu vanainemisetükk inäp rudi, jalg jo havvan, tõõnõ havva veere pääl* Urv; *üts jalg om taal hauvan, tõõnõ hauva perve pääl* Har; *tõõnõ jalg havvah, tõõnõ havva veere pääl* Plv; *üts jalg jo havvah, tõõnõ havva veere pääl, pisu kõvõmbahe likahhat, nii satatki sisse* VVMS Vas

surмага võlgo sent surmale võlgu; väga viletsa tervisega. *kagos meheleminejä, eis surмага võlgo* Rärp

hing nõõriga kaalan hing niidiga kaelas; vaevu elus. *timäl um jo hing niidiga kaalahn, kavva tä inämb eläs* Rõu; *täl hing villadsõ langaga kaalahn* Rõu; *hing nõõrõga kaalah* Plv

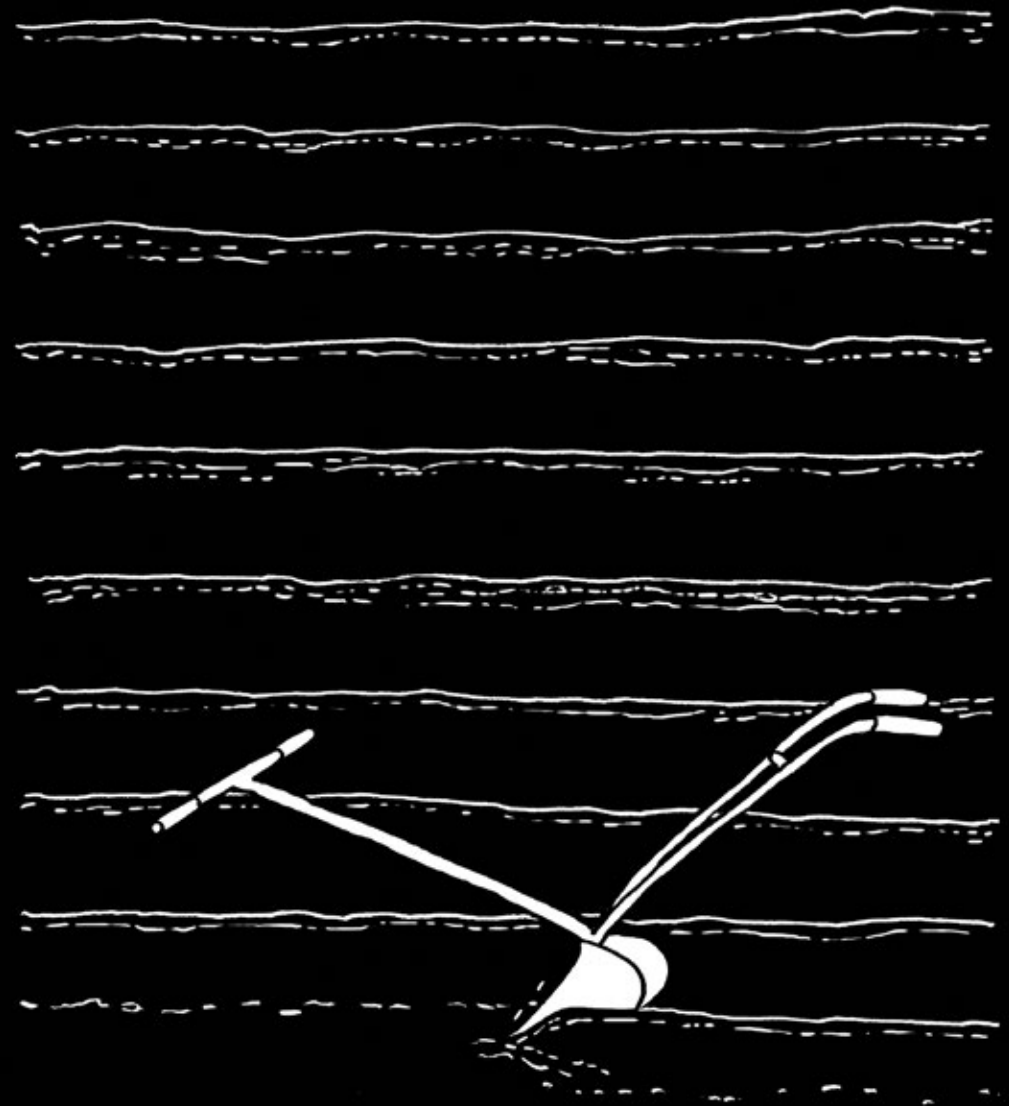
inämb pikkä vako viä ei' ei ela enam kaua. *August joht inäp pikkä vaku viä ei', tuu um jo nii otsan kui* Rõu

surma vikaht kaala pääl surm ihub selja taga vikatit; surm on ligidal. *surma vikaht oll' jo kaala pääl* VVMS Vas

hing karglõs luiõ otsan elu ei taha välja minna. *hing karglõs luiõ otsah ja ütles: elä', elä'* VVMS Vas

surмага vaidõlõma hinge vaakuma. *täl oll' surмага vaiõlus joba, oll' jo minegi pääl* VVMS Rõu; *mõnõl saa väega kergehe tuu kuulminõ, a tõõnõ vaidlõs surмага mitu aigu* Vas

Liiva-Piitre Liiva-Hannus; Surm. *nika ooda ma kosilaisi, ku Liiva-Piitre perrä tulõ – tuu om tuu pääkosilanõ* Har; *küll Liiva-Piitre pand hamba' suuhtõ* Rõu; *mehele sul vaja minnä' viil, sul vaja*

AUGUST JOHT INÄP PIKKÄ VAKU VIÄ ES

Liiva-Piitret ja Turba-Toomast Plv; ma piä kaema, kuna tulõva' neo' kosilasõ', neid om mito jo: Liiva-Piitre, Risti-Rein, Turba-Toomas, Mulla-Madis. määne sis tulõ Vas; kül Liiva-Liiso arst, nii et ei olõ' hallu kohki VVMS Vas; Liiva-Piidre om perämäne kosilanõ Räp

hinge hiitmä hinge heitma; surema. *ma saiõ manu', ku ta naksi hinge vällä hiitmä Har; vanamiis sattõ kummalõ maaha ja heif hinge (om) Rõu*

hingüsemaalõ minemä hingusele minema; surema. *taa om umast eluvaivast vallalõ, ta om lännü' hingüsemaalõ Har; um ar' hingämä lännü' Vas*

jumala karja minemä looja karja minema; surema. *no' läts är' jumala karja Rõu; är' läts jumalihe; kiä är' om koolnu', – tuust üldäs nii Vas; tä läts Jehhova karja, kuuli ärä' Räp*

jalgo kängmä surema. *ku süämepalavik om, sis ta käng ruttu jala' Har; kängi ei inämb jalgu kinni', tulõ ei inämb tagasi Vas v Se*

kängi käändmä surema. *tiä kah põdõ, ei tiia', kunas tä naa' kängä' käänd EMS Kan*

sirotas seere' är' ajab koivad sirgu; sureb. *om väega otsah. ega tä inämb ei jää'. sirotas seere' är' Räp; tsirotas seere' ärä'; tol om joba kell kümme (suri ära) Räp*

pand kõrva' pää ala paneb kõrvad pea alla; sureb. *pand' käpä' pää ala Urv; tõistrõ August ka õks nika põdõ ja vigunõs, ku kõrvakõsõ' pää ala pand Rõu; tuu om kõrva' pää ala pannu' Räp*

jumala kařan looja karjas; surnud. *um jo jumala kařah Plv; a mu esä um jo keväjäst saani' jumalih (mitm) Vas*

viskas luidsa nukka viskab lusika nurka; sureb. *tuu inemine oll' lohedse nukka visanu ja vällä koolu' Har; visaš luidsa lavva pääle' Rõu; luitsa käest panno' Räp; om luitsa lavva ala visano' Räp; üts om jäl luitsa nukka visano'; üts süüjä om jäl vähämb, ärä' koolnu' Räp*

hingeminek hingeminek; suremine. *ma sai timä manu' hingeminegi aos, ku hing minemä naksi Har; ülti tan, et Eedu ollõv kah minekil. a Eeri jäl hauss, et är' koolõs, kodu pääses Rõu*

hing hiireurgu, toss tuhatõrikõistõ lännü' surnud. *Matsi poiss oll' vällä koolu', hing hiireurgu, toss tuhatõrikõistõ (tuhaämbrisse) lännü' Har*

käe' pehme' käed külmad; surnud. *nuu' käe' omma' jo pehme', mis taa aša omma' tennü' Räp; tollõ käe omma' jo pehme' Räp*

puss risti puss risti [tõist tähendüst kae' lk 39: põdõma]; surnud. *täl om puss riste Räp*

surmavallan olõma surmavallas olema; surnud olema. *muidõ pernaanõ om jo ammu' surma vallan Har*

persega mulda süümä mulda sööma; surnud olema. *kavva siin ilmah inämp olla', tulõ ar' persega mulda süümä minnä' Vas*

maamass är' massõt keegi perekonnast on surnud. *mul om ka maamass ärä' mastu'. üteldäs sis, kui kedäge oma' perrekonnast ärä' koolnu'. ja et maalõ om üts osa vai kah jago joba ärä' antu' Räp*

hukkama / surmama

saa vanalõjuudalõ taaritõrdo öeldud enesetapjate kohta. *nüüd saa vanalõjuudalõ taaritõrdu Plv*

suuvmisõ' kadonugõsõlõ / soovid lahkunule

haid hambit tälle liiva süvvä' naljatlev soov kadunukesele. *haid hambid taalõ liiva süvvä'* VõI Võ

ELO JAOS TÄHTSÄ' VAI SISSEHARINU' TEGEMISE' / ELUTÄHTSAD TOIMINGUD JA HARJUMUSED

suidsutama / suitsetama

põrsal olõkõrs suun põrsal kõrs suus; poisikesel suits hambus. *poiskõnõ om ka hindälle juna hambillõ käändnü', nigu põrsal olõkõrs suun* Urv

küttüs ku korstna suitseb nagu korsten; piip tossab ühtelugu. *sul ka taa nošo mugu küttüs nõna all nigu mõni korsna* Rõu

viin / alkohol, viin, puskar

keelekarastus keelekaste; kangemat sorti alkohol. *sai keelekarastust* Plv

maahääl maahääl; kodus valmistatud viin. *muidõ Jaan oll' ka laskõnu uma laari maahäält* Har

nii pallo viina, et olõs võinu' pääd mõskõ' külluses viina. *pulmah oll' nii pallo viina, et olõs võõnu' pääd mõskõ'* Räp

viina juuma / alkoholi pruukima, jooma

lõõrist alla laskma kõrist alla laskma; raha viina peale kulutama. *käe omma' kullatsõ', a lõõrist lask kõik alla* Räp

mulk nõna all, sinnä' juusk tä raha sisse raha kulub viina peale. *täl om mulk nõna all, sinnä' juusk tä raha sisse* Räp

panka kuioma viimä raha korgipanka panema; raha viina peale kulutama. *egas ta tuu rahaga medägi ei tii', ta vii pankka kuiuma* Har

kõrdsi saina pääle laskma palka kõrtsi seina peale välja kusema; kogu raha viina peale kulutama. *taast pojast ei saa' medägi, taa lask taa maja kõrdsi saina pääle'* Har; *mis täst hüvvä om, et rikas talo: lõõrist alla, tsoorist vällä, kõrdsi nulga pääle'* kusta' VVMS Vas

pää är' määrit kui teine on teise oma raha eest purju jootnud. *täl um pää är' määritü'* Plv

üle rindo nõstma üle rinna tõstma; viina võtma. *taa miis um pallo üle rinna nõstnu'* Rõu; *üle rindo tõstmine om kõgõ rassõmb tüü* Räp

ei nuhuda' ka viina karsklase kohta. *taa ei nuhuda' ka viina* Vas

juuma / jooma

panõ' vallavanõmbas, külh sõs juuma nakas pane vallavanemaks, küll siis jooma hakkab; naljatlev ütlus, kui loom ei taha juua. (naine kurdab teisele, et tal vasikas ei joo) *panõ' vallavanõmbas, kül sõs juuma nakas* Krl

puřon / joobnud, purjus

Aabrahammi nännü' Aabramit näinud; purjus. *om Aabrami – vai Saarat – nännü'* Urv; *ku joodik vasta tulõ ja ku lagja tii om, sis ütlämi, et ta om Aabrahami nännü'* Har; *veetkene Aabrahamne nännõ'* Räp; *om Aabrahammiga kuuh olno'* Räp; *Peetrusõ hellü taivaussõ takast kuulno'* (päris purjus) Räp; *ma näi veetkese Abrahaame* Räp

Moosõsõ jutul käünü' Moosest näinud; purjus. *Moosõssõ jutul käünü'* Räp; *sa olõt Moosõssõga kõnõlnu'* Räp

korgi pääle saistanu' korgi peale astunud; purjus. *om korgi pääle saistanu'* Räp

ostõt pää otsan ostetud pea otsas; purjus. *täl om ostõt pää otsah* Räp

ohilõig jalon ohelik jalus; tuigerdab purjus peaga. *timäl om ohelõig jalah* Vas

pehme keelega pehme keelega; purjus peaga segaselt kõnelema [tõist tähendüst kac' lk 188: sorima]. *tä om egäpäivi pehme keelega* Rõu;
pehme keelega joodikulõ üteldi, et mis sa tah mämmätät, ku su kiil um kammitsõh Vas

meri põlvini ja taivas laeni meri põlvini; purjus peaga heas tujus ja julge olema. *vana Eeri oll'jo hummugu pudõlit kaenu', oll'jo meri põlvini ja taivas laeni'* Rõu

ku Jõksi mõisa palanu' lammas müürü nõal purjus peaga kusagile toetuma. *sais niu Jõksi mõisa palanu' lammas müürü nõal* (õeldi joodiku kohta) Kan

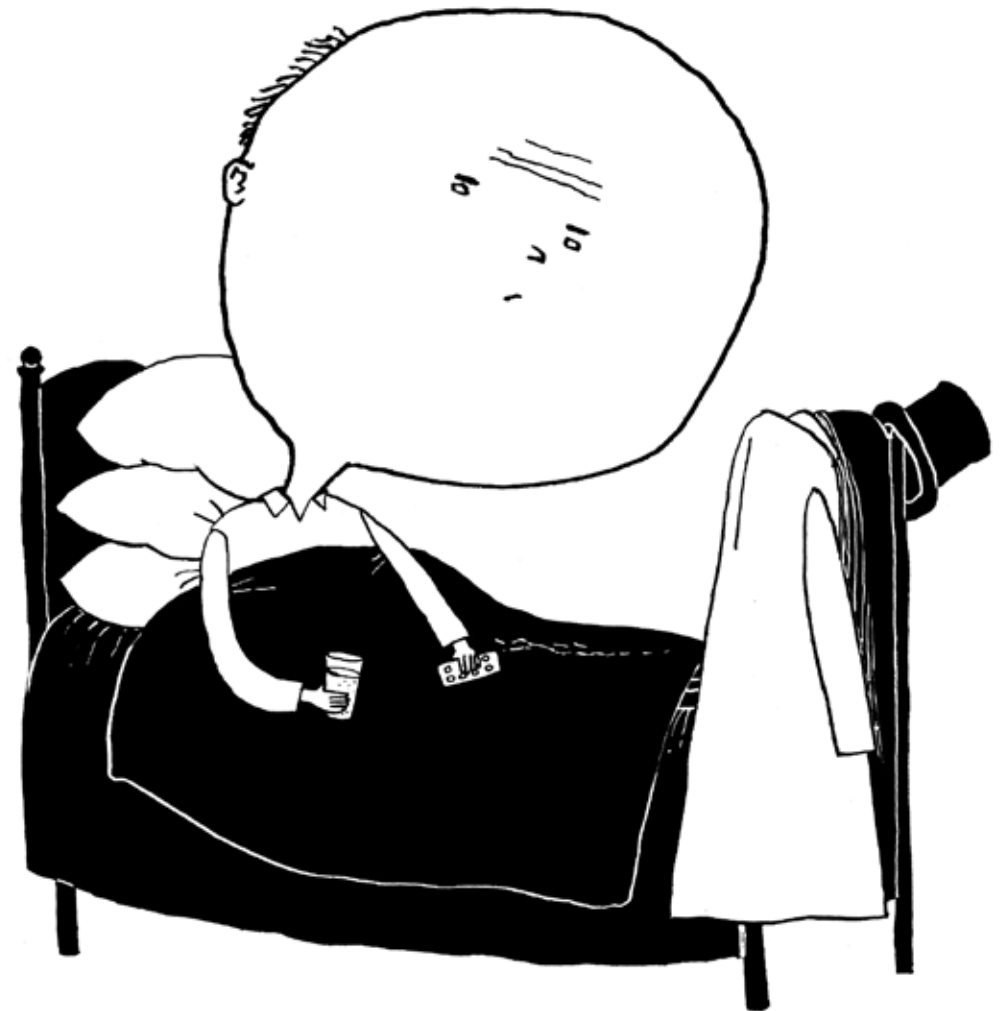
ladõv lavva pääl pea lauale langenud. *nika juu, juu, ku satas laadõv lavva pääle'* EMS Rõu

pää viinast haigõ / pohmeluses olema

pää tsõõrik. pea paistes; tunneb pohmelust. *tuu võtt iks viina kah, sõs oll'pää ka hüä tsõõrik* VVMS Vas

joodik / alkohoolik, joodik

mudajoodik sopajoodik; alkohoolik. *taa om jo valujoodik. ta om jo kõõ hinel jo är' joonu'* Rõu; *taa um jo peris mudajoodik* Vas

HUMMOK KÄEH JA PÄÄ HÜÄ TSÕÕRIK

viinaga är' vettünü' alkohoolik. *viinaga är' vettünü'* Räp

joogihädä / janu

süä palas süda kõrbe; suur janu. *süä palas, taht kõgõ külmä vett*
VVMS Vas

vesi / vesi

musta lehmä piim musta lehma piim; vesi (enamasti), ka muud joogid.
musta lehmä piimä juuma Plv; *musta lehmä piim – vesi, piimätä kohvi,*
ka kõõvomahl Räp

olu' / õlu

nõsta' ägli lavva pääle tee kast õlut välja. *tõsta' ägel lavva pääle!* Räp

leib / leib

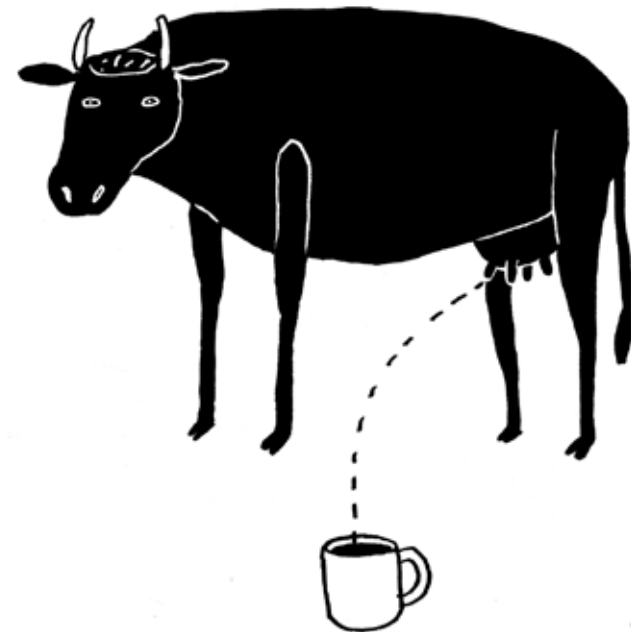
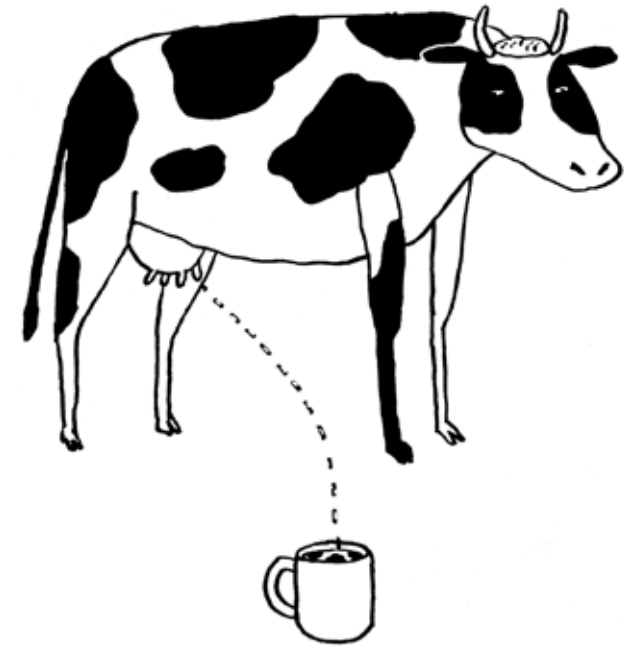
katõ käe leib kahe käe leib; leivalõikamisel: ühe käe käär on paks, kahe käe käär nii õhuke, et ühe käega ei saa tõsta. *huuju', sa lõikat katõ käe*
muru Har; *är' lõigaku-i katõ käe leibä ei'* Rõu; *kas üte käe vai katõ käe*
kääro'? Räp

võid / vôi

pudõr om pümme puder on pime; pudrus pole võisilma. *putr om*
pümme, pantkõ' pudrulõ silm sisse Har

kardoka' / kartulid

taivaveere pudõr paks kartuli-tangupuder lihaga. *täämbäst om keedetõ'*
taivaveere pudõr Räp

MUSTA LEHMÄ PIIM

näläne / näljane, kõht on tühi

[kae' ka altpuult: süümä]

kõtt lüü marjast soolikad lõövad marjast; kõht on tühi ja koriseb. *mul lüü kõtt joba marjast* (teatud kaardimäng) Urv

kõtt nakkas hambidõ pääle nurisõma kõht on tühi ja koriseb. *kõtt nurisas nii väega hammastõ pääle'* EMS Har; *kõtt nakas hambidõ pääle'* nurisama VVMS Vas

näläne ku katõ talo pini näljane nagu kahe pere koer; alailma näljane. *näläne ku katõ talo pini* Räp; *söömätä ku katõ talo pini* Räp

surnunäläne surnunäljane; väga näljane. *Ellä (pn) um nii surnunäläne* Plv

nälgümä / nalgima, ilma söögita olema

hambit vakja pandma hambaid varna panema; söömata olema. *lüü hamba vaika* San; *ku kõik otsah, pankõ' hamba' vakja* EMS Vas v Se

kõttu hõlma võtma kõhtu hõlma võtma; tühja kõhuga magama minema. *sõa aigu, ku midä süvvä olõ-õs, võti kõtu hõlma ja lätsi magama* Rõu; *võta' kõtt hõlma ja mine' magama* Plv

olõ-õi jüvvä saanu' ega marja maitсну' pole ivagi hamba alla saanud; pole midagi sünnud. *ma ei olõ' viil täämbä hüvvä, ei marja maitšanu'* Har; *kell jo ütstõiskümme, ei olõ' ütski hüvvä saanu' ega marja maid-sõnu'* Har

süümä / sööma, ära sööma

ega mu'ki suu sarvõst ei olõ' ega minugi suu sarvest ole; luba mul ka süüa. *ega sinogi suu sarvõst ei olõ'* Räp

PUDRUSILM

ega mu'ki suu sainalahe' ei olõ' ega minugi suu seinapragu ole; luba mul ka süüa. *ega mu'ki suu sainalahe ei olõ'* Urv

tsirgujüvä linnuiva, linnupete; hommikune söögisuutäis enne majast väljaminekut. *mine' nu' võta' tsirguivä, nii üteldes alasi Krl; ma olõ õks hüvännü' küllh, tsirguhüvä olõ ma ärä' maitsunu'* Har

hingepiätüs hingepide; peatoidus. *ku no täämbä leeväautot tulõ-õi, sis tiia-ei joht, kost taad hingepiätüst saa Rõu*

viisakusõ veeränd viisakuse veerand; lauale jäänud viimane toidupala, mida keegi ei tihka endale võtta. *viisakusõ veeränd Räp*

sild all sild on all; enne suuremat söögikorda on juba midagi alla söödud. *sul om sild all, selle sa ei süü'* Plv

nälgä täütmä nälga kustutama; sööma, et näljatundest vabaneda. *vanõmb veli tull' mii' poolõ hindä nälgä täütmä Rõu*

süä saa kinni' süda saab kinni; soolase söömisest saab enesetunne parem. *süä saa kinni Plv; ku eläjit keväjä edimäst kõrd mõtsa aetas, sis andas lehmäle leibä ja suula; sis saa süä kinni, nii et süvvä' ei taha'* Plv

süänd lahutama tugeva söögi peale midagi „lahjendavat” võtma. *võta' hapund piimä, seo lahotas süänd VVMS Vas*

nahka pandma nahka panema; ära sööma. *eläjä' sei' leeme ja sao, kõik sei' nahka VVMS Vas; immise jao poigõ pand' [susij] üte kõrraga nahka VVMS Vas*

VIISAKUSÕ VEERÄND

põskõ pandma põske pistma; väiksemate palade kujul olevat sööki suhu pistma ja ära sööma. *sa olt naa' koogi' kõik är' põskõ pandnu'* Rõu

süü' nahka ja naara' pääle pane nahka, naera peale; toidu juures ei maksa mõelda, kaalutleda. *süü' nahka ja naara' pääle!* Räp

süü' hambidõga söö ruttu. *süü' iks ammastõgõ* Krl

kinni' püürdmä kinni keerama; ühe hooga suuremat kogust ära sööma. *vana Tepp püürdse kõrraga keskmidse kausitävve putru kinni'* Rõu; *püürd noid pikki kapstiid sisse nigu vändäga'* Rõu

söönü' / söönud, kõht on täis

tapa' vai täi pääl är' tapa või täi peal ära; kõht nii täis, et on punnis. *kõtt nii täüs, et täi tapa' pääl ärä'* Kan; *kõtt täüs, võit vai täi pääl ärä' tappa'* Räp

nahk om täüs nahavahe on täis; kõht on täis. *no om nahk täüs, no võit jäl ellä'* Har

lõõrimulguni täüs kurguauguni täis; nii täis, et rohkem ei mahu. *sei endä täüs lõõrimulguni'* Kan; *lõõrimulk om jo täüs topit, lää ei inäp kaalast alla* VVMS Vas

hõngu haardma / puhkama

hõngu haardma hinge tõmbama; puhkama. *pernaasõl oll' väega pallu tüüd, ta is saa aigu hõngu haarda'* Har

haigutama / haigutama

uniküläst tulõva' telegrammi' uniküläst tulevad telegrammid; ajab haigutama. *uniküllä nakatas kutsma, telegrammi' tulõva' joba* Räp

uninõ / unine

[kae' ka järgmäst: magama]

silmä' kinni' ku mõtussõl selle kohta, kes päeval uniste silmadega ringi käib. *silmä' kinni ku mõtussõl* Räp

silmä' läävä' rassõs silmad vajuvad kinni. *õdag tull', silmä' lätsi' rassõs* VVMS Rõu

magama / magama

[kae' ka iistpuult: uninõ]

ei lasõ' silmil kinni' minnä' ei lase magada. *mõni perremiis om väega ahnõ' tüü pääle', ei lasõ' silmil kinni' minnä'* Har

es tulõ' silmä pääle nahkagi' ei saanud sõba silmale; ei maganud hetkegi. *mul es tulõ' silmä pääle nahkagi'* Plv

uni är' essünü' uneajad segamini, ei maga õigel ajal. *latsõl om uni vällä essünü'* Har

küüds küle ala, päkk pää ala, kats sõrmõ katta' asõnd tuleb leppida kehva magamisasemega. (kui laps tahab pehmet magamisaset) *panõ' küüds küle ala ja päss pää ala ja kats sõrmõ katta asõnd* Vas

vana iho unikuhe, esi' mano magama viska kondid hunnikusse, heida ise kõhuli peale; magama heitma, eriti kui korralikku aset pole. *vana iho unikohe, esi' mano magama* Või Võ

silmi pitsitämä silma kinni (looja) laskma; tukastama. *niivõrd, et ku poisi' rehitsämä naksi', sõs saimi' silmi pitsitädä'* KVVE Urv

kallõndrit tegemä kalendrit tegema; tukastama. *Maali tekķ kallõndrit kartolt kuurin ka; kai, ku väits sattõ jäl' maha' ku kolati Rõu; esi' kudi (kudus) sukka ja trükk kallõndrit Rõu; nüüd tege kallendrit. no panõ iks lummõ ja vihma ka sekkä!* Plv

leibä luuhtõ laskma leiba luusse laskma; uinakut tegema. *ma lasõ leibä luuhhõ* Har; *ma lähä leibä luuhvõ laskma* Har; *egas no kõikõ päivä üte jutiga muudku tüüd es tetä', lasti õks leibä ka luudõ* EMS Rõu

ei maka' siska väärtki uni nagu linnul; magab väga vähe. *sa ei maka' siska* (III v) väärtki täämbä üüse Rõu

hellik heränemä kerge unega. *imä um hellik heränemmä* VVMS Rõu

uni ku kotiga sälän uni nagu kotiga seljas; raske unega, ka: alailma magaja. *täl um uni ku kotiga sälän – rassõ unõga* Kan; *mul ka nigu kopaga tulõ uni sälgä* Har; *kuis tä kül alati maka, taal um jo uni kotiga' sälän* Rõu; *sullõ um taa uni nigu kotiga' sälgä pant* Vas

magamaminegisoovi' / magamaminekusoovid

hääd unõkõist ja magusat magahusõkõist! head ööd! *hääd unõkõist ja makust magausõkõist!* Har

suur magaja / suur magaja

suigunui tukunui; see, kes igal pool tukkuma jääb. *ta om vana suigunui, mine' sa timäga kõrtsi vai kerikudõ, kõigin [paigun] ta suigus* Har

unõkott unimüts; see, kes väga palju magab. *mõni taht hirmsalõ magama, tuu om üts unõkott, tuu om unitsiga, tuul om uni sälgä pant* Har

herätämä / äratama

aja' vai vagja ala aja või hoovad alla; väga raske üles ajada. *aja' vai vagja ala* Rõu; *tälle aja' hummugu kangõ' ala ja kanguda', sõs vast tulõ üles* Vas

IHO / FÜÜSILINE OLEMUS, KEHA

ihorammuga / ihurammuga

kunditossuga kondiauruga; omal jõul, ilma masina abita. *toho', taa kunditossuga õks viil läät, miä läät* Rõu

jovvõdu / ilma jõuta, nõrk

nõrk ku naadikõnõ nõrk nagu naadike; nõrguke. *ta om nõrk nigu' naadikõnõ viil* (lapse kohta) Har

rapus ku hernesard kõhn ja jõuetu. *rapus nigu hernesard* Rõu

näpo' ku hämmätüse' näpud nagu kartulipudrust; sõrmed on jõuetud, asjad kukuvad sõrmede vahelt maha. *tel omma' naa' käe' nigu igävedse' hämmätüse': mis kätte võtt, tuu maha' saat* (saadab) Urv; *sul omma' naa' napu' nigu hämmätüse' otsan, ütski tüü ei lähä' sul napõst edesi* Urv

armõdu / väeti, armetu, hädine

meelest ja mõttõst olõs tennü', a käe' ei küünü' kohegi vaim on valmis, aga liha on nõder; nõrkuse tõttu ei suuda plaane ellu viia. *meelest ja mõttõst olõs tennü', a käe ei küünü' kohegi, võimu ei olõ'* Har

ku tuli tuurõn puun nagu tuli toores puus; vaevaliselt, hingitsedes. *mis mu elu no om, elät enne niisama nigu tuli tuuran puuhn, ei pala, ei kistu'* Har; *palas nigu tuli tuuran puun, olõ-õi ellu ellä, õi surma koolda'* Rõu; *tä eläs nigu tuli tuurõn puun: ei kistu ega lägüne'* Rõu; *mu elo um nigu tuli tuurahn puuhn, ei kistu, ei pala' kah* Rõu; *ving (vingub) nigu tuli tuurõh puuh* Plv; *eläs kah – nigu tuli tuurõh puuh. sääne elo, kos edenemist ei olõ'* Vas; *hingitses nigu tuli tuurõh puuh. vaivalinõ elo ja elämine* Vas

jovva-ai kassi taasperilde tagasi tõmmada' jõuetuks jäänud. *mii' vanal om ka joud otsan, ei jouva' kassi enämb taasperilde tagasi tõmmada'* Har

jovva-ai hapund piimä saina päält lakku' jõuetuks jäänud. *ku esi' nii vanas saa, sis jõvva-i inäp hapund piimä saina päält lakku'* Võl Rõu

vetel / lodev, kehaliselt pingeta

ammuda' vai luidsaga ammuta vai luidsaga; lodev või laisk. *tä om nii vetel inemine, vai luidsaga ammuda' (laisa inimese kohta)* Vas v Sc

kangõ / jäik, paindumatu

kangõ ku susi kange nagu hunt; kangeks jäänud ihuga. *kangõ nigu susi. susi ei saa ümbre käändä', ta om kangõ, tal om soeluu kõtun* Har

kangõ ku puuhopõn kange nagu puuhobune; kangete liigutustega. *um küll nuur inemine, a astus nii tündsele nigu vana puuhopõn* Rõu

kõhn / kõhn

ku läbi nõglasilmä tõmmat nagu läbi laudade tõmmatud; väga kõhn. *nigu läbi nõglasilmä tõmmat* Rõu

kasina kundiga hapra kehaehitusega. *kasina kundiga'* EMS Vas

panõ' vai nisuusalvõ pane või nisuusalve; anna süüa palju tahes. *egä inemine ei lähä' rammu, panõ' vai nisuusalvõ, tõnõ süü putru ja om rammun* Har

ku lavvaga lüüd nagu lauaga löödud; kõhn, ilma kumerusteta. *sa olõt nigu lauvaga lüüdü', sullõ om halv kleiti ummõlda'* Har; *Almal om viil ihhu, aga Olga om nigu lavvaga lüüd* Rõu

silmä' hauda jäänü' silmad aukus. *silmä' omma' hauda jäänü'* Krl

nahk ruan pääl nahk kortsus kõhna ihu peal. *taa nahk om ruahn pääl* VVMS Rõu

ku luukirvõs nagu luukere; luukõhn. *Olga oll' nii är' põdõnu', tiäst es olõ' inäp midägi', kõhna nigu vana luukirvõs* Urv; *taa põrsaroju um jo väega nirk (närb), selle (seepärast) pää um ku luukirvõs* Rõu

viluvarõs kõhn nagu vares; väga kõhn. *tuu vasigõkõnõ um täl ku üts viluvarõs, tuu olõ-õi nigu süvvä' nännüki'* Rõu

ku üts kujo nagu surmavari; väga kõhn. *sa olõt kah kõhnas jäänü' nigu üts kujo õnnõ* Plv

ku surmavari nagu surmavari; väga kõhn. *ei massa' nii liialt murõta-minõ, sa olõt jo jäänü' nigu inemisevaru* Har; *om jäänü' nigu surmavari* Rõu

sälgruuds ja sinidse' kindsu' luukõhn ja kahvatu. *tuul olõ õs muud, ku sälgruuds ja sinidse' kindsu'* VVMS Rõu

ÜTELE VARÕSÖLLÕ PALLÕ, KATÕLÕ VEIDÜ'

rõiva' ku redelide pääl nagu redel; luukõhn. *täl omma' rõiva' nigu redelide pääl* Krl

ütele varõssõllõ pallõ, katõlõ veidü' ühele varesele palju, kahele vähe; väga kõhn (enamasti looma kohta). [tõist tähendüst kae' lk 238: veidü']
ütele varõsõllõ pallõ, katõlõ veidü'. kõhn vilets elläi Vas

ku luutükk nagu luu ja nahk; luukõhn. *Juhanikõnõ om nigu luutükk* VVMS Vas

ku pind luukõhn. *ai tuud valli, mis tä näkk; tä jäi ku pind kõhnas* VVMS Vas

kõhnas jäämä / kõhnaks jääma

rõiva' omma' läbi minnä' endised parajad riided on nüüd väga avaraks jäänud. *ündrigu' ni kõik rõiva omma' läbi minnä', nii kõhnas olõ jäänü'* VVMS Vas

näost valgõ / kahvatu, kaame

näost är' lännü' näost ära; näost kaameks muutunud. *esä om nii umast näost ar' lännü' – ega surm inämb kavvõh ei olõ'* Rõu

valgõ ku kõotohk valge nagu kasetoht; näost väga valge. *valgõ nigu kõõvotohk. inemine, kes näost valgõs kahvatas* Räp

valgõ ku lubjasain valge nagu lubjatud sein; näost väga valge. *kae' no', näost valgõ nigu lubjasain! Või Rõu; näost valgõ nigu lubjapiip* Või Räp

kulõhtõt nägo ku kuuljal kahvatu nagu surnu. *täl om kulõhtõt, ku kuulja nägo* Räp

sinine ku kuulja sinaka jumega nagu surnu. *sinine nigu kuulja* Rõu

matmisõga ildas jääd näost väga otsajäänud. *olõs nigu matmisõga ildas jäädü' – kiä näost väega är' om jäänü'.* VõI Võ

kasuma / kasvama

panõ' kivi pää pääle kiiresti kasvaja kohta. *tuu kasus sis hirmsa miheste, toolõ panõ' kivikene pää pääle', sis ta ei kasu' nii pallu*
Har

pikk, siuhkõ / pikk, sihvakas

pikk ku pilvelaotaja nagu pilvelõhkuja; väga pikk. *pikk ku pilvelaotaja*
– sandiruusk Vas v Se

nõst tarõ lae pääga üles väga pikk. *sa olõt nii pikk miis, et nõstat mu tarõ lae pääga üles* Har

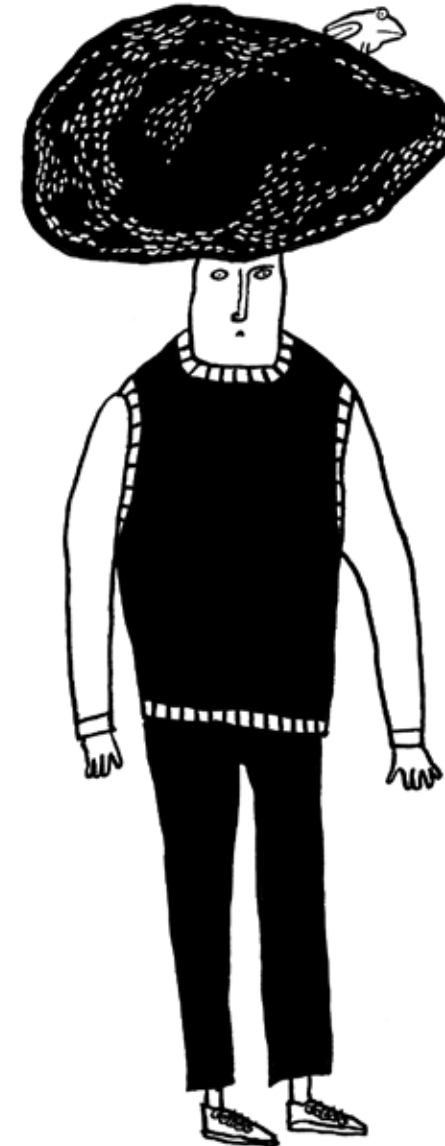
pikk ku lipulatt pikk nagu lipumast; väga pikk ja sirge. *pikk nigu lipulatt* Räp

ku osi sirge nagu osi; pikk ja sirge. *ku üts inemeni õigõ pikk om, sis om tiä ku osi* Krl; *pikk ja õgõv ku osi* Vas

ku ruudjas pikk ja peenike. *taa mõni inemine, taa roodas, tä um pikk ja peenikene nigu roodas* Plv

ku pudropöörüs pikk ja peenike. *naanõ ku naaris, miis kui pudrupöörüs: naanõ matal ja mädsärik, miis pikk ja peenikene* Urv

siuhkõ ku siug sihvakas ja painduv. *siuhkõ ku siug* Rõu

KASUS NII, ET PANÕ' KIVI PÄÄ PÄÄLE

paks, jäsärik / paks, jässakas

ku naaris lühike ja paks. *naanõ ku naaris, miis kui pudrupöörüs: naanõ matal ja mädsärik, miis pikk ja peenikene* Urv

kõva / tugev, sitke

kõva ku mürk nagu raudnael; tugeva tervisega. *tuu vanamiis um viil kõva ku mürk (teras)* Vas

võitma / võitma

lүү ku rannamiis rotti lööb nagu rannamees rotti; saab kergesti jagu. *kreeklanõ lүү Itaaliat kui rannamiis rotti* Har

MEELEMÄRGO' / AISTINGUD

nägemä / nägema, märkama

silml jääs pääle silm jääb peale; äratav tähelepanu. *õkva silml jääs pääle* Plv

silmlä' kukron tal on silmad selja taga; paneb kõike tähele (ka seda, mis toimub selja taga). *toho', taal umma' silmlä' jo kukrun ka* Rõu

perrä kaemalda' / nägemata, järele vaatamata (tegutsema)

pūmehüisi kumpi' pimedast peast selge; ilmne. *tuu um jo pūmeüsi kumpi', et täl õigus olõ-õi'* Rõu

ilma nägemiseldä', pümme / ilma nägemiseta, pime
[kae' ka lk 24: pümme]

kottpümme täiesti pime. *seo Pauli imä oll' mitmit aastit kottpümme* VVMS Rõu

kaema, vahtma / vaatama, vahtima

altlaka kaema altkulmu vaatama; tigidalt või kahtlustavalt pörnitsema. *ta om tulikavval, ta muidugu vahis ennedä altlaka Har; tuu tütärlats om altlaka kaeja – kaes altlaka Vas*

vahis ku kass aganikust justkui kass vahib sõela ääre alt välja; tigidalt või kahtlustavalt pörnitsema. *tä vahis nigu kass aganikust* Vas

võta' silml peio! võta silml näppu! vaata hoolega! *ku ei näe', sis võta' silml peiu* Urv; *võta' silmlä' peiu, sis näet, kon om* (kui otsitakse midagi) Rõu; *silmlä' napo otsah* (pimedas käsikaudu kobamine) Räp

nii et silmlä' katski nii et silmad tulevad peast välja; pingsalt (vaatama). *vanast vahite pulmaronge nii, et silmlä' katske* Räp

vahis ku näläne süüjile suuhtõ suhu ja silmi vahtima; vahib pingsalt. *sa saisat ni vahit nigu näläne süüjile suuhtõ* VVMS Vas

vahis ku härg kirivä ussõ pääle vaatab raamatusse [tõist tähendüst kae' lk 93: nõvvulda']. *ku mõni vahis raamatuhe, sõs üldäs: vahis nigu härg kirivä ussõ pääle* Kan

kuulduma / kostma, kuulda olema

ku pilvi takast nagu maa alt; väga nõrgalt kuulda. *sa kõnõlat nigu pilvi takast, et suurt medägi ei kuulõ'* Har

kuuldma / kuulma

vana kuu, mul paksu' kõrva', kuulõ-õi kõiki tähti pole kuulmise kuu ega nägemise nädal; mul on kõva kuulmine. *kõnõla' kõvõmbahe! nu um vana kuu, mul paksu' kõrva', kuulõ-õi kõiki tähti!* Rõu

ku mõtusõ' laulu pääle saanu' nagu metsis laulu ajal; tähelepanu jagub ainult iseendale. *nimä' omma' nigu mõtusõ' laulu pääle' saanu', umast jutust ei kuulõki, ku hõigutas Har; tä laul nigu mõtus: pitsitäs silmä' kinni* Plv

kuis ti kitit? mis te ütlesite? *ku häste ei kuulõ', küsütäs vahtsõst nii: kuis ti kitit?* Kan

kullõma / kuulama

kõrvo pääl istma kõrvade peal istuma; mitte kuulma. *kas sa kõrvu pääl istõ' vai, et midägi kuulõ-õs* Rõu

kuuli kura kõrvaga kuulsin poole kõrvaga; kuulsin kõrvalt. *ma olõ raasakõsõ tuust asjast nuhku saanu', kuuli kura kõrvaga* Har

kõrva' kulusõ' är' ei taha kuulata nii palju vastumeelset juttu. *kõrva' kulõhusõ' jo vällä säärtseid tühje juttõ kullõldõn* Har

kõrva' nakkasõ' kumisõma nii et kõrvad huugavad; ei taha kuulata nii palju vastumeelset juttu. *naid halvu juttõ kullõldõn nakasõ' jo kõrva' kumisamma* Har; *kõrva' lõövä' huuglõma* Räp

maitsma / maitsema, maitsev olema

keele vidä perrä viib keele alla; väga maitsev. *nii suuperäline ruug, et keele vidä perrä* Rõu

soolanõ / soolane

pikä' näpo' pikad näpud; palju soola lisatud. *pernaasõl umma' pika' näpo' ollu' Vas*

soolanõ ku piso tulisoolane; väga soolane. *soolanõ ku piso. ülearvo soolanõ* Räp

kobima / katsuma, näppima

piä' päkä' paigan! ära käpi!; ära puuduta midagi! *ku ti süä' tult, sis päkä' pedäge' paigal, ma ei taha', ku ti tan päkeldät* Har; *piä' napu' paigal, mis sa tiblitsät naid asju* Rõu

näpo' süüdäse' näpud sügelevad; tahab kõike käega katsuda. *näet, no jäl' sul napu' süüdäse'!* (elavaloomulisele lapsele, kes kõike käega katsuda tahab) Urv

KÕNÕLÕMINÕ / KÕNEAKTID

helü / hääl

[kae' ka lk 196: laulma]

ku saapaseerest aja hellü ussõ ajab jämedat joru. *mõni laul nii jäme-hede nigu saapaseerest aja hellü ussõ* Har

ku tõrdopõhast nagu tõrrepõhjast; madala häälega. *mugu aja umma toobihellü nigu tõrdupõhast* Rõu; *jämme helü ku tõrdopõhast* Räp

puulõõr kõvasti kõneleja. *ku mõni väega kõvastõ kõnõlõs, sõs üldäs: taa um üts puulõõr* Kan

rüükmä / karjuma

rüük ku pöörä pääl karjub nagu ratta peal; karjub nagu meeletu. *tel naa' lahenu' seere' vaest valutasõ', õdagu mõskmisõ aigu sis rüük nigu ratta pääl* Urv; *mis tuul latsõl viga um, rüük ku pöörä pääl* Rõu

tarrõ sälgä võtma taret selga võtma; kõvasti ja pikalt karjuma [tõist tähendüst kae' lk 197: hullama]. *tuu rüük ja tõrõli, võtt kõgõ tarõ sälgä* Har; *täntäs, nigu tarrõ taht sälgä võtta'* (kui mõni kõvasti kõneleb) Rõu

rüük ku tsiga aia vaihõl karjub nagu siga aia vahel; karjub kõvasti ja pikalt. *nigu pörss aia vahel* Kan; *rüük ku tsiga aia vaihõl* Räp

küsümä / küsima

hübü küssü', hädä jättä' häbi on küsida, aga küsimata jätta ei saa. *hübü küssü', hädä jättä'* (öeldakse siis, kui abisaaja tihti käib ja abi saab) Rõu

pallõ kell om? / mis kell on?

kellel kelläga vest om? kellel on kella? *kellel kelläga vest om?* Räp

miä su nimi om? / mis su nimi on?

mis nimi? – **Nipitiri** mis nimi? – **Nipitiri**; kui ei taheta oma nime öelda. *mis nimi?* – **Nipitiri**. *väärnimi?* – **Väidseots** Kan

kõnõlõma / rääkima, ütlema

[kae' ka lk 74: jututama; lk 83: meelen olõma]

haussi ajama kägu (pada) ajama; vigurijuttu ajama. *Linnardi Minna imä ütäl alasi, et aja taad haussi suust vällä. ega ta õigõt juttu ei kõnõla', ta ajagi alasi haussi* Har; *taa Hannõs aja niisama haussi* Rõu

hapanut ajama suust välja ajama; lorijuttu ajama, roppusi rääkima. *aja pääle'* (üha) *vanna hapanut suust vällä, nigu muud kõnõlda olõ õi'* Rõu; *ei massa iks peris hapanut kah aia'* Vas; *mis sa ajat noid hapanuid juttõ* EMS Vas

määnüt ajama lorijuttu ajama. *är' ajagu' mädänüt* (ära lobise) Vas

RÜÜK NII, ET TARÕ SÄLÄN

hapnõma suust välja ajama; lorijuttu ajama. *mis sa tah hapnõdõ’*. *tä hapnõs kõgõga suust vällä* Plv

vedelät viskama kerglast juttu ajama. *tä viskas väega pallõ vedelät* Urv

vitserdäse’ ku varblasõ’ vadistavad nagu varblased; vadistavad. *naasõ’ vitserdäse’ nigu varblasõ’* Har

katsatas ku harak kädistab nagu harakas; vadistab. *naasõ’ katsatasõ’ nigu haragu’ hakkjalan kuun* Urv

ku pinile luukõnõ hammastõ vaihõlõ nagu koerale kont suhu; sattus heale jutuainele. *sai ku pinile luukõnõ hammastõ vahele* Räp

nii et häüss lindas nii et sülg lendab; (räägib) hoogsalt. *[tänitäs] nii et häüss lindas* Urv

juttu keträmä juttu heietama. *kedras pääle’ tuud ütte juttu, viländ jo sai* Rõu

jutuga taarutama jutuga keerutama; ebamäärast juttu ajama, ühest ja teisest kõnelema. *kül tä taarut tuu jutuga siia’- ja sinnä’poolõ* Rõu

risti juttõ kõnõlõma ümbernurgajuttu rääkima; vihjamisi kõnelema. *ta kõnõlas risti juttõ, ta ei taha õkva üldä’* Har

käü ku kass ümbre palava pudro käib nagu kass ümber palava pudru; ei julge otse rääkida. *tä om ku kass palava pudru man* Kan; *käü nigu kass ümbre kuuma pudru* Urv; *käü nigu kass ümbre palava pudru* Rõu

suuhtõ ütlemä näkku ütlemä; otse ütlemä. *ma is taha’ telle avalikult suuhvõ üldä’*, *ütli niisama sõnamõistuisi* Har

tävvest suust ütlemä täie suuga; vanduma. *tävve suuga, tävvest suust ütlemä* Rõu

paksu suust vällä ajama ropendama. *tiä ai paksu suust vällä* Krl

miä sülg suuhtõ vidä mida sülg suhu toob; (rääkima), mis pähe tuleb. *ta aja suust ussõ, mia sülg suuhvõ vedä* Har; *tuu kõnõlõs, mis häüss suuhtõ vidä* Vas

mokaotsast mokaotsast; ainult moepärast (ütlemä). *kõnõla’ sa ka õks kimmäppä, mis sa nii huulõ otsast kõnõlat* Har; *Hilda (pn) oll’ pahanu’, sis üteli ka nii mokaotsast, et tere’ hummugust* Rõu; *teretäs nigu mokaotsast* Plv; *keele otsast kõnõlas* Vas

üts kõnõlõs riist, tõõnõ rattist üks räägib aiast, teine aiaaugust; üks kõneleb ühest, teine (vastuseks) hoopis teisest asjast. *üts kõnõlõs riist, tõõne rattist, kumbki ei saa’ kumma jutust arvo* Räp

üts kõnõlõs kuhja, tõõnõ kuhaalost üks teeb kuhja, teine kuhjaaeda; üks kõneleb ühest, teine (vastuseks) hoopis teisest asjast. *üts kõnõlõs kuhja, tõõnõ kuhaalost* Räp

keelä’ umma suumulku hoia oma suu koomal; ole vahepeal wait. *üttele umalõ sõsarõlõ, et tä umma suud kokko korts* Rõu; *tõmba’ no sa’ ka taad lõvvamulku pisu kuumbalõ, mis sa alati jauhat* Rõu; *kobista’ no sa’ ka umma suumulku veidü kuumballõ, mis sa tan putrat* Rõu; *keelä’ umma suumulku* Plv

suud kulutama suud kulutama; palju rääkima (kellegi veenmiseks). *mis sa no umma suud nii pallu kulutat, ega ta ümbre ei käänä’* (kui keegi teist noomib) Har

jätä' hõngu pudro puhku' see jutt on palava pudru peale puhuda; ära nii palju (lobajuttu) räägi. *hoia' uma heng palava pudru pääle' puhku', mis sa alasi jauhvat* Har; *jätä' hõngu pudro puhku': olõ' vaik, ar' kõnõlgu' nii pallo* Vas; *tuu jutt jätä' pudro puhku' Võ*

hõngu jahutama sõnu raiskama. *mis sa' asjanda umma hõngu jahutat, ega' taad kiäki ei kullõ'* (mis sa asjata sõnu raiskad teist noomides) Har

pand i-le pää otsa paneb i-le täpi peale; ütleb (lõpetuseks) tabava lause [tõist tähendüst kae' lk 241: viimätseni piirini joudma]. *vot kes pand' i-le pää otsa* Räp

pand petsädi pääle paneb i-le täpi peale; ütleb (lõpetuseks) tabava lause. *tuu sõna pand' nigu petsadi pääle'* VVMS Vas

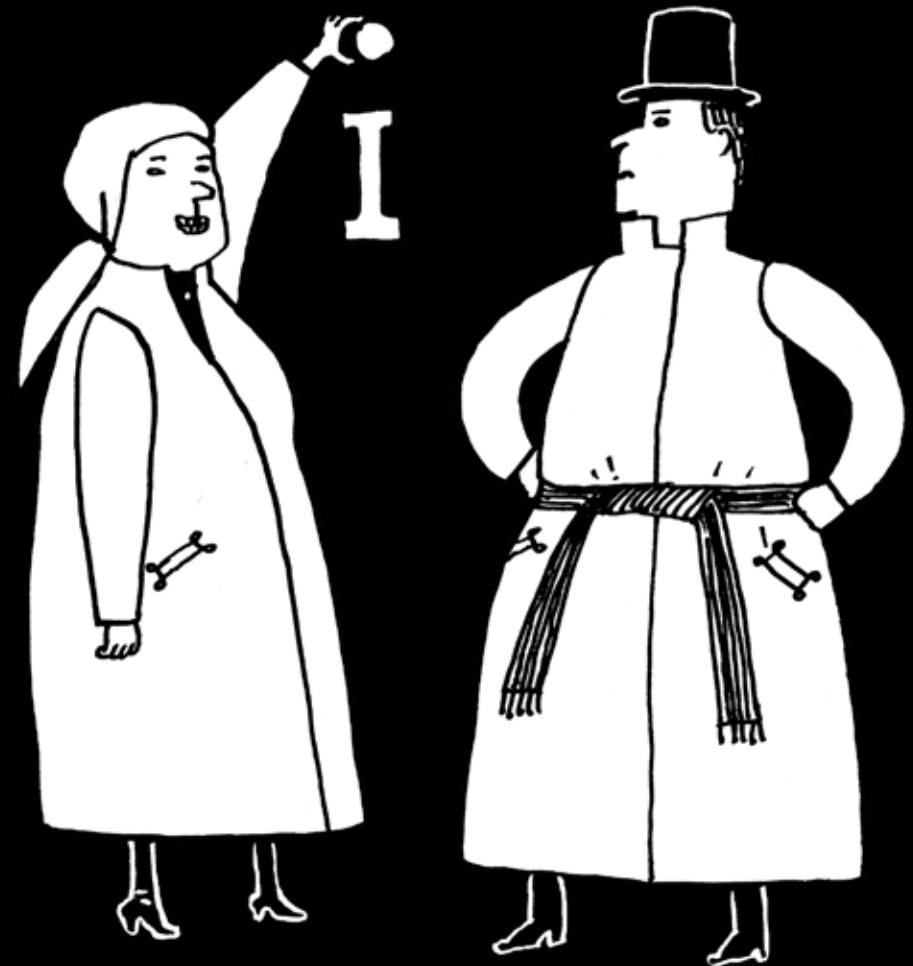
karmanist ütlemä karmanist ütleva; õige sõna oli varuks. *sa karmanist ütli'!* Har

suuhtõ sadama keele peale tulema; äkki meelde tulema (sõna kohta). *tiiä', kuis mul miilde halgahtu, suuhtõ sattõ tuu sõna* VVMS Vas

suun videlemä keele peal olema; mitte meelde tulema, kui on vaja välja öelda (sõna kohta). *suuh om, aga ei saa üteldä'* Räp; *suuh videles, a ei saa' üteldä'* Räp

haard sõna är' käest ei saa sõna suust; äkki ununes (sõna). *kae' no', vana tikõ haard' [sõna] ar' käest, tahat üldä', ei saaki inäp* VVMS Vas

kiilt murdma pudikeelt rääkima, kõnelema õppima, ka: aktsendiga rääkima. *mu lats nakas ka jo' kiilt murdma, pias ta sis kõnõlammagi nakas* Har; *mii lats kõnõlas jo ütsi sõnnu, no' nakas õks jo kiilt murdma* Har

VOT KES PAND' I-LE PÄÄ OTSA

kiilt pikkä laskma keelele vaba voli andma. *kiil lasõ' nii pikkä ku tahat, a kae' piä' paigal* VVMS Rõu

suulaotamisõ õigus õigus vabalt rääkida, suud pruukida. *ku viil suulao-tamise õigus olõsse* Räp

juttu ajama / juttu ajama, vestlema

ei saa' otsa kätte ei saa jutuotsa kätte; ei suuda meenutada, kus jutt pooleli jäi. *ma ei tiia', kuis tuu edeots oll' [jutul], kae', ku ei saa otsa kätte* (ei suuda meenutada) VVMS Rõu

ots kakkõs sisse jutulõng katkeb; jutt jääb katki. *ots kakõs sisse* Plv

olõ-õi sündsät hannaotsa ei oska kuskilt otsast peale hakata; ei oska, millest juttu alustada. *tol ei olõ' sündsät hannaotsa* (pealehakkamist, seletamisvõimalust), *timäl olliva' auvõõra', kes täl uma' sugulasõ ei olõ'* Räp

aasa võtma sõnast kinni hakkama; oma jutu algust eelkõneleja jutuga seostama. *kül ma võta tast aasa* (om) Plv

jututama / lobisema

[kae' ka lk 68: kõnõlõma]

lämmi vesi kah ei saisa' suun suu ei püsi kinni. *timä suuh ei saisa'* *lämmi vesi kah* (on lobiseja) Rõu

suul olõ-õi sõlmõ ega persel piätüst suu ei püsi kinni. *täl ei olõ' suul sõlmõ ega persel piätust* Urv

jauh ku tatriguveski jahvatab nagu tatraveski; räägib vahetpidamata. *suu käü nigu tatriguveski* Urv; *taal ei püsü' ta suu paigal mitte üts*

kipõn, mugu jauh pääle' nigu üts tuulõveski Har; *ku tä är' jututama lüü, sõs lask ku tatriguveski* Rõu; *suu juusk pääh nigu tatreguveski* Plv; *jauh ku tatrikuveski* Räp

suu juusk suu jookseb nagu märahobuse perse; räägib vahetpidamata. *su suu kõgõ juusk* (räägid pidevalt), *ma' taha ai taad pallo kõnõlamist* VVMS Vas

suu kiis pään ku pudropada keeb nagu pada; räägib vahetpidamata. *Mildal ka taa suu kiis pään ku pudrupada, mullin mugu um* Rõu

kiil jauh ütesttüküst räägib vahetpidamata. *taal inemisel taa kiil jauh küll ütesttüküst* Rõu

porras ku mädä maa podiseb nagu pudrupada; räägib vahetpidamata. *porra ku mädä maa* (ajab tühja juttu) Plv

poriläte' suur lobiseja. *huju', taa om vana poriläte', taa üttepukku mugu' porras endä!* Har

ku üleminnev pada keeb nagu pada; suur lobiseja. *Jass om jo ku üleminnev pada – ei tõõsõ' kiäki saa' suud vallalõ tetä'* Vas

suuhago igavene suuhagu; suur lobiseja. *ku noorõ' mehe' lorri aiõ', siss imä ütël: huju' suuhao', olkõ' no vaiki, mis ti tanh porrat!* Har; *vana suuhagu, piä' no sa' ka lõvva' kinni', mis sa jauhat* Rõu

pläräläräleenu pläräläräleenu; lobiseja, tühja jutu rääkija naisterahvas. *lõmplõugleenu* Krl; *käräläräleenu'* Rõu; *üts pläräläräleenu õks um* Rõu

lõvvalõkin mitmekesi lobisemine. *ku nä ulganide säääl kõnõlõsõ', sõs võtva', ku lõvvalõkin om inne* EMS Urv

porgatas ja tsorgatas lobiseb. *tuu saal porgatas ja tsorgatas*
lavva man VVMS Vas

suurõ suuga suure suuga; suure jutuga. *noorõst iäst saani um tä jo*
suurõ suuga Rõu; mõni tütrik um ka väega laja suuga (suure jutuga),
lasõ õi kelgi sõnna üldä' VVMS Vas

libamokk lobamokk; see, kes kõik välja lobiseb. *libamokk Räp*

sai jutu pääle ku tsirk laulu pääle laulab nagu lind; kukkus rääkima.
no' sai jutu pääle' nigu tsirk laulu pääle' Har

keele otsan keele otsas; räägib kõik välja. *ega tä keele pääl midägi ei*
püsü' Plv; kõik keele otsan Vas; ei su keele takah püsü' midäge Räp

JUTT LÄTT LAKJA NIGU KULUTOLI

ku sari nagu sari; räägib edasi kõik, mida kuuleb. *nigu vana sari, sa piä ei midägi* (kes tühja juttu edasi kõneleb) Rõu; *taa um ku pussusari, ku tä midä kuuld, sis lätt jäl'* sarjas Plv

juttu lakja laskma / juttu levitama

lätt lakja ku kulutuli levib nagu kulutuli; levib väga kiiresti. *seo jutt läts nii ruttu lakja nigu kulutuli* Har; *jutt läts nii ruttu lakja nigu tuli katusõlõ* Har

lagonõs rahva sekkä saab rahvale teatavaks. *taa jutt lagusi nii ruttu rahva sekkä, medä es mõista arvadagi* Har

hää kõnõlõja / osav kõneleja

hää suunahk hea suuvärk. *kas sa no timäga toimõ saat, timäl hää suunahk* Har; *toolõ suunahalõ jo ütski vasta võtta ei saa'* Rõu; *suu hüvvä paika luud; hää suunahk; laja suuga; aja suu kõrvuni' lajalõ* (tülitseja ja lobiseja kohta) Rõu

hää hammas terava sõnaga; tabava sõnaga. *täl om ää hammas* Krl

jutt juusk ku vesi jutt jookseb nagu vesi; räägib soravalt. *timäl tuu jutt juusk ennedä ku savihauva vesi* Har; *jutt juusk nigu vesi* (kes oskab hästi soravalt rääkida) Har

jutt juusk ku ojavesi räägib soravalt. *tuul juusk jutt ku ujavesi* VVMS Rõu

ku määridü' ratta' sorava jutuga. *mi opõtaja täämbä kõnõli nii mihe muudu, et üttegi piatust is olõ', nigu' määridü' ratta'* Har

veitü jutuga / sõnakehv, vähese jutuga

kiso' sõnna tangõga suust vällä kisu või tangidega sõna suust välja; teda on raske rääkima panna. *mõnõ inemise suust kanguda' vai kangõga sõnnu vällä* Rõu; *a pojal kisu' sõnna tangõga suust vällä* Rõu

vakka jäämä, vakka olõma / wait jääma, wait olema

keeletüs lüümä tummaks lööma. *taa lei õkva keeletüs* Plv

keele pääle sõkkama keele peale astuma; teise inimese juttu pidurdama [tõist tähendüst kae' lk 157: vaihõlõsegäjäle]. *kae', ku sõkati sullõ ka keele pääle'* Rõu

pand ku pulga suuhtõ paneb pulga suhu; sunnib vaikima. *pand' ku pulga suuhhõ* Vas

salva' huul hammastõ vaihõlõ hoia keel hammaste taga; püsi wait. *ennembi salva uma huul hammastõ vahele, ku säärtsele medägi kõnõlat* Har; *salva' kiil ambide vahjele* EMS Lei

lõugo kinni' paikama vaikima sundima. *ma tä laja' lõvva' kinni' paika* EMS Rõu

suu ku kinni' tinutõt nagu kinni tinutatud; ei räägi enam sugugi. *suu om nigu kinni' tinutõdu'* (kui on ehmunud või muidu vaikne) Rõu

es inämb üts piuks mitte piuksugi; jäi päris wait. *ku mi tä läbi är' trum-mõldi', sis kuulõ-õs inäp üts piuks* Rõu

vaiki ku vits vagane nagu vits vees; päris wait. *olõ' vaiki nigu vits!* Urv; *Nikulai jäi vaiki nigu vits* Har; *ilm om täämbä vaiki nigu vits, ei olõ' tuulõhõngu kostki puult* Har; *vaik ku vits* Räp

KANGUDA' VAI TANGÕGA SÕNNU VÄLLÄ

lausu-ui musta, ei valgõit ei lausu musta ega valget; ei ütle midagi. *es lausu' mustagi Har; ala' laustu' (ära lausu) mitte üts pümme sõna Har; tuu is lausu' musta, is valgõit, tõmmas olgõ ja lätš minemä Har; tä ei lausu' mullõ musta, ei valgõit vasta Rõu; lausu-us musta, as valgõit Vas*

suu kinni' ku lamba hand ligi perst mitte rääkima. *suu kinni ku lamba hand ligi perst Kan*

keele otsan palki kandma (uhkuse pärast) mitte rääkima. *kas sa keele otsah palke kannat? (uhkele mitterääkijale) Räp*

suu lukun suu lukus; ei räägi välja. *ku asi olnu' tõtõlik, sõs olõs ma pidänu uma suu lukuhn VVMS Rõu*

vällä tossama välja rääkima. *ma olõ umahn majahn ka pallo kannah-tanu, a ma ei tossa' tuud vällä VVMS Rõu*

vakka! / vait! suu kinni!

lõvva' kotti ja kotiga aho pääle! jääge kõik vait! *lõvva' kotti ja kotiga ahu pääle'! (tülitsejatele) Krl*

piä' moka maan! pea moka maas!, moka maha, ole vait! *piä' uma moka! Kan; piä' moka kinni'! Krl; tuu pidägu' kül uma moka maan, olõ-õi tä' ka ausap sukugi, ku tõõsõki' Rõu; piä' õigõ moka' Plv*

piä' suumulk kinni'! pea suu (kinni)!; ole vait! *mis sa tada juttu ütte-viisi toukat, piä' ummõtõgi vahepääle uma suumulk ka kinni Räp*

piä' lõgima' kinni'! pea lõuad!; ole vait! *piä' no sa' ka jo ütskõrd uma' lõgima' kinni', mis sa iks jahvatat Urv*

jätä' lõvva' rahu! ole selle koha pealt vait! *jätä' mu lihmä päält lõuva' rahu* (ära minu lehmast üldse kõnelegi) Har

MÕTLÕMINÕ / MÕTTETEGEVUS

arvo saama / taipama, aru saama

[kae' ka lk 110: rummal, mõistmalda']

ei tunnõ' ääd, ei piid ei mõista i-d ega a-d; rumal, taipamatu. *ei tunnõ ääd, ei piid* Plv

soomusõ' silmi pääle kasunu' nagu kae silmas; ei mõista ilmselget asja. *kas teil omma' soomussõ' silmi pääle' kasunu', tii ei nää' (näe), et ma tubli tütrik olõ, laskõva' noorõ latsõ liina vedelämä* Har

tiidmä / teadma

tiid kõkkõ ku vanapakan kõiketeadja (austavalt). *vana Andri om alasi kõigin asjun tuu tiidjä, küsü' timä käest mia taht, timä tiid kõkkõ nigu vanapakan* Har

tiid, ku Šaksamaal saaja' kah omma' kõiketeadja (pilkavalt). *timäl om kõik teedä'; timä tiid, ku Šaksamaal saaja' kah omma'* Har

hais nõnna lännü' hais ninas; aimu saadud. *ma olõ raaskõsõ tuust asjast nuhku saanu', kuuli kura kõrvaga* Har; *sõs lätš rahvalõ hais nõnna, et miis om kotohn* Rõu; *es saa' iks kostki nuhku, kes palotaja oll, es tiiäki, et uma' külämehe' VVMS* Vas

tiia-äs hingestki polnud aimugi; ei osanud arvatagi. *ma' tiia es hingestki, et pull kuri om VVMS* Vas

ku taivast sadanu' nagu Kuu pealt kukkunud; ei tea asju, mis on ümbruskonnas äsja toimunud (või teeskleb mitteteadmist). *sa olt nigu taivast alla sadanu', kulla lats* Urv; *tä um nigu taivast sadanu' Urv; Kae no', om ku taivast maha' sadanu', no' tiia ei inäp midägi, miä inne kõnõl'* Rõu

pütün kasunu' ja punnimulgust vällä kaenu' kitsa silmaringiga. *ta om vaadin kasunu' ja pütümulgust vällä kaenu' Har; pütün tä um elänü' ja punnimulgust vällä vahtnu', midä sääne ilma asust tiid* Rõu; *tõnnin sa olt elänü' ja punnimulgust vällä vahtnu', es sa ilman midä muud nännü olõki' Rõu; pütüh um kasunu ja punnimulgust um söödet* Plv; *ega minage ei olõ' pütüh kasuno ja pütüpunnist vällä asalõ käänu' Röp*

olõ-õi tiidä' / ei tea (millal, miks, mis saab...)

kuri tiid! kurat seda teab! *tühi tiid!* Kan; *kuri tiid, mis tä sääl isk* (kokku keerab) EMS Vas; *kuri tiid, kes tälle taa latsõ um isknü' (lapse on teinud)* Vas

miilde jätmä / meelde jätma

kõrva taadõ kirotama kõrva taha kirjutama; kogu aeg meeles hoidma. *kiroda' sa seo sõna kõrva taadõ* Vas; v. Se; *kõrva taadõ kirotada' Röp*

meelen olõma / meeles olema, mäletama

silmän olõma silme ette tulema; selgesti meeles olema. *mul om tuu nigu silmän KVVVE* Rõu; *õkva silmäh om, kuis tuu hõhvakõnõ laudast tullõh mänge VVMS* Vas

ku raudsulõga kirotõt nii selgesti meeles, et enam ei unune. *nii omma' meelen ku raudsulõga kirutõdu' Urv*

lugõ ku vett vala paast vällä loeb (räägib) nagu raamatust; kõneleb vabalt peast, mälu järgi [tõist tähendüst kae' lk 78: hää kõnõlõja]. *timä lugõ, nigu vett vala paast vällä, nii selge om täl jumalasõna* VVMS Vas

otsa kätte saama otsa kätte saama; meelde tulema, kus jutt pooleli jäi. *ma ei tiia', kuis tuu [jutu] edeots oll', kae' ku ei saa otsa kätte* (ei suuda meenutada) VVMS Rõu

miilde tulõ minnen-tullõn, süämen sais süvven-juvvõn meenub ühtelugu. *miilde tulõ iks minnen, tullõn, süämen sais süvven, juvvõn* (suure mure või suure rõõmu kohta) Urv

mõtlõma / mõtlema, mõtisklema

pand muhu mõtlõma paneb pead murdma; sunnib mõtlema. *no tuu asi pand küll muhu mõtlõma* Rõu

mõttõ' omma' muial / mõtted on mujal

miil käü ilma müüda ise siin, aga mõte linna taga; mõte peatub muudel asjadel, mitte käesoleval olukorral. *ma esi olõ kül siihn, mu miil käü ilma müüda* Har; *no mul põrhõlla' miil lõikas ümbre, esi olõt siihn haigõ* Har

ull / mõttetu, tobe, jampslik

ei otsa, ei arvo ei ole aru ega otsa; pole selget mõtet. *ei olõ' otsa, ei arru* (lobajutu ajaja kohta) Räp

ei põhja, ei perrä ei otsa ega äärt; pole selget mõtet. *oskatõs vanna tühjä juttu, ei põhja, ei perrä* Har

MIIL, LOOMUS / PSÜÜHIKA

[kae' ka lk 205: rõõm ja murõ', õnn ja õnnõtus]

elläv / elavloomuline

[kae' ka järgmäst: tragi]

eläväneelähtjä elavloomuline, toimekas. *Juss jo igävene eläväneelähtjä* VVMS Vas; *ku elävältneelähtjä* (kes kõigega hakkama saab, millegi ees tagasi ei kohku) Räp

ku püürhäll kogu aeg liikumises. *esi um nigu nõpsnõgla pää, a lask ümbre nigu püürhäll* Rõu; *mii' Liisi um üts püürhäll kül, püsü õi peon, õi pudõlin* Rõu

ku tulõkipõn nagu tulesäde; väga terane, elav. *taa um ku üts tulõkipõn, kohki paigal ei püsü'* Plv

ku tuisk nagu elavhõbe; liikuv, tormakas. *tuu latsõkõnõ oll' elläv nigu tuisk* VVMS Vas

ei püsü' puil, ei mail ei püsi puis ega mais; elav ja liikuv, ka: kärsitu. *tuust saani, ku telle kuhtukutsõ' tull', om miis nii rahudu, et ei püsü' puil, ei mail* Har; *ta om nii elläv ja pallav, et ta ei püsü' puil ega' mail* Har

püsü-üi luitsan, ei livvan väga liikuv. *tä ei püsü' luitsah ei livvah – virk ja kärmäs* Räp

püsü-üi palavan paangi ei seisa pudeliski; ei püsi kusagil paigal. *ei püsü' palavan paangi* Rõu

püsü-üi peon, ei pudõlin ei seisa pudeliski; ei püsi kusagil paigal. *mii' Liisi um üts püürhäll kül', püsü õi peon, õi pudõlin* Rõu

püsü-üi pütün, saisa-ai kotin ei seisa pudelis ega paberis; ei püsi kusa-
gil paigal. *ei püsü' pütün, ei saisa' kotin* (laste kohta, kes kusagil paigal
ei püsinud) Kan

tragi / tragi, hakkaja, virk, töökas

[kae' ka liistpuult: elläv]

ku eläväneelähtäjä hakkaja, virk. *virka inemist: tä om ku
eläväneelätäjä* Plv

ku püvi virk ja liikuv. *tä jo um virk ku püvi* Vas

ku määrät vokk tragi, töökas. *ku määrät vokk; ei püsü' puil ega mail;
tüü pakõ iist; kää nigu jala' putu-i maa päüle'; ei vahi' taadõ; tüü pakõ
ja ikk käeh; kui tulõpisu* Vas v Sc

ku putsai virk ja liikuv. *tä om nii välle nigu üts putsai; õkva nigu lindas
egäle poolõ Urv; tä om virk nigu putsai; esi' mõtlõt ja piät plaani, et
tuud vai taad olõsi vaja tetä'; läät tegemä, tel joba valmis kõik Urv; tu
lask nigu putsai edesi ja tagasi Har; kurivaim, vai tasanõ! ku poissõ
manu saa, sõs um ku putsai* Rõu

tulõvirk nagu tulesäde; väga virk. *ta om küll üts kuradi virk naistõrah-
vas, ta om tulõvirk* Har

lätt habõnaväist müüdä üles hakkaja. *muidu' läts habõnaväist müüdä
üles, no ei jouva' enämb medägi* Har

suu susi, a käpp kahru räägib palju, aga tööd teeb veel rohkem.
suu susi, a käpp kahru (nim) Krl; *suulõ ku susi, kässile ku kahru*
Krl

ÜTE KÄEGA PAND LUITSAT,
TÕÕSÕGA VÕTT KÜBÄRÄT

üte käega pand luitsat, tõõsõga võtt kübärät nii töökas, et pole õieti aega süüagi. *läpe-ei süvväke, üte käega pand luitsat, tõõsõga võtt kübärät* Räp

uma tüüga / ise, oma tööga

kümne sõrmõga kümne küünega; omaenda tööga. *no olõt õks saanu' kõik ummi päkkiga* Har; *ma olõ seeniaoni hennest ülhen pedänü uma kümne sõrmõga* Har; *kümne sõrmõ päält piät hindä elätämä* Rõu

küüdsil kündmine, päkil pää toitminõ oma kätetööst elatumine. *mul küüdsil kündmine, päkil pää toitminõ* Plv

hindäperi / iseseisev, sõltumatu

uma pää perremiis iseenda peremees; iseseisev. *tä um uma pää perremiis* Rõu

jala' uma lavva all jalad oma laua all; oma kodus peremees. *no võit viil ummi jalgu uma lauva ala' panda'. ei olõ' viil tõsõ hirmu alh* Har; *jala omma uma lavva all – tuu om perremiis* Plv

umal leeväl oma leiva peal; iseseisvalt (elama). *veli lei umalõ leeväle* (läks omaette elama) VVMS Rõu; *olli tõsõ leevä ja ruuva man* (olin teenimas), *nüüd olõ umal leeväl* Plv

ummajoudu / iseseisvalt, omal käel

uma käe pääl oma käe peal; iseseisvalt. *uma käe pääl õks eläde, kui päiv üle saa, ega' tuud kiäki ei otsi ei'* Har

esi' hindä kottalt (hindä käelt) oma käe peal; iseseisvalt. *elä esi' hindä kottalt; elä esi' hindä kotsilt* Plv; *Mari nakas hindä kotsõlt elämä vai hindä käelt* Räp

uma käe pääl elämä nakkama / iseseisvalt, omal käel elama hakkama

kaala kandma kaela kandma; iseseisvalt hakkama saama. *mi teime' tüüd tollõst aast, ku nakassime' kaala kandma* Krl; *kavva naist latsist no silmärõõmu um vai, nigu kaala nakasõ' kandma, nii kotust kaosõ' Rõu*

tassakõisi umaette / rahulikult omaette

ku lutik saina vaihõl nagu lutikas seinaprao vahel; rahulikult, omaette [tõist tähendüst kae' lk 147: vaenõ]. *tä eläs ku lutkas saina vahel* Urv

toimõ tulõma / hakkama saama, toime tulema

ussõ tulõma omadega välja tulema; toime tulema. *ei tulõ ussõ* Vas

julguma / julgema

võtt süäme rindo (peio, sälgä, ette) võtab südame rindu; võtab julguse kokku. *võta' süä piiju (pihku) ja mine' läbi mõtsa* Har; *võti sis süäme rindu ja lätsi* Rõu; *võta' süä sälgä* Plv; *võti ma' ka õks õigõ süäme ette ja lätsi kaema* Vas

julgõ / julge

pelgä-äi katõ, ei nelä jalaga sutt ei karda hunti ega tonti; ei karda kedagi. *pelgä ei ma kedägi ei'. ei katõ jalaga sutt õi', nellä jalaga sutt ka õi'* Har

PELGÄ' EI MA KATÕ JALAGA SUTT Õi',
NELLÄ' JALAGA SUTT KA Õi'

külmä verega / kaine, külmavereline

külmä kõtuga külma kõhuga; külmavereline, kohkumatu. *no um üts külmä kõtuga inemine kül' Rõu*

ei liiguda' hurmagi ei liiguta oimugi; ei tee ühtki liigutust. *tuu naanõ oll' rahulik, es liiguda' hurmagi' VVMS Rõu*

visa / kindlameelne, visa

[kae' ka lk 108: perräandmalda']

ei võta' surm, ei tapa' tauds ei võta surm ega tapa taud; ei suuda miski hävitada. *ei võta' surm, ei tapa' tauds Plv*

üts surm ei tii' midägi üks surm ei tee midagi; erakordselt visa või vastupidav. *tälle ei tii üts surm midägi' Räp; tälle ei tii' säädse (seitse) surma midäge' Räp*

küüdsi ja hammastõga küünte ja hammastega; visalt, kõigest väest. *esi um jo vanainemisetükk, üts jalg jo havvan, tõõnõ havva veere pääl, a hoit viil elust küüdsi ja hammastõga kinni' Rõu; ütle' Salmele, et tuu um sul hää kotus, tuust piä' katõ käega kinni', küüdsi ja hammastõga' Rõu*

kavval / kaval

keedä-äi üte leemega liiga kaval [tõist tähendüst kae' lk 109: perräandmalda']. *keedä ei tedä üte viiga är'! Kan*

nilbõ ku lutsukala libe nagu lutsukala; kaval, tuleb igast olukorrast puhtalt välja. *nilbõ nigu lutsukala Räp*

kavval ku mitmõ valla susi kaval nagu kolme valla hunt; väga kaval. *kavval nigu mitmõ valla susi. kavval ja sala inemine Räp*

viis kavalust kõrva takan viis kavalust kõrva taga; väga kaval. *täl um viis kavalust kõrva takahn* Rõu

häste käen / omandatud, selge

selge ku savihavva vesi selge nagu seebivesi; väga hästi omandatud. *tuul om lugõminõ selge nigu savihauva vesi* Har

kinkagi perrä tegemä / kellegi eeskujul tegutsema

nii lätt Ott üle oja nii tuleb seda teha. *nii lätt Ott üle oja – midägi iinpruuvi näüädäten, nigu klaas viina juvvõn* Urv

nii tetäs nisu ja süvväs sisu nii peavad need asjad käima. *nii tetäs nisu ja süvväs sisu* Kan; *niimuudo tetäs nisu ja sedämuudo süvväs sisu* Plv

haihkõlõma / kahtlema, kõhklema

ku katõ kärbigu vaihõl nagu kahe heinakuhja vahel; ei suuda kahe võrdse võimaluse vahel valida. *inemine um ku katõ kärbigu vaihõl* Rõu

katõ kaalu pääl olõma kahevahel olema; kahe vahel valides kahtlema. *mä olõ katõ kaalu pääl, kas minnä' vai ei minnä' vai* EMS Räp

katõ ilma vaihõl olõma kahe ilma vahel; kahe vahel valides kahtlema, ka: päriselt ei siia ega sinna kuuluma. *üts karus om katõ perremihe süütä', kas tuu õigõt süüki saa, tuu om katõ ilma vahel* Har; *mis sa nii mõttõdõ jäie', sa olõt no' katõ ilma vahel nätä', ei mõista' nii ei nii üldä'* Har

ku pini purdõ pääl ei suuda otsustada. *nigu susi purdõ pääl. ei saa edesi ega tagasi* Krl; *no olõt nigu pini purdõ pääl, ei usu edesi minnä', ei tagasi käändä'* Urv

süä kauplõs sisen ei suuda otsustada. *kõgõ mu süä kaubõl' sisehn* VVMS Rõu

nõvvulda' / nõutu, segaduses

ei mõista' kolmõ lukõ' ei mõista kolmegi lugeda; ei suuda mõtteid seostada. *ku ma heitü, es mõista ämp kattõgi lukõ'* Kan; *ma heitü nii ar' – es mõista' kolmõ lukõ'* Vas; *tan ei mõista' viit ka lukõ'* (nõutuks jäädes) Või Räp

tii' vai tõrva tee või tina; ei oska midagi peale hakata. *tii' vai tõrva* Räp

kõrvajuurt kõhvitsõma kõrvatagust kratsima; nõutu olema. *kõhvits kõrvajuurt* EMS Rõu

pää mõttit täüs ku rattarumm kōdarit pea mõtteid täis nagu rattarumm kodaraid; üksteist segavad mõtted ei lase midagi otsustada. *pää mõttit täüs ku rattarumm kōdarit* Kan; *pää oll' pulkõ täüs ku rattarumm kōdarid* Rõu

pää pulkõ täüs pea pulki täis; üksteist segavad mõtted ei lase midagi otsustada. *Sulõvil om ka no' pää pulkõ täüs: ostasi autu, a ei olõ' rahha* Urv; *Aino ütēl, et no um kül pää pulkõ täüs: tiiä', kas no' mehele minnä' vai ei, joodigutükk um* Rõu; *pand pää pulkõ täüs* Rõu

vahis ku oinas vahtsit värtit vahib nagu vasikas uut väravat; vaatab arusaamatuses. *vahis ku oinas vahtsit värtit* Või Võ

kinni' / hõivatud, kinni

ütte siiva piten kinni' mingi asjaolu takistab. *[täl] naanõ um tan lao pääl [lakas], sis um viil ütte siiva piten kinni', muidu olõs jo ammu' jalga lasknu'* Rõu

püsümäldä' / rahutu, erutatud, ärevil

ku tulitsidõ hütsi pääl nagu süte peal; ärevil, ei püsi paigal. *nigu tulistõ hüste pääl, ei kärsi' kohke olõma Räp*

ku kibõnin nagu süte peal; ärevil, ei püsi paigal. *Hilda käve ku kibõnin, et lähä iks är' kodu ja lähä kodu Rõu; ku tiidä' sai, et tedä ka [üteh] võetas, nii käve ku kibõnih Vas*

ku munavalun kana nagu munas kana; rahutu, ei püsi paigal. *käü ku munavalun kana Rõu*

ku kusiraudsignu' nagu sipelgapesa; kogu aeg rahutud ja liikvel. *latsõ' mukõldasõ' (sagivad) nigu' kusiraudiga' Har*

kärsmäldä' / kannatamatu, kärsitu

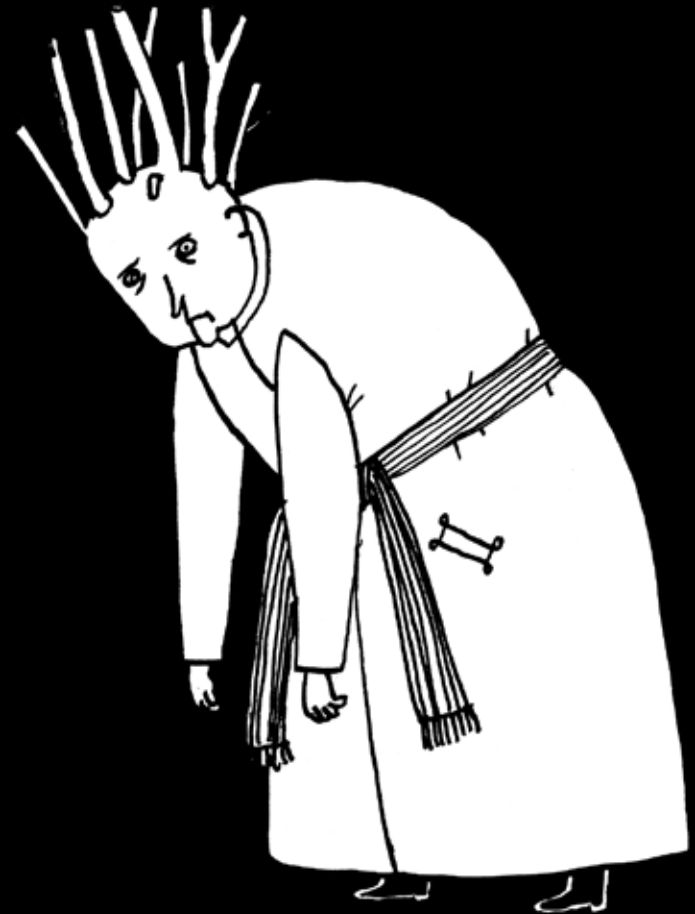
käü ku susi surma otsõn otsib otsa justkui hunt; tormakas ja püsimatu [tõist tähendüst kae' lk 215: hinnäst proomilõ pandma]. *käü nigu susi surma otsõn Har*

käü ku kurivaim hinge otsma valvab nagu kurat hinge järele; ühtelugu otsib midagi või pärib millegi järele. *käü ku kurivaim hinge otsma. väega tihte midäge otsma Räp; käü ku juudas hinge vahtmah Räp; käü nigu kurivaim hinge perrä Räp*

rabakarask rabakarask; kärsitu, ka: äkiline. *oh, taa Viivi um meil jo sääne rabakarask, ei taa ilman paigal püsü-õi' Rõu*

imehtüsehöigahusõ' / imestushüüatused

kohe ma risti tõmba kuhu peab risti tegema; kui tuttavat üle pika aja nähakse. *kohe mä risti tõmba? Räp*

SVLÕVIL OM PÄÄ PULKÕ TÄÜS

oh luujanõ esä! oh taevaisake! *oo luujanõ esä, seod maad ja maailma värki!* Har

või õnnistus! oh õnnistus! *või õnnikõnõ, sis Jaan jätf Leenu maha'!* kiä tuud võisõ arvada'! Har; *või õnistusõvaimukõnõ, vai Jaanusõ rahvõil palli riihetarõ maha'!* Har; *hüürläne pand' mullõ otsaette. või õnnistus, kui tuu haluti!* Har; *ma is tii' no sõira, õnnistusõkõnõ, ma tei sõiru armõtudõ!* Har

või armastekij! sina armastegija! *või armastekij, kulla Katre, mii' Liinel saabõv lats* Har

toho' sõkõ seh! oh sa sõge! *toho' sõkõ seh, kos sa tulõt!* Rõu

heldekene! oh heldeke! oh sa heldekene, *parhilla os hindä lasknu' tiä' kohe är' viiä' VVMS Vas; oi heldekene, kos naa' noorõ' mõtsa' kõik istutõdasõ'!* Vas

taivanõ aig! armas aeg! *jah, taivanõ aig, noorõ' inemise' rögisäse üttele- puhku* EMS Urv

taivaesäkene! taevaisake! *taivaesäkene!* Räp

hiitümä, pelgämä / ehmuma, kohkuma, kartma

lei kõtu külmäs süda löi külmaks; suur ehmatas. *ku püssämehe' mõtsast vällä kargsi', sõs lei kõtu külmäs* Rõu

ku külm vesi üle kihä nagu külma vett oleks kacla kallatud; suur ehmatas. *ma hiitü hirmsadõ, mul lätš nigu külm vesi üle kihä* Har

hiusõkarva' pistü juuksed püsti; suur hirm. *poisil tõmmaš hiusõkarvagi pistü, ku näkk, et kuulmeistre tull' Har; hiussõkarvaki lei pistü* Plv

ihokarva' pistü ihukarvad püsti; suur hirm. *ihokarvaki tõssiva' jo pistü Kan; ma hiitü nii, et ihokarva' lätsi' pistü Har; ihokarva' omma' pistü, nii suur hirm om* Har

ihokarva' värisese' ihukarvad värisevad; suur hirm. *pelgäs nii, et ihokarva' värisäse' Vas*

nahavaih hirmu täüs hirm nahas; suur hirm. *vai viil, nahavahe oll' õks hirmu täüs kül' Rõu*

hiir murd kassi är' väiksem kardab suuremat. *hiir murd kassi är'* Kan

jänes püksen jänes püksis; kartlik või hirmul. *kas sul om jänes püksen? Urv; sul omma' ka õks jänesepeküsi' jalan, ku medä kõsahust kuulõt, nii panõt lindamma* Har

jänesenahk püksen jänesenahk põues; kartlik või hirmul. *kurat, nail mihil om õks jänesenahk pihan (põues) Har; nekrudi' olli', kutsuti Võrru; mii poisil oll' ka jänesenahk püksen, et no om mul ka minek* Har

püksi' löövä' püüdlit püksid sõeluvad püüli; hirmul. *püksi' löövä' püielüst, kalsa' katstõistku Krl; kel suurõ' püksi' omma', sis nuu' löövä' püüki, sis tuud üldäs, et püksi' jauhhava' püüki Har; taal poisil löövä' jo püksi' püüki, ta om nätä' süüdläne Har; ku sõa aigu pommi' lahksi', sis lei' kül püksi' püüdlit Rõu; nika ei pelgä', ku nakkasõ' püksi' püüdlit tegemä Rõu; pakõ, ku pöksi' löövä' püüdlit Plv; kindso' löövä' püüdlit Röp*

KU AGU KITSÕ NÄKK', SÕS
SATTÕ SÜÄ SAAPASIIRDE

süä sattõ süda kukkus saapasäärde; suur kohkumine. *süä naksi väri-sämä ja naksi pelgämä, sis sattõ süä nigu maha' Har; meil Agu oll' õks julgõ, et timä lätt lüü soe saibaga maha', a ku kitsõ näkk', sõs sattõ süä saapasiirde, üteli, et ega taa jänes olõ-õi', taa või pääle' ka tulla' Rõu; süä õkva sattõ, mä jo tunsõ, et mul säärne pahandus tull' Räp*

pelgäjä / kartlik, arg

[kae' ka liistpuult: hiitüma, pelgämä]

jänesenahk pihan jänes põues; kartlik. *täl om jänesenahk pihan (põues), nii üldäs, kiä väiga pelglik om Har*

perräandja / järeleandlik, kergesti mõjutatav

ku kassipoiga mängi' olõkõrrõga nagu kassipoeg õlekõrrega vedada; kergesti mõjutatav. *tä om perräandlik, nigu kassipoiga mängi olõ-kõrrõga Räp*

tougada'-tõmmada' lükata-tõugata; kergesti mõjutatav. *mõni om sääne tougata'-tõmmata', kõik om tälle üttemuudu hää ja üttemuudu halv. kost-puult tuul, säältpuult miil Urv; um egäleütele tõmmada'-tougada' Rõu*

alandlik, vaganõ / alandlik

olõ-õi nii utikõnõ, ku näost näütäs ei ole nii uteke, kui näost näitab; pole nii alandlik, nagu hoiaku järgi võiks arvata. *ega ei olõke nii ulõ-kõnõ, ku näost näütäs Räp*

ku är' lõigat nagu kohitsetud; äkki vaikseks, tagasihoidlikuks muutunud. *ku är' lõigato' Räp*

vagunõ ku vuun vaga nagu talleke; vagura loomuga. *tuu [miis] oll' vagunõ nigu vuun VVMS Vas*

ei purõ’, ei poksa’ ei tee kellelegi liiga, ei hakka kellelegi vastu. *taa*
Volli um jo sääne hää inemine, et ei purõ, ei poksa’ Rõu

kablaharo korjaja alandlik. *igävene kablaharo korjaja* (alandliku inimese kohta) EMS Räp

tasaligult / ettevaatlikult, kiirustamata

viiri-kuuri piten ääri-veeri; kaudselt, ettevaatlikult. *ma kulssi aša inne*
viiri-kuuri piten perrä, sis lätsi viil kaema Rõu; kae’ no viire-kuu’e piteh
(tasa ja targu) Räp

tassa, nigu lill häitses tasa ja targu. *kae’ tassa, nigu lill häitses* (ole
väikese lapse või halva inimesega ettevaatlik) VÕI Võ

helläste / õrnalt, ettevaatlikult

perikarva läbi ajama pärikarva silitama; mitte vastu vaidlema. *karva-*
pite olõma – miildümä, miilümüüdä olõma Ote; *timäga piät perikarva*
läbi ajama Räp

hoia’ ku piiru pilpa pääl hoia nagu sitta pilpa peal; kohtle ettevaatlikult. *säe’ nigu sitta rattilõ: olõ’ hirmul tõsõ tuju peräst* Urv; *hoia’ ku*
piiru pilpa pääl Urv

peo all ja peo pääl õrnalt koheldes, halva mõju eest hoides. *ku tä iks*
hukka um minemän, sis avida õi midägi’, hoia’ no peo all ja peo pääl
Rõu

äkiline / äge, äkiline

[kae’ ka lk 94: kärsmäldä’]

lahki minemä ku kõdõr äkiline olema. *lätt ku kõdõr lahki* Plv

palama minemä / ägedaks minema, ägestuma

palama minemä ku katai võtma tuld nagu kadakas; ägestuma. *nigu*
kadajahagu: näütä’ tuld, lätt palama Urv; *ta om nii äkiline inemine,*
nigu’ kadajõhagu lätt kõrbõma Har; *edi* (ei tea) *miä tuu Endla tälle*
tsakat, sis läts ku katai palama Rõu; *ku moonanaase’ hindä vaihõl tüllõ*
püürvä’, palas ku kadajahago Räp

tsärisemä ku katai särisema nagu kadakas; ägestunult kõnelema. *tsäri-*
ses, ku katai kõrbas Krl

hellik / hellitatud

kukulats kukumuna; hellitatud laps. *kukulats; väega kukunõ; pailats*
Kan

hoiõt ku pupp hellitatud, vähimagi halva eest kaitstud. *hoiõtu ku puppe*
(üksiku tütre kohta) Räp

pardsimunast vällä havvut liigses hoolitsuses eluvõõraks kasvanud. *no*
om pardsimuna vällä haudnu’! sedä ülti iks sis, ku vanõmba’ pojakõist
ja tütrekeist väega helliten kasvadi’, ja nuu’ perän es mõista ellä’, sis
ülti pardsimunast vällähavvutus Rõu

hädäne / saamatu

[kae’ ka lk 57: jovvõdu; lk 57: armõdu]

salitsõs ku kana kaabitseb nagu kana; tööga hädas. *tan sa salitsõt* (sib-
lid) *nigu kana, a su tüü ei lää edepoolõ koheki’* EMS Rõu; *pesändeles*
ku kana Plv

ku kana paklin nagu kana takus; töö ei edene. *nigu kana paklin* Kan; *tä*
om nigu kana pakõldõ seen Urv; *tä om ku kana kammitsõn* Vas

ku hämmätüs saamatu. *mine' no iist är', sa olõt nigu vana hämmätüs*
Urv

käomuna saamatu inimene. *oh sa käomuna!* Krl

pedäjäne miis pehme tööga; oskamatu töötegija. *tä om pedäjäne miis,*
ei saa' tüüga kõrda Plv

pehme' päkä' vilets tööoskus. *taa om tettü pehmide nappõga* Kan; *timä*
tege taad lopakut tüüd, taal omma pihme' päkä', ta loputas ennedä nigu'
saa Har

šaksanõ / peenem, saksikum

liina kaost vett joonu' linnakaevust vett joonud; peenutseb, ei räägi
enam kodust keelt, on kodu unustanud. *um liina kaost vett joonu'* Rõu

pirts / peenutsev, peps

ku šaksa pini põlgab toidu ära. *ei süü' ku šaksa pini* Har

tundõlinõ olõma / tundma, tundeline olema

süämehe puttuma südamesse minema; tugevaid tundeid esile kutsuma.
imä palvõ' puttu jo pujalõ ka süämehe Vas

unõhtaja / hajameelne

haepää pea laiali otsas; hajameelne. *om nigu haepää* Kan

mälopää pea laiali otsas; unustaja. *mälopää* (inimene, kel midagi
meeles ei seisa) Plv

mõttidõga ilma müüdä lakja lännü' pea laiali otsas; hajameelne. *sa*
olõt ka õks ummi mõtõtõga ilma müüdä lakja lännü' Har

miil ku kiislaliim unustaja. *miil om ku hapukapstaliim, ei piä' midägi*
kinni' Rõu; *miil nigu kiislaliim* Plv

miil ku sõgõl pea nagu sõelapõhi; unustaja. *taa miil om nigu sõgõl*
(mälu on kehv) VVMS Vas

aiglanõ / aeglane

pikkpäiv tegutseb väga aeglaselt. *tuu vana pikkpäiv, sääl tege, sinnä'*
jääs Har; *kos sa vana pikkpäiv no olli'?* Rõu

villadsõ langa vinütäjä villase lõnga venitaja; töötab väga aeglaselt. *vil-*
latsõ langa kaksõja – aiglanõ tüümiis Räp; *villatsõ langa vinnütäjä* Räp

ku saata' surmalõ perrä, või sada aastakka ellä' paras surma järele
saata; liigub väga aeglaselt. *ku saata' sinno surmalõ perrä, võit sada*
aastat ellä' Või Võ

ku täi tõrva pääl nagu täi tõrva sees; liigub väga aeglaselt [tõist
tähendüst kae' lk 210: hädän olõma]. *tä om ku täi tõrva pääl* Räp

täi koolõs jala ala är' täi sureb jala alla ära; kõnnib väga aeglaselt. *käü*
nii aigupite, et täi jala ala är' koolõs Urv; *miis lännü' läbi mõtsa nii*
aigumüüdä, et täi koolõs jalgu ala är' Urv; ulus (liigub) *nii aigupite, et*
täi är' koolõs jala ala' Urv; mõni lätt vaotõn, tuud üldäs: härmätäs, nigu
konn jala ala vällä koolõs Har; *kül sa tulõt imelik-vaivalikult, nigu täi*
koolõs kondsa ala' Har; vinnüs, nii et täi lõpõs talla ala är' Vas

ku tigo teosammul; kõnnib väga aeglaselt. *tege ku tigo sammõ* Rõu

ku varjo mõõt nagu varju mõõdaks; kõnnib väga aeglaselt. *lätt nii tassa, nigu varjo mõõt* Plv; *tä ku varjo mõõt – aiglanõ kõnja* Räp

ku maa sisse vaos; kõnnib väga aeglaselt. *tulõ umõta virgõmbadõ; [tä] tulõ, nigu' maa sisse vaos* Har

laisk / laisk, ei tee midagi

ei nõsta' nõkla nõgla pääle ei liiguta lillegi; ei tee midagi. *ei liiguta' nõkla nõgla pääle, ei lilli lilli pääle* Plv

liiguda-ai lilli kah ei liiguta lillegi; ei tee midagi. *tä ei taha' lilli kah liigutada' Urv; tä ei taha' lilli lilli pääle liigutada' Plv*

tuu laisk, miä tõõsõl laisal sälän ei püsü' laisemast laisk. *tuu om tuu laisk, mia tõõsõl laisal sällän ei püsü'* Har

mudalaisk laisk nagu pori; väga laisk. *mis sa tuud kõnõlat, tuu om jo mudalaisk* Urv

ei viisi' külmä käen väristägi väga laisk. *oll'juudaline nii laisk, et es viisi' külmä käehn väristägi* VVMS Rõu

leevävaras leivavaras; ei tee midagi kasulikku. *leevävaras – päävä-varas* Plv

päävävaras päevavaras; ei tee midagi kasulikku. *kae', kost üts päävä-varas tulõ* Rõu

pääväpetjä päevavaras; ei tee midagi kasulikku. *pääväpetjä kää ümbre, ei tii' midägi, päiv om petet* Krl

pehme'päkk laisk. *tuud üteldes kah, kes laisk inemeni om: tuu vana pehme'päkk* Krl

tarõsaino tugõma seina toetama; tööst kõrvale hoidma. *kuulõ', vana suigunui, kas sa ka saat jo tulõma vai jääät siiä' tarõsainu tugõma* Rõu

nulkõ tegema tööst kõrvale hoidma. *ta kää nulkõ teten, ei viisi' tüüd tetä'* Har

viiri kergütämä ääri peale ajama; tööst kõrvale hoidma. *vai tä no tüüd tege, tä kaes, ku saa naid viiri kergütä õnnõ* Rõu

viiri viskama ääri peale ajama; tööst kõrvale hoidma. *Viire (pn) ka õks viskas vahel viiri* Rõu

veereviskaja tööst kõrvalhoidja. *taa üts veereviskaja õks um, olõ-õi taast õigõt tüümiist* Rõu

tsianahka vidämä seanahka vedama; töö juures laisklema. *assa vainla-sõhaud, vai vidä tsianahka* Rõu

nahavinütäjä seanahavedaja; töö juures laisklema. *nahavinütäjä* (kes vaevalt töö juures liigub) Räp

vasõviiljä viilib nagu vaske; laisk töötegija. *om üts vasõviiljä* Ote

vinnüs ku villanõ lang venib nagu villane lõng; töötab väga aeglaselt. *ta om nii laisk nigu loid lang* Har; *vinnüs nigu villanõ lang* Rõu; *taa*

Karbi Jakap um väega aiglanõ, tä vinüs ku villanõ kõüds Rõu; vinüs tööle ku villanõ kõüds Rõu; loid nigu villanõ lang, ei vinü, ei kakkõ' Plv

luisku laskma vedelaks laskma; töö vastu huvi kaotama. *ku tä hinde är' luissu lask, sõs [läst] inäp midägi' tegijät ei olõ' Rõu; tä lööse üttelukku luisku, ei taha' midägi tetä' EMS Plv; jätt uma aša luisko EMS Vas*

lõtti lüümä lulli lööma; tööd tegemata elama. *tüüd ei tii', käü lõtti lüvveh Vas*

laisalõ / laisale

ku'ailma jaanihärg laisk nagu härg; laisk. *laiska sõimatas: ku'ailma jaanihärg Vas*

oi villa lellä! oh sind laiska! *oi villa lellä (os)! Kan*

laiskus, laiskus, lasõ' lats valla! laiskus, laiskus, lase mind lahti!; ära ole nii laisk! *laiskus, laiskus, lasõ' lats valla, saa sullõ ja mullõ ka! Urv*

laokalla' / laokil

[kae' ka järgmäst: hoolõtuhe]

ui(h)-ai(h) ui-ai; laokil. *mis mu elu enämb om, ui-ai, muud medägi. latsõ' omma' kah ilma müüdü ui-ai, kon kuagi om Har; kõik om ui-ai (lohakalt, laokil) Räp*

hoolõtuhe / lohakalt, kuidas juhtub

[kae' ka lk 231: ilodu]

ülesuupääkaala ülepeakaala; hooletult või kiirustades. *üle suupää tett Plv; om sääne räpäk, tege üle suupääkaala Plv*

tsukõr-tsakõr ilma korrata, kuidas juhtub. *tsukõr-tsakõr tüü Räp*

ku häüsatet kokko nagu koera okse; lohakalt tehtud töö või lohakalt valmistatud esc. *rõivas om nii vedelähe koet, nigu häüsatet kokko Vas*

kinnastõga tett tüü lohakas töö. *taa om ku kinnastõga tettü' Kan; kinnastõga tettü' tüü. vai: poolõ persega tettü' tüü Räp*

olõ-õi näko, ei maku pole nagu ega tegu; inetu ja kõlbmatu, halvasti tehtud. *taa kapuda kotai (kuduja) om kül mõistmalda ollu', ta om kokku loputanu ennedä, ei olõ' tal näku, ei maku Har*

uma käsi käänd, uma perse' pidä enda jaoks tehtud (lohaka) tööga tuleb endal leppida. *uma käsi käänd, uma perse' pidä Või Võ.*

sõnakullõmalda' / sõnakuulmatu, ulakas

nuhlepäähä minemä ülekäte minema; ulakaks muutuma. *poig tüküs mul nuhlepäähä minemä Vas*

ülekäe lännü' ülekäte läinud; ulakaks muutunud. *ta om jo ülekäe lännü', ta om hirmsa vallatumas lännü' Har; üle käe lännü' latškõnõ Plv*

keelä' ku üleminejät pata nii üleannetu, et peab ühtlugu keelama. *sinnu keelä' nigu üleminevät pata Või Urv; timä om üts üleminejä pada Vas; keelä' ku kiibä pata Räp*

kruvvikäändjä väänkael; pahandusetegija. *um üts kruvvikäändjä ilma luud. pahandus pahandusõ otsa Rõu*

hää lats, lapik hand hea laps, lage pea, saba vaja, valmis koer; naljatlev kiitus muidu ulakale lapsele [tõist tähendüst kae' lk 251:

viisakusõuteluse’]. *hää lats, lapik hand, sapa vaia – valmis koer* Urv;
handa vaja, valmis koer Räp; *handa viil vaja, sis olõsse valmis pini* Räp

perräandmalda’ / kangekaelne, järeleandmatu

[kae’ ka iistpuult: sõnakullõmalda’; lk 91: visa]

innemb kakkõs kivist kilt ennem saab kivi küljest killu; peaaegu
võimatu sundida järele andma. *innebä kakkõs kivist kilt, ku tä perrä and*
Rõu

rao’ vai kirvõga kõrvalt raiu või kirvega; ei õnnestu sundida järele
andma. *nii kõva süämega, et rao’ vai kirvõga kõrvalt, ta sullõ tiid ei*
käänä’ Har

käänä’ ku härä handa kange nagu härg; raske sundida järele andma.
käänä’ ku härä handa Räp

kastõhain kasunu’ ümbre süäme ei kuula teiste õpetust või nõu, ka:
kõva südamega. *täl om kastõhain kasunu ümbre süäme* Kan

esi’ päält päkä suuru, süä sisen sika suuru ise nii väike, aga väga
jonnakas või kangekaelne. *esi’ päält päkä suuru, süä siseh sika suuru*
(kiusakate laste kohta) Plv

kakkõgu’ kas habõna’ vai alomanõ lõug mingu kas habe või alumine
lõug; kangekaelne kõigest hoolimata. *kakkõgu’ kas habõna’ vai alomanõ*
lõug – kah ma ei jätä’ Räp

kangõ ku susi kange nagu hunt; kangekaelne, ka: taipamatu. *tä om*
kangõ ku susi Urv; *tuu is mõista ütte jumalõ tähte, is mõista’ raama-*
dukibõnat; telle is nakka’ raamat, oll’ nii kangõ pääga ku susi Har; *susi*
söögu’ sinno! sa olõt kangõ nigu vana susi Plv

kas nui poolõs kas või nui neljaks; kangekaelne, visa. *ma olõ sääne*
inemine, et ku ma midägi ette võta, sõs ma piä tuu tüü är’ tegemä, kas
vai nui poolõs Rõu; *ega sa umma ei jätä’ – kas nui poolõs* Räp

keedä-äi üte leemega järeleandmatu, visa. *vana Aado om visa, tuud*
keedä-äi üte leemega Vas; *Jaan om visa hinginga’, tuud keedä-i üte*
leemega’ EMS Vas

raudnõ kõva nagu raud; järeleandmatu, ka: vastupidav. *ta om nigu*
rauvanõ (kõva, tugev) *inemine* Har; (sõnakuulmatu) *mis tii säärtse’*
rauvadsõ’ latsõ’ olõdõ, et teid kiäki’ painuta ei jõuva’ Har

kõva pähkmäs kõva pähkel; kangekaelne, paindumatu. *taa oll’ kõva*
pähknä, tada es saa’ murda’ Plv

tujokas / tujukas, muutliku meelega

kost tuul, säält miil kust tuul, sealt meel; muutliku meelega. *mõni om*
sääne tougata’-tõmmata’, kõik om tälle üttemuudu hää ja üttemuudu
halv. kostpuult tuul, säältpuult miil Urv; *tal om säärän miil nigu’ jumalõ*
tuul, üts kõrd siist, tõnõkõrd säält Har; *taa Viida um ku tuulõkiird*
(tuulekeeris): *kost tuul, säält miil* Rõu; *mis no toda – tä om jo väega*
tojokas: täl kost tuul, säält miil Vas

mõtlõmalda’ toimõndama / mõtlematult tegutsema

kon sa ollit, ku muilõ mutsu jaeti? kus su mõistus oli?; kuidas sa nii
mõtlematu või rumal saad olla? *kos sa sis, kulla latsõkõnõ, ollit, ku*
muilõ mutsu jaeti Kan; *ta om arujagamisõ aigu vällän ollu’, ku muilõ*
arru om jaet Har; *inemise’ eläse’ maa pääl arulda’, arujagamise aigu*
omma’ ussõn ollu’ EMS Har; *ma ei tiia’, kon sa tuulkõrd olli’, ku muilõ*
mutsu jaeti Rõu

jakosaamalda' ull parandamatu oma mõtlematuses. *sa olõt jakosaa-mata ull* Kan

vana miis, varsa miil vana mees, varsa aru; vanal inimesel on noorele omased kombes ja mõtlemine. *vana miis, varsa tembo'* Kan; *vana miis, varsa miil* Krl; *vana miis ja varsa mõtõ'* Har; *vana miis, varsa muud* Rõu; *vana hobõnõ, varsa mõttõ'* Rõu; *vana miis, varsa mõttõ'* Plv

pööräline olõma / meeletu, pöörane olema

peris pakan püsti kurat; pöörane. *sa olõt jo peris pakan, sinust ei saa' muud, ku põrguvärte pääle'* hüülmöldri Har

rummal, mõistmalda' / rumal, mõistmatu

[kae' ka lk 82: arvo saama]

tunnõ-õi musta, ei valgõt rumal. *tä ei mõista' musta, ei valgõt* (lollakas) Räp; *tä ei tunnõ' musta, ei valgõt – tohmak* Räp

tark ku luvvahand nukan pole targem kui luuavars; rumal. *nii tark nigu luvvahand nukah* Räp

pää sõklit täüs pea aganaid täis; rumal. *taast no mõni kirätüü tegijä, taal um jo pää sõklid täüs* Rõu

jahupää jahupea, tainapea; rumal. *taal om jahupää otsan, ta om rumal nigu oinapää* Har

ku tõlv pea nagu pudrunui; rumal. *Taro tütar ja Sepä tütar, nuu olli' nigu tõlva', nuu' mõista as midägi'* Vas

ku puuhalg rumal. *tuu oll' ku vana puuhalg, tuu es mõista' midägi'* Vas

ku puust treiät puupea; rumal. *taa om ku puust treiät* Kan

ku tedrepolvan mõistmatu. *vahis nigu tedrepolvan* (küttemisel tarvitatud tedrekuju) Vas

tinnõ olõma tume olema; (mingis asjas) rumal olema. *Hilja* (pn) *um kül tuun aśan väega tinnõ* Rõu

oppa' ku tarrõ astma peab ka lihtsat asja eraldi õpetama. *sinnu oppa' ku tarrõ astma* Võl Urv

nõrgameeleline / nõdrameelne, poole aruga

tseieri' segi kruvid lahti; nõdrameelne. *taal mehel umma' kül tseieri' segi* Rõu

kruvvõ puudus üks kruvi puudu; pisut nõrgaaruline. *pää man um jo kruvvõ puudus, olõ õi kõik kruvvi' kimmä'* VVMS Rõu

pääst niksatanu' nupust nikastanud; kerge vaimupuudega. *sa olt küll pääst niksatanu', et säänest hullu juttu ajat* Rõu

mõtsa poolõ metsa poole; pisut nõrgaaruline. *tä um vähäkese mõtsa poolõ* Plv; *tä om jah sääne ladvaga mõtsa poolõ* Vas

poolõ toroga poole toruga; kaldub nõdrameelsusele või on muidu taipamatu. *ega ta õigõ tark ei olõ', ta om poolõ toruga. ülti ka poolõ pulmuga* (mõistusega) *vai pulmulda'* Har

poolõ laadiga poole toruga; kaldub nõdrameelsusele või on muidu taipamatu. *tuu Kikas Jaan [om] poolõ laadiga inemine, tuul ei olõ' õigõ't aru, ei olõ' õigõ't laati ka ei'.* *ei saa aru, mia õigõ vai nali* Har

lämmä leeväga päähä saanu' sooja leivaga pähe löödud; pisut nõdrameelne. *lämmä leeväga lüüdü'* Kan; *sa olt nigu kuuma leeväga pähä'* saanu' (millegi üle kohkunud ja tardunud inimesele) Krl; *um lämmä leeväga päähä lüüd* Rõu

ulli meele pääle lännü' ära pööranud; nõdrameelseks jäänud. *tuust ei ole inämp asja, tä om är ulli meele pääle' lännü'* Vas

meelest mutfunu' meelest ära, ära pööranud; nõdrameelseks jäänud. *meelest mutfunu'* Vas

SÜNDSÜS / MORAAL

armuvaihõkörran olõma / armusuhetes olema, kurameerima

huti pääl käümä ehal käima; öösiti neidude juures magamas käima. *poisi' käävä' huti pääl* Plv

asi sussa asi susiseb; armusuhe edeneb. *noil ka kuulda' asi jo sussa* (sõnast: (t)susahama, tä (t)sussa) Rõu

habima taga ajama; innukalt kurameerima. *tiä habõ külh noid poissa, a mehele es saa'* VVMS Rõu

ku võtta' ei taha', puttu' ei tohi' kui abielluda ei kavatse, siis ei tohi lähenemiskatseid teha. *ku võtta ei taha', putto ei tohi'* (tütarlaps poisile) Räp

abiello rikma / abielu rikkuma, altaisa viskama

üle vehmre lüümä üle aisa lööma; abielu rikkuma. *üle vehmre lüümä* Plv

alt vehmre viskama üle aisa lööma; abielu rikkuma. *tan tä löövät alt-vehmre naidõ meestega ja...* Rõu; *altvehmre viskaja* Plv

aelõma / liiderdama

tihiimis hoorapealik; liiderdaja. *taa umgi sääre tihimiis. tihimiis um tuu, kes sääre hoorapäalik um* Plv

hoorapäalik hoorapealik; liiderdaja. *vana hoorapäalik olõt sa'* Plv

saa mullõ, saa muilõ, jääs üle hobõsõga hauda viiä' on tubli mees, isegi kui on liiderlik. (kui külanaised tulid noorikule rääkima, et tema mees peab armukest, ütles arukas noorik:) *saa tedä mullõ, saa tedä muilõ, jääs viil üle hobõsõga' hauda kah viiä'* Rõu

kuldinõ / liiderlik

olõ-õi patu mõõt täüs pole veel himu täis saanud. *taa vahis iks viil nuuri naise, olõ-õi viil patu mõõt täüs* Vas

uskma / usaldama, kindel olema kellegi peale

usu' ku tühä tõrdo sisse ma usun sinu sisse nagu tühja tõrre sisse; naljatlev ütlus kellegi usaldamise kohta. *usu' mino sisse ku tühä tõrdo sisse* Räp

KODO JA MAJAPIDÄMINE, RÕIVA' / KODU JA MAJAPIDAMINE, RÕIVAD

SÜNNÜKOTUS JA KODO / SÜNNIKOHT JA KODU

paigan olõma / asuma, asetsema

kon *tä latva liigutas* kus ta latva liigutab; kus ta praegu elab. *tiiä'*, *kon tuu jo sedäaigu umma latva liigutas* Rõu

kost *vallast sa põhku saat?* kust vallast sa põhku saad?; kust sa sihuke pärit oled? *kost vallast tuu põhku saa?* Või Rõu; *kost mõisast põhko saat?* Räp; *kost sa peri olõt?* – säält, *kost su imä põhku saa* Räp; *kost vallast sina põhko saat?* – säält vallast, *koh su imä nüssülemäs om* Räp

päävarjo löüdmä / peavarju leidma

nõnna *tugõma* peavarju leidma. *sul om poig, lähät poja manu'*, *saat õks nõnna toeta'* Har

kodos saama / kodunema, sisse elama

juurõ' *mullan* juured mullas; koht on koduseks muutunud. *kos ma siist inäp lää, mul jo siin juurõ' mullan* Rõu

sälätagonõ kindel seljatagune; kindlustunne, julgeolek. *no' siihn om mul õks sällätagus* Har

kodolda' / koduta

lakõ taiva all lageda taeval all; koduta [tõist tähendüst kae' lk 23: maailm]. *taa miis om uma varandusõ kõgõ uma nahka pandanu'*, *no om maja ka maha' joonu'*, *no om lakõ taiva alh* Har

jänese *ga leib ütime* jänestega leib segi; koduta. *timäl om jänese* *ga leib ütime*: *timäl ei olõ' üttegi kotust, kohe minnä' Vas*; *saa-ai Jaanist miika' tulõjat, täl alati jänese* *ga leib ütime* Vas

hulkma / hulkuma, ringi hulkuma

ku hajopini ei jää kusagil pikemalt paigale. *sa olt nigu hajo, ei taha' paigal püüssü'*, *õkva nigu hajopini* EMS Urv; *käü ilma piteh ku hajopini* Vas; *tä eläs niisama hajavalla ku pini: ilma kotusõlda inemisest* Vas v Se

ku puustlipini hulkuma või nuuskima. *nigu puustlipini, kes kõkkõ tahtsõ läbi nuhki'* Plv

käävä' *ümbre ku Viro varõssõ'* hulguvad palju. *naa' ku Viro varõssõ'* *käävä ümbre* Plv

laugõlõs ilma piten hulgub mööda ilma. *kae'*, *ku tüüd piät tegemä, saa õi sõs ilma piten lavvõlda'* Rõu

huuspilli sugunõ (heatahtlik) seikleja, hulkur, lõbutseja, nipernaaditseja. *tuu miis ei tii' kurja midägi; tiä om inämb sääne huuspilli sugunõ: tõmbas uma pillikõsõ üskä ja lätt* Urv

ello nännü' / kogenud, elu näinud

mitmõst ahost leevä söönü' mitmest ahjust leiva söönud, mitmest talust taari joonud; on ilmas palju näinud, ei püsi kaua ühes elu- või teenistuskohas. *ta om mitmast ahust leevä söönü'*, *mitmast talust taari joonu'* Har; *ma olõ mitmast paast putru söönü' ja mitmast ahust leibä söönü'* Har; *säitsmest ahost olõ jo leibä söönü'*, *katsas karask om kül viil pruummada'* Räp

VALGUS JA KÜTMINE / VALGUSTUS JA KÜTMINE

kistuma / kustuma, mitte põlema

must tsiga läts ahjo must siga ahjus; tuli on ahjus ära kustunud. *must tsiga läts ahju* (kui söed kustuvad) Rõu

TARÕKRAAM JA RIISTA' / MAJAKRAAM JA TÕÕRIISTAD

kraam / asjad, kraam

nõvvo' ja nõsara' kila-kola; kogum väiksemaid esemeid. *no om kõik uma' nõo' ja nõsara' lakka pilnu'* (lapse kohta, kes on oma klotsid ja mänguriistad laiali loopinud) Urv; *võta uma' nõo' ja nõsara' ja käü' ruttu tüü manu; panõ uma' nõo' ja nõsara' kokku* Urv

RÕIVA' JA KÄNGIDSÄ' / RÕIVAD JA JALATSID

kängidsä' / jalatsid, jalanõud

tuuridõ jalgoga paljajalu. *lätt tuuridõ jalguga' – pallastõ jalguga'* Rõu

rõiva' / riided

vesist läbi käünü' mitte väga hoolikalt pestud riiete kohta. *tä iks om vesist* (mõnest veest) *läbi käünü'* Või Urv

täämbä kuttõ, hummõn vette, vurfel Rāpinā poolõ riided kuluvad kiiresti ja saadetakse peagi kaltsudena paberivabrikusse. *täämbä kuttõ, ummõn vette, vurfel Rāpinā poolõ* Krl

lohakalla rõivin / lohakalt riides

eelāne päiv täāmbādsest pikemb eilne päev pikem kui tänane; alumi-sed rõivad paistavad pealmiste alt välja. *ku mõnõl oll' vuudrõ pikemb*

MUST TSIGA LÄTS' AHJO

ku päälmine rõivas, sis ülti, et puulpäiv om pikemb ku riide Har; ku sul kats pruntsi ümbrel om ja aluminõ om alt ussõn, sis üldäs nii: puulpäiv om pikemb ku riide Har; Viirel oll' aluskuht päälmadse alt välän; ma näi, sis ütli, et kulla naastõrahvas, sul um iiläne päiv täämbädsest pikemb Rõu; äripäiv pikemb ku pühapäiv; üteldi sis, ku naistõl alosundrek vällä paist Vas

ku kassikuning see, kellel üks püksiharu on sukasääre peal ja teine sukasääre all. *sina olõt ku kassikuningas, üteldäs tollõ karussõllõ, kellel üts pöksiharo om sukaseerel all ja tõõnõ om sukaseerel pääl Räp*

räbälin rõivin / räbalais, räbaldunud riietega

ku tedrepolvan räbaldunud riietega. *sul om vana kasugapulst sällän suvõl kah, no olõt nigu tedrepulman* (küttemisel tarvitatud tedrekuju) Har; *ta om hardsunõ nigu tedrepulman* Har

tükk ihho, tõõnõ hilpu tükk ihu, teine hilpu; räbaldunud riietega (nii et paljas ihu võib nähtaval olla). *mu miis tull' umma majja katõ palla käega, üts tükk ihhu, tõõnõ hilpu* Rõu; *tükk rõövast, tõõ ihho* Räp; *tükk pökse, tõõnõ perst* Räp

MUST JA PUHAS / MUST JA PUHAS

must, kasimalda' / must, kasimata

must ku paapõhi must nagu pajapõhi; väga must. *sa olõt must ja kasi-mada' ku paapõhi ja vihanõ nigu tiine härg* Räp

must ku rattanaba kael nagu rattarumm; (kael) väga must. *kaal must ku rattanaba* Räp

ku rokaoinas nagu rokaoinas; kasimata. *esi' suur inemine, a nigu rokaoinas* Vas; *prosta nigu rokaoõnas* Räp

kraammalda' / koristamata

karga' vai kepiga üle risu igal pool. *tarõ oll' rissu täüs, karga' vai kepiga üle* Plv; *külh om asunõ moro – karga' vai nuiaga üle* Vas

kirbu' kõndva', kõrrõ' suun, täi' marsva', malga' sälän kirbud kõndi-sid, kõrred suus, täi läks nurka, nuustik seljas; palju mustust ja rämpsu. *kirbu' kõnva', kõrrõ' suuh, täi' marsva', malga' säläh* Plv

kõrralagõhus / segadus, korralagedus

[kae' ka lk 233: pööräline; lk 234: segäne asi]

soodom ja komorra soodom ja komorra; kõik on segamini. *siin om igävene soodom ja komorra! Urv; siin om peris soodoma kõrd vallalõ* Vas

ku sõaga üle mintü' nagu sõda üle käinud; kõik segi paisatud. *nigu sõaga üle mintü – nurmõ, mõtsa kottalõ* Ote

ku pudõr ja kapsta' nagu puder ja kapsad; täiesti segamini. *no om nigu putr kapstõidõga* Har; *nigu pudõr ja kapsta' kuuh. segi aeto'* Räp; *nigu pudõr ja kapsta' segi* Räp

ku juudi puut nagu juudi pood; asjad segamini. *küük om nigu juudi puut* Vas

ku Jaani avaldus segamini, ka: arusaamatu („Jaani avaldus” on Johanne-seiIlmutusraamat Piiblis). *tarõ om segi nigu Jaani avaldus* Või Räp; *segi nigu Jaani avaldus – kes võtt üte jutu ütest, tõõsõ tõõsõst paagast, nii et arvosaamine om rassõ* Räp

asi om Sasša Jaani käen segamini. *asi om Sasša Jaani käeh* Räp

kõkkõ om, õnnõ immä ja essä om puudus valitseb korralagedus. *kõkkõ om, õnnõ immä ja essä om puudus* Vas

saa-ai arvu, ei otsa ei ole aru ega otsa; ei suuda korda luua. *taa lang um nii är' pussõrdunu', et taast ei saa inäp arvu, ei otsa* Rõu

olõ-õi Poti kõrdsi kõrda kah kord on käest ära. *tarõh olõ-õi Poti kõrdsi kõrda kah* Rõu; *Kassi kõrdsi kõrd* Või Vas

puhas / puhas

puhas ku luts puhas nagu luts; täiesti puhas (eriti pesemise käigus). *sa olt joba nii puhas nigu lutsukala Urv; puhas ku luts!* (ütlus pärast pesemist) Räp; *puhas ku lutsuhand* Räp

sannan käümä / saunas käima

kohtu pääle minemä sauna minema. *lääme' kohtu pääle* (sauna)! Räp; *kohtokutsõ tuude* (kutsuti sauna) Räp; *kas täämbä kohtopäävä ka teeme'* (kas täna sauna ka kütame)? Räp

TÜÜ' NI TEGEMISE', ELÄTÜSE SAAMINÕ / TÖÖD JA TEGEMISED, ELATUSALLIKAD

TEKÜS JA OIGÕ / AKTIIVNE JA PASSIIVNE

miä sa tiit? / mis sa teed?

miä sa tiit? – **küsüjä persepulka** mis sa teed? – küsija persepulka; vastus tüütule küsijale. *mis sa tiit?* – *tii küsüjä persepulka* Krl; *küsüjä*

persepulka; mia perrä jääs, tuu saa pähä' sarvis Har; *küsümine tüütegijä käest: mis sa tiit? vastus: küsüjä persepulka* Plv

videlemä / tegevuseta, jõude olema

käe' rüpün käed rüpes; tegevusetult. *olõ-õi mu käe' ka õks rüpün saisnu'* Rõu

istus ku kukk ei tegutse. *no istus nigu kukk* (käbi), *ei lausu' musta ega valgõ* Har

nakas pinni süütmä, ku susi kařan om hakkab koera söötma, kui hunt juba karjas; hakkab siis tegutsema, kui on juba hilja. *nakkas sis pinni süütmä, ku soel käpä aia pääl omma'* Urv; *sis annat sa viil pinile süvvä', ku susi karjan om* Har; *no' nakat pinni ravitsõma, ku susi karja tulõ* Vas

kõrvalõ hoitma / vältima, kõrvale hoidma

perst nukka litsma ülesandest kõrvale hoidma. *tä muidogi lits perse nukka* Vas

aśalda', tühjä toimõndama / asjatult, tühja tegutsema

oravit haukma oravaid haukuma; tühja elu mõttetute tegevusega täitma [tõist tähendüst kae' lk 154: vanatütrik]. *taa miis kääse suu pääl oravit haukman. saada' suu pääle oravit haukma* (selle kohta, kes muuks ei kõlba) Räp

rusikuga tuult ajama tühja tuult taga ajama; tulutuks osutunud tegutsemine. *lätt ruškuga tuult takan ajama; käüt ruškuga tuult takan ajaman. kõik naksiva' tan maal kah, nii ennembä iks, naid võiduloosi*

*piletit võtma, iks et nää' võitva', jah. ma ütli, et käüt ruškuga tuult takan
ajaman Urv; aiõ ruškoga tuult Plv*

ku repän küdsä mulludsõ tulõasõmõ pääl sitasitikat küpsetab nagu
reban tunamullusel tuleasemel sitikat; teeb mõttetut tööd. *sa nigu'*
repän küdsät mullusidsõ tulõasõma pääl sitasitikat Har; rebäne paist
(soojendab tule paistel) *üle mere sitikat Võ*

ku täi nüsmine tulutu töö. *ku täi nüsmine Räp*

kuhja olõ-õi kongi nätä' tühi töö. *naasõl tüüd kõik napovaihe' täüs, a*
kuhja olõ õi kohki' nätä' VVMS Vas

kandma, nüürämä / kandma, tassima

kand ku kass poigõ kannab nagu kass poegi; tassib midagi jaokaupa
ühast paigast teise. *kand nigu kass poigõ Räp; tä ku kass kand poigõ –*
ütsi ja vaavalidselt Räp

otsma / otsima

otsi' vai keskpäävä aigo tulõga otsi või tikutulega; otsi, kuidas tahad
(ikka ei leia). *otsi' vai keskpääva aigu tulõga* (kui ei leia kadunud asja)
Rõu

otsi', ku leibä otsitas otsi leivatüki viisi; otsi hoolikalt. *otsi' nii, nigu*
leibä otsitas! Rõu; otsi', nigu vatska otsitas, kül sis lövvät Vas; otsi'
leeväraasa muudo, kül sis lövvät Räp

kõik nulga'-kolga' läbi otsma kõik kohad läbi tuhnima. *ma olõ kõik*
nulga'-kolga' läbi otsinu' Har

käü ku nuuslipini nuhkõn otsib midagi vahetpidamata. *taa käü nigu*
nuuslipini nuhkõh Rõu

ots väist, väits hambin hobusenülgija otsib nuga, endal nuga hambus;
otsib kaugelt asja, mis on tegelikult lähedal. *sa olõt nigu' täkulõikaja,*
otsit väist, väits hambõin Har; nigu tsiatapja, ots väist takah, aga väits
hindäl suuh Plv; ots ku lihonik väist, a väits hindäl hammastõ vaihõl
Räp

hobõsõ säläst otsma hobuse seljast otsima; hooletult otsima. *är' otsku'*
hobõsõ sälläst; otsi' nii, nigu otsitas Urv; otsit ku hobõsõ säläst Rõu;
tulõ' otsmisõ aigu hobõsõ säläst maaha Rõu

väütämä / pingutama, kõigest väest püüdma

higi lindas nii et high tilgub; täiest jõust (pigutades). *suur tsiga oll', esä*
puheli ja mähäli tiäga, nigu high linnas; hulka aigu lätš, inne ku maha'
sai tõmmada' Urv

juusk vai rõiva' säläst maha' kaotab või püksid jalast; püüab kõigest
väest. *joosõ' vai rõiva' säläst maha' Räp*

TEGEMINE / TEGEVUS

kergüisi / kergesti, hõlpsasti

[kae' ka lk 232: kerge, mitte keerolinõ]

ku lepädse riiga nagu lepase reega; hoogsalt, ladusalt, tõrgeteta. *lätt*
nigu lepädse riige Urv; ossa tulimanõ jutf, lätš ku lepädse riiga Rõu;

taa iks lätt lepädse rii iist (kui midagi võrdlemisi kerge vaevaga toimub)
Rõu; *tulõ nigu lepitse riiga – tulõ väega ladusahe* Räp

näpootsast är' tegemä kergesti, ühekorraga ära tegema. *tuu om mul väikene asi, tuu tii ma näpuotsast vällä* Har; *perästpoolõ sai jo söögisoodat, sõs oll' pliine ja vatsko küdsämine nigu näpootsast* KVVE Räp

laapsahe / hoogsalt, intensiivselt

[kae' ka lk 125: virka]

puistas ku kasugakäüssest puistab nagu varrukast; hooga, vahetpidamata. *lummõ nakaš käändmä ku kasugakäüssest* VVMS Rõu; *taa Nelli puistas naid vannu ütlemiisi nigu kasugökäüssest* Rõu

ku vändäga nagu vändaga; hoogsalt (sööma). *vana Liisu käänd sülti ku vändäga sisse* Rõu; *püürd noid pikki kapstiid sisse nigu vändäga* Rõu; *hani niild kartoliputru sisse ku vändäga* Rõu

lask ku pipõrd paneb nagu pipart; liigub palju ja kiiresti. *jala omma' terhve', lasõ' nigu' pipõrd* Har; *lats karglõs tanh üte jalaga, surh* (raputab) *umma ihhu. käävä' nigu' piprõid surhun* (tampides) Har

kiil vesti pääl keel vesti peal; ennast väsitades. *sa muiduki tsütsütät tõist takast, tõnõ juusk müüdä ilma nigu pini, kiil vesti pääl* Urv

kiil ola pääl keel vesti peal; ennast väsitades. *tä juusk nii kõvastõ, et kiil ola pääl* Räp

kiil huulõ pääl keel vesti peal; ennast väsitades. *nii joosi, et kiil huulõ pääl, ja lõõdsudi* Har; *nii lätsi, nigu kiil huulõ pääl oll'* (õeldud kiire käigu kohta) Har; *pinikene kipaš, nii et kiil oll' huulõ pääl* Rõu

kiil hämm keel vesti peal; ennast väsitades. *sõs ma' kõnõ* (minakene) *joosi, nigu kiil hämm* VVMS Vas

virka / kiiresti

[kae' ka lk 124: laapsahe; lk 130 juuskma]

käve ku lõhnast nagu lõhn; tuli ainult korraks, kiirustades. *ta käve nigu lõhnas* (saav k), *is olõ aigu sukugi; ta käve nigu lõhnaga* Har

ku lõhn nagu lõhn; väga kiiresti, järsku. *tel taa tüütegemine lätt nigu lõhn õnnõ, silmäpilk om kõik tettü' Urv; ku manu karaš, oll' kott vankrin nigu lõhn Urv; miis oll' nii vihanõ, et naanõ läts ku lõhnaga' tarõst vällä* Rõu; *läts ku lõhnati, kae-es perrägi' Rõu; kausitäüs ruuga läts ku lõhnati* Rõu; *latsõlõ pandas ristmise aigu raamat rindo pääle: sis, ku lats kasus ja nakas raamatut opma, sis võtt ruttu oppust ja saa raamat selges ku lõhn* Plv

kattõ ku udsu kadus nagu õhk; kadus silmapilkselt. *habahhu'* (haaras) *orrõ päält tuu hammõ ja kattõ ku udsu* VVMS Vas

kon kolmkümmend kus kolmkümmend; väga kiiresti (kusagilt kaduma). *või taivakõnõ, tuu lask hene kinni' võtta', tuu lätt kos kolmkümmend* (st kass ei lase ennast kinni võtta) Har; *timä pakõ ku kolmatkümmend* Rõu; *tulli üles, võti veidü jüvvä hamba ala ja käve jäl' minemä kos kolmkümmend* Rõu

tuli mutrist välän nii et tuli rummus; väga kiiresti (jooksmise, sõitmise kohta). *läts nii, et tuli mutrist vällä* Urv; *kihuta' kimmäde hobõsõga tõisist müüdä ka viil, et tuli kää rattamutrist ussõ* Har; *kihut hobõsõga, nii et tuli mutrist vällä käve* Rõu; *ma sõidi, nigu tuli mutrist vällä kei* VVMS Vas

ku tuul nagu tuul; väga kiiresti. *hanna võtt sälgä ja lätt ku jumala tuul* Har; *ku vana Juhan hinde är' vihas', sis pühk minemä ku üts tuul* Rõu; *eläjä' panni' sinnä' Sulu mõtsa, nigu tuulõ peri lätsi' pakku* VVMS Vas

ku tuulispää nagu tuulispask; väga kiiresti. *ku mõni väega virk um, sõs üldäs: tä um ku tuulispää Kan; ta lätt nigu' tuulõpass; tuu om endä nigu' tuul – ei tiä', kost timä tulõ vai kohe timä lätt* Har; *tull' ku tuulispää tüü mano, robof* (rahmeldas), *läts jälke umma tiid* Räp

ku hunn nagu vurrkann; väga kiiresti. *ku mõni väegä kõva kõnma um, sõs üldäs: tä lätt nigu hunn Kan; krapsas mul tsoluga (süstiku) käest ja läts nigu üts hunniluu Urv; juusk ümbre ku hunn Vas; kattõ ku hunniluu* Räp

ülejala ülejala; väga kiiresti. *ma näi jah, ku vali* (valas, st kiirustas) *ülejala kodu poolõ ku hirmus* Rõu; *lasõ õkva silmält sinnä' ja – ülejala!* Räp

nõna karmanin ülepeakacla joostes. *kaķe kodo, nii et nõna karmaneh* Räp

tulistjutti tulise jutiga; väga kiiresti. *Muri pand' tulistjutti jänesel takan* Rõu; *Silvi pand' ka hummugu tulistjutti ajama* Rõu

ku piksenuul nagu piksenool; väga kiiresti. *mii' poiss ei mõistaki tasa-keiste käävü'; ku lätt, sis nigu piksenuul* Har

ku pilkuja välk nagu õlitatud välk; väga kiire. *nimä' lasi' vahtsõ' ved-roratta' tetä', nigu üts pilkuja välk oll' edimäne sõit* VVMS Vas

ku püvi kärmesti joostes. *lask nigu püvi iih* Plv

ku tuhk tolmas nii et tuhk ja tolmi; väga kiiresti. *Tuhka* (koera nimi) *lätt nigu tuhk tolmas* VVMS Rõu

kõrraga, õkva / kohe, viivitamata

karvapäält karvapealt; otsekohe [tõist tähendüst kae' lk 240: täpsähe]. *tull' karvapäält* EMS Vas

kipõ olõma / kiire olema, kiirustama

olõ-õi aigo perrä kaia' ei ole aega tagasi vaadata; on väga kiire. *meil oll' jo sääne lõhn takast, et olõ-õs aigu perrägi' kaia'* Rõu

olõ-õi aigo kõrvatagost süütä' ei ole aega kõrvatagustki sügada; on väga kiire. *mul ei olõ aigu kõrvatagust süütä'* (õeldakse kibedal tööajal) Har

lahk ku tuld nii et tuli taga; kiirustab väga. *taa lahk ku tuld* Rõu

tuli hanna all tuli hanna all; väga kiire. *ütteviisi üts kibu hanna all* Urv; *ku tuli hanna all* (naise kohta, kes kusagil paigal ei püsi, väga kibedalt õiendab) Räp

kibu hanna all kiirus taga; väga kiire. *ütteviisi kibu hanna all, ei olõ üü ei päävä rahu* EMS Urv; *nüüd um kibu takah; nüüd um kibu hanna all* Plv

kibu takan kiirus taga; väga kiire. *kae' nüüd om viil kibu taadõ tulnu'.* *sul om õigõ kibu takan* EMS Kan

käro takan kiirus taga; väga kiire. *täl om käru takah, tä kohke ei või aigo viitä'* EMS Räp

jalgo kõtu alt vällä sirotama jalgu kõhu alt välja ajama; kiirustama hakkama. *vana valgõ sirut ka jala' kõtu alt vällä, sis pand' vudima* Rõu; *kae', ku vana Aavu ka jalakõsõ' kõtu alt vällä sirut, sõs lahaš kodu poolõ minemä ku kiis* (keeb) Rõu

olõ-õi kipõt / pole kiiret

olõ-õi palangut (selle asjaga) ei põle; pole kiiret. *egas tuu rõivaga olõ õi no palangut, saa vai ei saa'* VVMS Rõu

parandama / parandama

paikas ja parandas ku tsirk pessä parandab, remondib (mingit asja) kogu aeg. *taad [hoonõit] paikat ja parandat nigu tsirk pessä* Har

aigo viitmä / aega veetma, viitma

hõlahuusi ajama tujude järgi käima. *hõlahuusi ajama* (ei viitsi tööd teha) Vas

kohe pää pist, sääl päävä viit raiskab igal pool palju aega. *ega taast Andsust no kotun ka midä toimõndajat olõ-õi': kohe pää pist, sääl päävä viit* Rõu

takast ajama / tagant sundima

sälän sõkma teiste seljas sõitma; tagantsundimisega mitte rahu andma. *tiiä', ku kavva taa brikiitiir mõtlõs naidõ tüüliisi sälän sõkku'* Rõu

tuld hanna ala tegemä tuld hanna alla tegema; tagant sundima. *taalõ piat käru* (kiiruse) *hanna ala tegemä, ega tä muidu ei viisi'* EMS Rõu; *kül ma sullõ tulõ hanna ala tii* (küll ma su virgaks õpetan) Räp

hüdse' hanna all elamine kibedaks tehtud. *hüdse' hanna all* Räp

takast andma takka andma; tagant sundima. *anni kipu* (kiirust) *takast, sõs lätš minemä* EMS Rõu; *kül ma anna hõrru* (pakast) *takast, sis piät iks minemä* EMS Plv; *anna' tälle kõva käru* (kiirust) *takast, kül tä sis tüüd tege* EMS Räp; *kül mä tii tälle kibu taadõ* EMS Räp

aja' ku vakja saina tao nagu talba seina; teda peab vahetpidamata sundima. *aja' nigu toorõst vakja saina* Kan; *tedä aja' ku vakja saina* Urv; *ei joua' aia', aja' nigu' nürhü vakja saina sisse, sis enembä tiit esi'* Har; *sunni' nigu vakja saina* Rõu; *tambi' nigu vakja saina* (kui mõni töö ei tahtnud korda minna või laps ei võtnud õppust) Rõu

takastsundmisõ ütelüse' / kiirustamise, tagantsundimise ütlused

tapa' takast! las käia! *tapa' takast!* Räp

olõ-õi viil aigo müvvä' tuleb kiirustada. *[tii'] ruttu, ei olõ' viil aigu müvvä'* Rõu

kõrda aet / korraldatud, korras

asi kotin asi ants; asi on korras. *asi um kotih* Vas

asi luugin asi ants; asi on korras. *asi um luugih* Vas

asi nudi asi nudi; asi on korras. *no om asi nudi* Har

asi ants asi ants; asi on korras. *asi om ants, asi om jutih* Räp

KÄÜMÄ JA LIIKMA, SÕITMA / KÄIMA JA LIIKUMA, SÕITMA

jalaga / jalgsi

mul esiki kats hobõst mulle piisab jalgadest, pole sõidukit vaja. *mul esiki kats hobõst, ütles mõni jalgsimiis, kedä hobõsõmiis pääle kuts Räp*

käümä, astma / käima, astuma

ku kangast vidä nagu kangast veab; kõnnib edasi-tagasi. *käü ku langa luvvõh Vas v Se; kääse, nigu kangast vidä Räp*

kongi käümä / kusagil käima

nõnna tsuskama nina pistma; ligi astuma, sekka astuma. *koh praasnik oll, sinnä es tsuskagi' kiäki umma nõnna Vas*

olõ-õi jalgo siiä' toonu' pole oma jalgagi siia toonud; pole siin käinud. *ma ei olõ' Naha poolõ jalaga saanu'! Har; ei olõ' ta ummi jalgu siiä' toonu' Har*

juuskma / jooksmas

[kae' ka lk 124: laapsahe; lk 125: virka]

ku jala' võtva' nagu jalad võtavad; nii kiiresti, kui jõud lubab. *repän lahk üle nurmõ, ku jala' võti' Rõu; kaku', nigu jala' võtva', kodu poolõ Rõu*

ku jalgo om all nagu jalad võtavad; nii kiiresti, kui jõud lubab. *joosõ' nii kõvast, ku sul jalgu om all Har*

juuskmist valama kiiresti jooksmas. *kül tä vala juuskmist Räp; vala' õnnõ! Räp*

jalgo otsast maaha pilma jalgadele tuld andma; väga kiiresti jooksmas. *no' pässi mul hopõn vallalõ, pand' tuhatnellä juuskma; ma kai, no' pill jala otsast maha' Har*

jala' löövä' tuld jalad löövad tuld; väga kiire jooksmas. *juusk nii, et jala' tuld löövä' Har; ma kai, ku vehkse Sännä poolõ, nigu kundsä' lei' tuld Rõu*

jala' käävä' kukrohe nii et kannad käivad kuklasse; väga kiire jooksmas. *juusk nii, et jala' kondsast kukrohe käävä' Urv; jala' kiise' (III v; keevad) korõn perst Har; juusk nii kõvastõ, et jala' kukrohe käävä' Räp*

jala' putu-ui maaha väga kiire jooksmas. *käü, nigu jala' putu-ui maa pääle' Vas. v. Se; kae', ku vibõhõhe tä lask, jalaki putu õi maha' Räp; juusk, nii et jala' ei putu' maa külge Võl Räp*

hand ei saa' järgi väga kiire jooksmas. *ta juusk nii kõvastõ, et hand ei saa' järgi Har*

kundsä' ei jovva' varbilõ perrä väga kiire jooksmas. *ma paar nähvi sai anda' piidsaga, sis [ubinavaras] lahas' nii, et kundsä es jõvva' varbillõ perrä Urv*

muda tsiugõlõs pori lendab; väga kiire jooksmas. *vask lask müüdä mõtsa ku muda tsiugõlli VVMS Vas*

püksi' löövä' püüdlit püksid sõeluvad püüli; väga kiire liikumine. *pöksi' löövä' püüdlit (kiiresti käimise kohta) Räp; sa karglõt, nii et pöksi' löövä' püüdlit Räp*

är' juuskma, är' minemä / ära jooksmä, ära minema

minemä pühksämä minema pühkima; ära jooksmä. *Kaarli lirdsaš läbi hammastõ ja pühäs minemä* Rõu

minemä kühveldämä minema pühkima; ära jooksmä. *sääl tä nukan nuhisi, nikagu uma' koiva' kokko ko'as ja minemä kühveld'* Rõu

varbast viskama varvast viskama; ära jooksmä. *väristä' varvast!* Urv; *lasõ aga varvast, mis sa viil siin vahit* Rõu; *ku tuu tülü tull', sis ma kai, ku sai är' varvast visada'* Rõu

jalga laskma jalga laskma; ära jooksmä, ära minema. *lasõ' jalga, sõs ei jää' nälga* EMS Plv; *ollimi sääl tükk aigo, sõs heidimi jalga* EMS Plv

jalolõ teedä' andma jalgadele teada andma; jooksu pistma. *imä tahtsõ minnu pessä', ma anni jalulõ teedä', sis olli kaonu' nigu hommugunõ hall* Har

koivõ kokko korjama koibi kokku korjama; ennast minekule seadma. *sääl tä nukan nuhisi, nikagu uma' koiva' kokko ko'as ja minemä kühveld'* Rõu

perän / kannul, järel, sabas

kundsa pääl kannul. *pini', nuu' rööge' ja olli' iks täl kundsa pääl* VVMS Vas

ku tila hannan nagu tila taga; sabarakuna kaasas. *nigu tila hannahn* (laps sabarakuna kaasas) Rõu; *taa pini um sul egäl puul üten ku tila* Rõu

pikäle hiitämä / pikali heitma

liuhkapiletit võtma pikali heitma. *võta' liuhkapilet!* Rõu

pikäle / pikali

nii pikk ku lagja nii pikk kui lai; täies pikkuses pikali. *nigu nilvastu, nii olli maal, nii pikk ku lagja* Rõu

pistü saistama / püsti tõusma, end jalule ajama

pukkõ pääle ajama pukkide peale ajama; jalule ajama. *aja' no hinnest ka pukkõ pääle', vaia jo astma naada'* Rõu

sõitma, kupatama / sõitma

veerüs ku muna pääl veereb nagu muna peal; liigub väga sujuvalt (tänu siledale tee). *tasano ku munaveerütüs* Vas; *veerüs nigu muna pääl – väega ladusahe* Röp

ku pümmeparm vinguva heliga mööda kihutades. *muku' laskva' ummi kindsuväristäjidega nigu pümme'parmu'* (sõgelased) Vas

ratas ei näe' ratast väga kiire sõit. *ratas ei näe' ratast, nii kõvastõ sõit* Har

puhm näkk, tõõnõ es näe', kolmas küsse: kos sa läät? põõsas kuulis, teine nägi, kolmas küsis: kus sa lähed?; väga kiire sõit. *tä sõit nii virgastõ, et puhm näkk, tõõnõ es näe', kolmas küsse: kos sa läät?* Vas

ÄR' ELÄMÄ / ÄRA ELAMA

tõisi rahakoti pääl elämä / teiste kulul elama

sälän sõitma (teise) seljas sõitma; teise kulul elama. *sõidat mu sälähn*
Rõu

tõõsõ riiga liugu laskma teise kelgul sõitma; teise kulul elama. *taht*
tõõsõ riiga liugu laskõ' Vas

tõõsõ naha pääl elämä teise naha peal elama; teise kulul elama. *taht*
tõõsõ naha pääl ellä' Vas; nühk tõste naha päält Röp

TÜÜ JA TEENISTÜS / TÖÖ JA TEENISTUS

tüü, ammõt / töö, amet, töökoht

pehme' asõ' soc koht; hea amet. *om pehme asõmõ löüdnõ' Röp*

leevän olõma piisavalt teenima. *om joba leevän, mis no' vika Har*

viimäne leib viimane leib; kõige viletsam amet. *ku tohtrekulli ehk*
kohtukulli toitma läät, tuu um viimäne leib EMS Plv

tüült vallalõ tegemä / vallandama, tagandama

ammõtist maha' viskama ametist lahti lööma; ametist vallandama. *no*
oll' ammatist maha' visat Har

pand pudsaja handa lööb sule sappa; vallandab töölt. *nika taa prikatiiir*
jandas, ku tüüliisile pudsaja handa pandva' Rõu

tüüldä' olõma / tööta olema

priipalo poiss aplaagris olema; ilma tööta. *Paul ollõv ka priipalu poiss*
Rõu

tüütämä / töötama, tööd tegema

[kae' ka lk 136: lõpmalda' tüütegemine]

ku rebäsel reke perrä vitä' ränk töö. *kuri (ränk), nigu rebäsel reke*
perrä vitä' Urv

viili' ku vaskõ väga igav, aeganõudev töö. *ikäv kui vasõ viilmine – tüü*
kottalõ Ote; saarnõ- ja tammõpuu um kõva lõigada', tuud viili' ku vaskõ
Rõu

olõ-õi üü, ei päävä maku ei ole õõ ega päeva magu; ööd ja päevad
mööduvad samas rütmis. *ei olõ üü, ei päävä maku* (suure mure või suure
töö puhul) *Vas; tä ei tiia' kül üü, ei päävä maku – pallo tegijä Röp*

tupp ei liigu' puusa pääl tugev ja tubli töötaja. *sõõse, et pää rabisõs*
otsan; tüüd tege, et hamõhki ei liigu' sälän Röp; sõõse nii, et higonõs,
tüüd tege nii, et tupp ei liigu' puusa pääl Röp

uhak tuu pääle lahtise käega; teatud tööga hästi toime tulija. *tä om tollõ*
pääle uhak Kan

kätt vallalõ laskma kätt lahti laskma; tööhoogu sisse saama. *no ku taa*
miis uma käe vallalõ lask, sis laabus taa tüü Har

laapsa käsi lahtine käsi; töö edeneb hästi. *tä tege, aga täl [tüü] ei*
laabu', täl ei olõ' laapsa käsi EMS Rõu

lõpmalda' tüütegemine / lõputult tööd

[kae' ka lk 135: tüütämä]

ku õngõ otsan ei saa töös vahet pidada. *kunas tuu Einargi Piidlit*
(Piiblit) *lugõ, tuu om nigu õngõ otsah, rabõlõs üüid ku päivä*
VVMS Vas

üts raud persen, tõõnõ tulõn, kolmas tsuskamisõl ora tules, teine perses; üks töö ajab teist taga; alati on mõni töö järke ootamas. *olõ õi taal ao raasa, taal üts raud persehn, tõõnõ tulõhn, kolmas tsuskamisõl* Rõu; *sääle ei olõ' muud ku üts ora tulõh, tõõnõ perseh* Vas

silmäkarvaki tüüd täüs kõik silmakarvad tööd täis; väga palju tööd. *täl olli' silmäkarva' (ripsmed) ka tüüd täüs* Krl

kõik sõrmõ' tüüd täüs käed-jalad tööd täis; väga palju tööd. *kõik sõrmõ' ka ommava' tüüd täüs* Har

käe' saisa-ai kunagi teeb alati mingit tööd. *taal om kõgõ tüüd, taal käe ei saisa' kunagi* Vas

kehväste tüütäjäle / halvasti töötajale

hõõveldä', hõõveldä', pojakõnõ; ku esä kodo tulõ, kül tä kirjõga üle tahvitsõs lapsele, kelle tehtud tööd tuleb täiskasvanuil kohendada. *hõõveldä', hõõveldä', pojakõnõ; ku esä kodo tulõ, kül tä kirjõga üle tahvitsõs* (kui laps mõne tööga halvasti toime tuli) Või Plv

är' väsütämä / ära väsitama, ära kurnama

viimäst hõngu vällä võtma hinge välja võtma; viimaseni ära väsitama. *tahtse viimäst hõngu vällä võtta'* Rõp

väsünü' olõma / väsinud, kurnatud, räsitud olema, ära väsima

hing toosin võhm väljas; väsimus võtab hinge kinni. *ei jõvva' inämb edesi kõndi', hing om toosin* Või Rõp

ku kudõnu' kiisk nagu kudenud räim; kurnatud. *tulõ hummogu kodo ku kudõnu' kiisk* Rõp

jala' käävä' kapla jalad käivad risti; tuigerdama. *jala' käävä' kapla, ma olõ nii väsinü' VVMS* Rõu; *jala' löövä' kapla all, rips jalgu pääl* Vas v Sc

jalgo takan vidämä jalgu järel vedama. *vidä jalgo takan* Või Rõp

sundma / kohustuseks tegema, kohustama

tõõsõlõ sälgä suumama teisele ülesandeks tegema. *Jaan om jo sääne nahkats et, kõik tüü' suumas tõõsõlõ sälgä* Rõu

tõõsi tüüga tapma / teisi tööga koormama

mitund nahka võtma kahte nahka võtma; üle jõu käiva tööga koormama. *mu' säläst tahetas ka õks mitu nahka* Rõu; *saa õi mu' säläst ka mitund nahka võtta õi'* Rõu

nahka säläst är' võtma nahka seljast koorima; üle jõu käiva tööga koormama. *tahtva' nahka säläst är' võtta'* (väga raske töö- või maksukoorem) Rõp

nahka üle silmi maaha tõmbama üle jõu käiva tööga koormama. *sa mugu' sunnit minnu tüüd rühmämä, sa tõmbat mul naha üle silmi maha'* Rõu

KODOELÄJÄ' JA NÄIDE PIDÄMINE / KODULOOMAD JA NENDE PIDAMINE

kaaramoodor kaaramootor; hobune. *panõ' kaaramoodor ette!* Räp

pääväga küdset karask lehmakook. *pääväga küdsetü karask* Har

kodo tulõma poegima. *lihmäkene tulõ kodu, sis om jo hää miil, et inemine saa piimä* EMS Har

sõrakindral sõraväe kindral; karjus. *sõrakindral – karus* Vas

pini hauk mõtsahabinat koer haugub ilma nähtava eesmärgita [tõist tähendüst kae' lk 189: sorima]. *ühti, et pini hauk mõtsahabinat* (metsakohinat). *sis ei olõ üttegi hinge nätä'* Har

kass lugõ paadõrit. kass nurrub. *kass lugõ paadõrit* (roosikrantsipalveid) Võ

KÄSITÜÜ / KÄSITÖÖ

tompliganõ lang / tombuline, ebaühtlane lõng

kanasälgä minema lõnga korrutamisel ja kõie keerutamisel: üks keere jääb lõdvemaks kui teine. *ma iske, sis lätš lang kõik kanasälgä, oll' langa kõik kanasälgä ajanu'* Har; *mis sa tiit kapla kanasälgä, ei mõista' kapla tetä'. ta om alasi kanasällän* Har

NII PIKK NÕGLANDUS, ET JOOSÕ'
EGÄ' TSUSKAMISÕ ALGO USSÕST VÄLLÄ

kudama / kuduma

viis üüd – vass vüüd, kümme päivä – künnär kangast öö ja vöö, videvik ja villkinnas, suitsuaeg ja suursukk; virk kuduja. *mino tütar tüümiis, kuda kangast. viis üüd, – vass vüüd, kümme päivä – künnär kangast* Räp

nõglandus / silmatäis niiti või lõnga

joosõ’ egä tsuskamisõ aigo ussõst vällä vanatont jookseb sellega kolm ringi ümber maja; liiga pikk silmatäis. *nii pikä nõglandusõ pannu, et taaga joosõ egä tsuskamisõ aigu ussõst vällä* Urv

UMANDUS JA UMANDUSÕVAIHÕKÕORRA’ / OMAND JA OMANDISUHTED

ANDMINÕ JA VÕTMINÕ / ANDMINE JA VÕTMINE

tuuma ja viima / tooma ja viima

kõvõra käega kõvera käega tulema; meelega viima. *mine’ kõvõra käega* Kan

jänesse poodist tuuma jänesse poest ostma; metsast leidma või tooma, näiteks vitsa või tarbepuud. *jänesse poodist tuudo’* Räp

hindäle saama, nõvvotõlõma / saama, omandama, hankima

[kae’ ka lk 214: johtuminõ ja oht]

ega taa puu otsast lõigada’ olõ-õi ega see puu otsast lõigata ole; seda pole võimalik volilt anda. *ega mulge raha puu otsast lõõgata ei olõ’* Räp

lätt püvve püüdmä, kaotas kanagi är’ läheb paremat saama, jääb kehvemastki ilma. *lätsi püvvi püüdmä, kaoti kanagi ärä’* Kan; *sa lähät püvve püüdmä, kaotat kana käest* Har

vuun tulõ vähä käest villo otsma lammas läheb vähi käest villa saama; rikas tuleb vaese käest midagi saama. *voonakõnõ tulõ vähä käest villu otsma* Krl; *vuun küsüs vähä käest villu, esi umma uruveereki är’ villa-tõdu’* Rõu; *vuun taht vähä käest villo* Räp

üle vii vett otsma üle vee vett tooma; otsima kaugemalt seda, mida saab ka ligemalt. *läts üle vii vett otsma* Rõu

ilma tsilgahtas suuhtõ jookseb vahel magavale kassilegi hiir suhu; kui midagi saadakse maksmata või tööd tegemata. *no õks pallulõ inemiisile tsilgahas kül ilma ka suuhtõ* VVMS Vas

hindäle võtma / omastama, endale võtma

taht kõkkõ ilma hindä ala riibu’ tahab võtta igalt poolt, kust saab. *taht kõkkõ ilma hindä ala riibu’* Rõu

korjama / koguma

korjas nigu mehine lilli päält mett vähehaaval koguma. *ku ma mehele sai, naksi korjama, korssi rahha, nigu mehine lilli päält mett korjas* EMS Urv

umakasu pääl välän / omakasupüüdlik, kasuahne

küüdse’ hindä poolõ küüned enda poole; omakasupüüdlik. *Rein om vana nahkats, tel omma iks küüdse indä poolõ kõvõra’* Urv; *käsi endä poolõ kõvvõr* EMS Har; *timä tuud täti ei kannahata’, tädil olli’ küüdse’ hindä poolõ* VVMS Rõu; *sõrmõ omma’ hindä poolõ kõvõra’* Räp

ahnitsõma / ahnitsema

ku varõsõ' lõpnu' kassi külen nagu kaarnad raibe kallal; jagamise juures tülitsemine. *tsägisese' nigu varõssõ' lõpno' kassi kallal. tülütse' jagamise pääl Räp*

kidsi / kitsi, ihne

[kae' ka lk 108: perräandmalda; 'lk 146: vaenõ]

kitsa käega kinnise käega; kitsi. *tõnõ om vallalidsõ käega, om virk andma, a tõnõ om kitsa käega, innembi lask hukka minnä', a tõsõlõ ei anna' Urv*

kopik lätt peon hämmes. annab raha väga kitsilt välja. *innemb kulus kopek ar', ku timä näpu vahelt tõsõlõ saa Vas; ess (ise) [ma] hoiõ rahha, nigu kopkas lätš pioh hämmes VVMS Vas*

innemb saat kivi külest kilda ennem saab kivi küljest killu; väga raske on nii kitsi inimese käest midagi saada. *innembä saat kivi külest kilda ku timä käest sendi rahha Räp*

ängä-äi sandilõ suutäüt ega kehväle koorikut ei anna pala peost; ei anna kellelegi midagi. *nii võhl, et ängä ei (ei paku) sandilõ suutäüt ega kehväle koorikut VVMS Rõu*

kidsi ku pung kitsipung; ei anna kellelegi midagi. *kidsipung, kes tõsõlõ kõgõvähämbät ei anna' Kan; kidsi ku pung. kes midäge ei anna' Räp*

näläkoi näljakoi; ei täi isecenda pealegi midagi kulutada. *taa Jaan um üts näläkoi kül, ei taa täü' hinde pääle midägi kuluta' Räp*

är' ütlema / keelduma

nippi lüümä ninanipsu andma; ettepanekust keelduma. *Eedu üteli, et sa võit ka mullõ aoviites appi tulla'. a ma lei nippi ja ütli, et süüdä ei mu käe' ka su tüü perrä Rõu*

ilma jäämä / ilma jääma

[kae' ka lk 152: lännü']

viska' ku soe kurku läheb nagu hundi kurku; jääd ilma ega saa mingit kasu. *kahru kurgun kugisi Krl; viska' nigu soe kurko, ilma tagajäretä' Räp*

ilma ku pini pehmest leeväst; millestki heast ilma. *ilma nigu pini pehmest leeväst Urv*

ilma ku Haani miis piibust ilma nagu Haanja mees piibust; lõplikult ilma. *prii ku Haani miis umast võlast Rõu; olõt ilma ku Haanja miis piibust Plv*

palja' päkä' tühjad käed; varandusest ilma. *ta om nii lõhkõ (helde), and uma kraami ja varandusõ kõgõ vällä, no omma' jäänü' perrä palla' päkä' Har*

RIKKUS JA VAESUS / RIKKUS JA VAESUS

pallo rahha / palju raha

rahha ku rapa raha nagu raba; külluses raha. *rahha ku rapa, tingi ku tinna Rõu; rahha ku rapa Räp*

rahakotil ummõlusõ' rägise' külluses raha. *vaihõl um rahakott rahha täüs, ku ummõlusõ' rägise' Rõu*

rahha ku vanaljuudal aganit raha nagu vanapaganal aganaid; külluses raha. *täl um rahha ku vanaljuudal aganid* Vas; *aja taad rahha kokko nigu vanajuudas aganed* Räp

rikas / rikas, jõukas

[kae' ka lk 204: häste elämä]

täüskäsi käen kõike küllaga. *ku mul vanast miis elli, sis mul oll kõkkõ täüskäsi käen* Urv

korsnaga naanõ varandusega naine: korstnaga maja näitab rikkust. *korsnaga naani* Krl

nõnna mättähe saama mättale saama; jõukaks saama. *no om sul nõna mättähe saanu', no olt nii uhkõ, et ei painu' mukka enämb kõnõlõmmagi* Har

jalolõ minemä jalgu alla saama; jõukaks saama. *tä om joba jalulõ lännü'* Krl

keskmädselt jövukas / keskmiselt jõukas

saiamäele ei saa', savihauda kah ei sata' meemäele ei saa ega saviauku ei satu; külluseni ei küüni, aga ka puudusse ei satu. *saiamäele ei saa', savihauda ka ei sata'* Kan

rahapuudus / rahapuudus

karmanitiisikus taskutiisikus; raha otsas. *tal põdõ rahakott tiisikust* Har; *karmanitiiskus* Räp

rahakotipõud raha otsas. *kae', ku pensu kätte saat, kül sõs rahakotipõud kaos* Rõu

kirvõs kotin kirves taskus; raha otsas. *nüüd om kirvõs kotih. rahakott tühi* Räp

(mitte) ütte pümme kopikat mitte punast kopikatki; mitte mingit raha. *taa perremiis lask uma maja kongrussi minnä', taa ei saa ütte pümehet kopikat säält henele* Har

tsiga kah ei käänä' tiid sigagi ei anna teed; rahapuuduse pärast piinlik. *mul um rahakott nii tühi, et tsiga ka ei käänä' tiid* Rõu

võlgo sisen olõma / võlgades olema

silmäkarva' võlgo seen kõik silmakarvad (ripsmed) võlgu täis; üleni võlgades. *silmäkarva' kah omma' võlgu seen* Kan

ütest mäest tõõsõ otsa nikagu uustõ võlgnikust, kes mitu korda lubab ära maksta ja lõpuks põgeneb. *ütest mäest tõõsõ otsa nikagu uustõ (urgu)! vai: ütest kingukõsõst tõõsõ otsa, nikagu oosõkõistõ! sedä üldäs sääntse inemise kottalõ, kiä lupas terve aasta är' massa uma massu ja viimäte pakõs är' ja ei massaki'* Rõu

vaenõ / vaene

[kae' ka lk 142: kidsi]

peost suuhtõ elämä peost suhu elama; puuduses elama. *tuud ütlä joo-digu kotsalõ, [et] peost mugu' lask suuhvõ* Har; *tuul ei olõ' tagaust, tuul ei olõ' tagavarra medägi, peost pand suuhvõ, ku om* Har; *sih umma' nimä' elänü' niisama piost suuhhõ napu vaihhõlt* VVMS Vas; *eläs peost suuhtõ* Räp

peenükene peon peenike peos; puudus käes. *võeh, nüüt om jo peenikeni pion, leib om otsan* Krl; *mul tulõ leeväga peenükene piju* Har

ku lutik sainalahkõn nagu lutikas seinaprao vahel; suures puuduses (elama) [tõist tähendüst kae' lk 89: tassakõisi umaette]. *eläs nigu kirges saina vaihõl* Rõu; *nüüd olõs nigu prussak lahkmõh* Plv; *ei olõ' muud päävarjo, ku mine' lutikas saanaprao vahele* Räp

nõõriga lõikas leibä lõikab leiba nõõriga, sööb suppi sussikannaga; vaene (kuid uhke), ka: kitsi. *välän kõnd pää pistü, koton lõikas nõõriga leibä* Kan; *taa Jaan um üts näläkoi kül', ei tä täü' hinde pääle' midägi kuluta'. tsuvvakundsaga süü tä putru ja nõõriga lõikas leibä* Rõu; *nõõ-räga lõikas leibä, kassiga pühk lauda* Räp

paläs om, ei olõ' varas; vaenõ om, ei olõ' võlsja vaene, kuid aus. *paläs um, ei olõ' varas; vaenõ um, ei olõ' võlsja* Vas

vaesus varas nälg varuks; vaene. *tälle es jää' muud ku vaesus varast* Plv

ait sälän, taba kaalan väga vaene. *olõ-õi mul määnestki varra, no om hinnel kah ait sälähn, taba kaalahn* VVMS Rõu

paläs ku luvvahand väga vaene. *ta jäi õkva nii pallas ku luuvahand* Har

purupaläs puupaljas; väga vaene. *purupaläs, mudavaenõ* Rõu

olõ-õi muud ku hing ja hammõrõpp väga vaene. *timä om nii jumalõ pallas, tel ei olõ' mitte medägi muud ku hing ja hammõrõpp* EMS Har

olõ-õi muud umma ku kümme sõrmõluud väga vaene. *no' olõ õi muud umma ku kümme sõrmõluud* VVMS Vas

nälän ja alastusõn näljas ja paljas; väga vaene. *ei olõ' mi viil olnu' näläh, ei alastusõh* VVMS Vas

käü kümme küllä ja sant sada tarrõ võtab sandikoti kaela; läheb kerjama. *ku sa umma suud ei validsa' ja süänd ei alanda', sôs sa käüt kümme küllä ja sandit sada tarrõ* VVMS Vas

lakõs tegemä lagedaks tegema; varast ilma jätma. [tõist tähendüst kae' lk 149: varastama] *no' om sõa aigu pallu lagõhõid inemiisi saanu', mia sõda lagõhõs om tennü'* Har

plank varandusest ilma. *tuu om plank umast varandusõst* Rõu

paljidõ kässiga tühjade kätega; täiesti ilma varata. *pallide kässiga saadõti inemise' võõralõ maalõ* VVMS Rõu

OSTMINÕ, MÜÜMINE, KASU / OST, MÜÜK, KAS U

ilmaśanda', kasulda' / kasutu, vähe kasu toov

suur helü ja veidü' villo palju kisa, vähe villa; suur vaevanägemine väikese tuluga. *taa ku saadan pügä tsika, suur helü ja veedü' villo* Räp

nüssä' ku sikka ja püä' ku põrst: mis karva saat, tuu mõtsa kargas töö, mis ei tasu ära. *ei saa' püimä, ei villo: nüssä' ku sikko ja püä' ku põrst, mis karva saat, tuu mõtsa kargas* Räp

odavalt / odavalt

võidleevä iist võileivahinna eest; väga odavalt. *taa um peris võidleevä iist saanu'* Plv

VARGUS, PETÜS / VARGUS, PETMINE

vigurit täüs / vigureid täis

koirusõkott kaalan riukad tagavaraks. *taal om uma koirusõkott kaalan, sis aja õigusõ ka kõvõras* Har

är' petmä / petma, tüssama

kotti ajama kotti ajama; tüssama. *ma ka õks niivõrra vinne kiilt mõista, et lasõ-õi hinnest kotti aia-õi'* Rõu; *tä lask hindä kotti aia' ja kotisuugi kinni' panda'* Räp

putsu päähä ajama puru silma ajama; petujuttu ajama. *ajagu-i pudsu pähä' ei'* Rõu

kimalaisi päähä puhkma kärbscid pähe ajama; petujuttu ajama. *muidõ Hendrik naksi jo keväjelt mii' karjatütrugulõ kimalaisi pähä' puhkma – nika ta meelüt, ku lei timä õks üle* Har; *kavval inemine, et aase tõsõle kärbläisi silmä* Plv

varastama / varastama

lakõs tegemä lagedaks tegema; paljaks varastama [tõist tähendüst kae' lk 148: vaenõ]. *Konnukülä perremihe olli' varga' ääsä* (äsja) *üüse lagõhõs tennü'* Har

ilma rahalda' ostma varastama. *ilma rahalda ostma* Rõu

tä ei varasta', tä võtt ta ei varasta, ta võtab; õigustus vargale. *ega tä es varasta', tä võtt tuuperäst, et vaja oll'* Räp

näpoammõt näpuamet; vargaamet. *sul õks taa näpuammat vaia vällä oppi', sis olt sa miis* Har; *timäl um hüä küüdseammõt* Rõu; *ka'alatsõl*

um näpomuud man Plv; täl om käpamuud Rär; timäl om sõrmõ-ammõt Võ

pikä' näpo' pikad näpud; varastamiskomme. *tuu om pikki nappõga; tuu, näet, kohe manu' saa, säält võtt, mia om Har; taal poisil omma' pikä' napu' vai õigõmbast üldä' päkk pikemb sõrmõ; konh timä iäles käü, säält õks medägi päkki putus Har; taa om pikä päkäga Har; taal omma hää' piinü' päkä', mugu' käü päkäten enne, medä kostki saa päkile võtta' tõsõ varandust Har*

päkk pikemb sõrmõ põial pikem kui sõrmed; varastamiskomme. *sa ei tohe' tedä ütsindä aita usku', taal om päkk pikemb sõrmõ Har; ta om pikäpäkämiis, taal om päkk pikemb sõrmõ, ei jätä' ta kostki võtmada', kost kätte pääses Har*

silmä' silestäse' hobõst, käe' kobiva' kotti varga kombel vahtima. *silmä' silitsäse' hobõst, käe' kumpva' karaskikotti Rõu; silmä' silestäse' hobõst, käe' kobiva' kotti Plv; kes süvven ümbre vahis, toolõ üldäs: käe' kumpva' kotikohe (kotikesse), silmä' silitsäse' hobõst Vas*

varas / varas

kurakäpämiis pikanäpumees; varas. *tuu üldäs sääne kurakäpämiis ollõv Rõu*

pikäpäkämiis pikanäpumees; varas. *ta om pikäpäkämiis, taal om päkk pikemb sõrmõ, ei jätä' ta kostki võtmada', kost kätte pääses Har*

katõ jalaga kass kahejalgne kass; (toidu)näppaja. *katõ jalaga kass om käänü' Rär*

KADO JA HÄÖNG / KADU JA HÄVING

ülearvo kulutaminõ / liigne kulutamine

tulõva-aastanõ palk om viil terve' võib veel kulutada, sest edaspidi on tulu loota. *olgu' mis om, tulõva-aastanõ palk om viil terveh. pillaja tiindre ütlemine Rär*

katski, läbi / katki, lagunened

poigõ tegemä poegi tegema; tükkideks purunema. *poja' takah – ku annom katski lätt VõI Plv; kauss tegi poigõ Võ*

pisa ja pinna pihuks ja põrmuks; tükkideks. *tan om su tsäitass – pisa ja pinna Rõu; olli' nii ärä' lahutu', et piri-pinna Vas; läts purulõ pirra ja pinna Rär*

ku sari nagu sõelapõhi; auke täis. *katus juusk läbi nigu sari Rõu; mulkõ täüs nigu sõglapõhi Rõu; taa hamõ um sul ku sari, taad saa õi inüp sälgä panda' Rõu; harv ku pussusari Vas*

kaoma / kaduma

kattõ ku tuisk kadus nagu tuhk tuulde; kadus kiiresti. *tuu raha kattõ niisama nigu tuisk VVMS Vas*

kattõ ku hummogunõ hall kadus nagu kaste; kadus mõne silmapilgu jooksul. *imä tahtsõ minnu pessä'; ma anni jalulõ teedä', sis olli kaonu' nigu hommugunõ hall Har*

kattõ ku tina tuhka kadus nagu tina tuhka; kadus jäljetult. *kattõ nigu tina tuhka Krl; väits kattõ vällä nigu tina tuhka Har; kattõ är' mu silmist ku tina tuhka Rõu*

vaio ku vits vette kadus nagu vits vette; kadus jäljetult. *vaiu nigu vits vette* Krl; *muidõ Miina om vällä kaonu', tuu om nigu' vette vaonu', ei olõ' nätä', ei kuulda' Rõu*

ku maa põhja vaio kadus nagu maa alla; kadus jäljetult. *sulli är' ku maa põhja vaiu* Rõu

kattõ ku vana kuu kadus nagu vana kuu taevast; kadus jäljetult. *kattõ ku vana kuu taivahe, pallu aigu ei näe' Kan; kattõ ku vana kuu taivast* Rõu; *kattõ nigu vana kuu – kes nägemäda ärä' läts Räp; sinno näet ka ku vanna kuud* (sellele, keda harva nähakse) Räp

kaonu' ku viiga valõt järsku jäljetult kadunud. *nigu kikas Holsta kõrdsi man kirähhänü', sis olnu ütekõrraga kõik [vana'pagana'] nigu viiga valõt, kõik kaonu' VVMS Vas*

är' võet ku peoga nagu peoga pühitud; täiesti kadunud. *nõgõsõliim võtt nigu pioga' tää' är' VVMS Vas; Mintka (pn) võtt' halu ar' ku pioga' VVMS Vas*

jää-äi nimme kah ei jää jälgegi. *vähä' lõppi' puhtamas maha', jää es nimme ka* (nimegi) *sisse es KVVE Rõu*

lännü' / kuluma, minema

[kae' ka lk 143: ilma jäämä]

korsnahe minemä korstnasse minema; kasu toomata ära kuluma. *täl ammuki jo raha korsnan* Har

tuulõst tull, tuuldõ läts ilmast tulnud, ilma läks; ilmus ja kadus. *ma no tiia – tuulõst tull, tuuldõ läts, [üteldäs.] ku tõõne midägi perrä nõud* Räp

kaonu' ku vesi sõglast kaob nagu vesi sõelast; ruttu ära kulunud. *taa om taad varandust kokku kraapinu' egält puult; sai külh rikkas, a no om kaonu' kah nigu vesi sõglast* Har; *ku vesi sõglah* Räp

ku maasik kahru persehe nagu karu perses maasikas; kaob kiirelt ja kergelt. *läts ku maaskmari kahru persehe* Kan; *sul läts nigu' maasik kahru persede* (ütleb pealtvaataja, kui teine sööb maiustust või võtab viina) Har; *tä pill nigu kahru persehe maaskit* Vas

ABIELO, PERE' JA SUGUSELTS / ABIELU, PEREKOND JA SUGUVÕSA

ÜTSÜTE HOITMINÕ / ARMASTUS

hoitmisõga /armunult

käetsimmi ku pruut ja peigmiis nagu pruut ja peigmees; armunute kombel käest kinni. *nä' käävä' ka nigu pruut ja peigmiis käetsimmi, esi' jo mitu aastat paarin* Rõu

SAAJA' / PULMAD

paari minemä / abielluma

esä võtt imä, vanaesä vanaimä, ma piät peris võõra inemise võtma naljatlus tulevase abiellumise kohta. *esä võtt imä, vanaesä vanaimä, mä piä perüs võõra inemise võtma* Räp

kerigulakkõ nimme üles pandma esimest korda kirikus kuulutama. *joba põrutõdi kerigu lakkõ* Krl; *panõmõ kerkolakkõ uma nime üles* Räp

jala' üte lavva all jalad ühe laua all; abielus. *Juhan Maaliga panni' ka jala üte lavva ala* Rõu

ÜTSINDÄ JÄÄMÄ / ÜKSIKUKS JÄÄMA

vanapoiss / vanapoiss

korsnaga kirst naljatlus vanapoisi kohta. *vanulpoisõl tetäs korsnaga kirstu'. sullõ saa korsnaga kirst, ku koolõt, naarõtas iks vanulõpoisõlõ* Rõu

är' kesähünü' vanapoiss. *är' kesäünü'* (kesanenud), *tast viil naasõvõtja* Plv

vanatütrik / vanatüdruk

oravit haukma oravaid haukuma; üksinduses igavlema [tõist tähendüst kae' lk 121: ašalda', tühjä toimõndama]. *taa kah vanatütret, ega tedä inäp nüüd kiäki ei võta', tä jääs nüüd kodo oravit haukma* Plv

VANÕMBA' JA LATSÕ' / VANEMAD JA LAPSED

lats, latsõ' / laps, lapsed

kassiaelõja kahe-kolme aasta vanune laps. *kassiaelõja* Rõu

mõhekaabõ' kaapekakk; kõige noorem laps. *taa viimäne lats, Tiiu, om mõhekaabõ'* Plv

halla pääle jäämä vanapõlve lapseks sündima. *taal omma' latsõ' halla pääle' jäänü': esi' jo vana, väiku' latsõ' Urv; latsõ' jäävä' halla pääle* (kes hilja naise võtab) Räp

jalapästjä hilja, vanas põlves sündinud laps. *jalapästjä* Räp

rassõs jäämä / rasedaks jääma

jalgsi päävä' ette tettü' jalgsi päevad ette ära tehtud; tüdruk on enne pulmi rasedaks tehtud. *kos tä pässi, täl jo jalgsi päävä ette tettü'* (kui poiss võtab vastu tahtmist naise, sest see on rase) Kan

ikk inneskist naaru nutab mullust naeru; (tüdruk) nutab, sest laps on käes või tulemas, aga lapse isa ei taha teda naiseks võtta. *ikk inneskist naaro* Räp

SUGULASÕ' / SUGULASED JA HÕIMLASED

väü / väimees

kodovaotus kodupainaja; koduväi. *kodovaotus* Plv

INEMIISI LÄBISAAMINÕ / INIMESTEVAHELISED SUHTED

LÄBIKÄÜMINE JA VAIHÕKÕRRA' / SUHTLEMINE JA SUHTED

läbi käüma, sõbõr olõma / suhtlema, sõbrustama

suun ja kaalan ümber kaela kinni; väga suured sõbrad. *niisama suuh-kaalah* (ülisõbralikus vestluses) *nigu no' su'ka, nii olli [ma] mehesõsa-rõkõsõga kah VVMS* Vas

kokko saama / kohtuma, kokku saama

kokko andma kokkusaamist võimaldama, endaga kokku laskma. *is näütägi hennest – is anna' kokkugi is EMS Har*

silmä all / juures, juuresolekul, kellegi nähes ja kuuldes

ilma silmist kõigi nähes. *rikka' naasõ', nuu' tahtsõ' kitüst, nuu' panni' rahha ilma silmist* (kõigi nähes) Vas

silmi tulõma silma alla tulema; kellegi seltskonda või lähedusse tulema. *tulgu ui' tõistõ silmi* (teiste hulka), *sa olõt täämbä tsaeravvah* (purjus) VVMS Vas

näütä-äi silmägi ei näita nägugi; hoidub eemale. *ala' (ära) sa enämb ummi silmi mullõ näüädüü'* (näita) Har; *muidõ Maiõ om iks mi väidse külh varastanu', ei näüädä' enämb silmägi* Har

silmi vaihõlt silma alt; silma all. *Kuusõ Kustal oll' repän silmi vaihõlt kana är' veenü'* Rõu

hindäkesken / omavahel, teiste juuresolekuta

nelä silmä all nelja silma all; omavahel. *ma tahtsõ pernaasõga nellä silmä alh kõnõlda'* Har; *timä and' mullõ rahha võlgu nellä silmä vahel, et kiäki is näe'* Har

õkvalt, vastatsidõ / vahetult, näost näkku

suu suud vasta kõnõlõma suu suud vastu, silm silma vastu; näost näkku kõnelema. *suu suud vasta kõnõlõmma* Rõu

teräne olõma / tähelepanelik, valvas olema

silmä' eläse' pään pilk uitab ringi. *silmä elässe' pääh nigu vargal* Räp

jätku-ui silmi kodo hoia silmad ja kõrvad lahti. *[sa] jättü üi silmi kodo, ku turgu lääde* VVMS Rõu

vahtjalõ / vaatajale, vahtijale

suupallo lugõma suutäisi lugema; sööjaid pealt vaatama. *naaku ui' mi suupallo lugõma* VVMS Vas

ega siin lihha ei poodõda' siit pole midagi otsida. *ega siin lihha ei poodõta'.* *ku midäge tetäs ja kõik mano tulõva'* Räp

ega siin kubijast vaia ei olõ' mul pole kubjast tarvis; ära vahi mu töö-tegemist pealt. *ega kubijast siin vaja ei olõ'* Räp

vaihõlõsegäjäle / vahelesegajale

kiä sullõ putro pakk, et sa luidsa haarit? kes sulle putru pakkus, et sa lusika võtsid?; me pole sul palunud kaasa rääkida. *kes sullõ putru paksõ, et sa luitsa haarsõit?* Urv

kiä sullõ keele pääle sõkas? kes sulle keele peale astus?; kuidas see jutt sind peaks puudutama? [tõist tähendüst kae' lk 79: vakka jäämä, vakka olõma]. *kes sullõ keele pääle' sõkas?* Urv

iist är' ajama / eest ära ajama

ega sa klaassepä poig olõ-õi ega sa klaasepa poeg ole, et läbi paistad; mine (valguse) cest ära. *ega sa klaassepä poig ei olõ, et sa läbi paistut* Urv

kas olõt kiislat söönü’, et läbi paistut? mine (valguse) cest ära. *kas olõt kiislat söönü, et läbi paistut?* Rõu

minemä ajama / välja, minema ajama

tege hüdse hanna ala teeb tule saba alla; sunnib lahkuma. *ma tii tälle hüdse hanna ala* Räp

siia’ om puusepp läve tennü’ siia on puusepp augu jätnud; mine välja. *siia om puusepp läve tennü’. tülütsejät kästäs vällä* Vas v Se

pilpaga olõs ussõst vällä visanu’ kui kellestki väga tahetakse lahti saada. *pilpaga olõs ma tä ussõst vällä visanu’* Rõu

kao’ mu silmist ku hõüd! mine kohe minema! *mis sa siin inämp vahit, kao’ mu silmist nigu hõüd* (kübe)! Räp

hädäldämä / hädaldama, virisema

ving ku pörss aia vaihõl karjub nagu siga aia vahel; hädaldab väga palju. *kuis sa nii vingut. sa vingut nigu pörss aia vahel* Urv

viga viisõn, hädä räten hädas oma riietega. *täl om alati viga viisah, hädä räteh – tälle ei sünnü’ rõiva’* Vas

oi, oi, oi, oi haigõt jalga, terve’ jalg ei tiiäki üks jalg on haige ja sunnib kaeblema. *oi, oi, oi, oi haigõt jalga, terve’ jalg ei tiiäki’* Urv

hädäldäjäle / hädaldajale, virisejale

viä’ minno – ma vingu, kisu’ minno – ma kiidsu öeldud virisevale lapsele. *viä’ minno – ma vingu, kisu’ minno – ma kiidsu* VõI Võ

hädäoro hõrila’ öeldakse hädaldamise peale. *oh hädäoro hõrila’, kõik toro oma’ virilä’* Räp

arvostama, laitma / kritiseerima, ette heitma, laitma

[kae’ ka lk 161: salvama, hallu tegemä]

hamba’ nakkasõ’ kõiki paiko hammastega küljes kinni; leiab igalt poolt, mida arvustada. *temä hamba’ nakkasõ’ kõiki paiku* Krl

tõõsõ silmän näge pindu, a uman silmän ei näe’ palki teise silmas näeb pindu, aga enda silmas palki ei näe; näeb teise inimese väikest viga, aga mitte enda suurt viga. *tõõsõ silmän näge pindu, a palki umma silmä ei näe’* Urv; *tõõsõ silmäh näge pinnu, umah silmäh ei näe’ palke* Räp

miä sa pinist tsuiatat, parõmb võta’ esi’ hammastõga kinni’ mis sa koerast ässitad, võta parem ise hammastega kinni; ära ässita teisi üles, parem ütle ise välja, millega sa rahul ei ole. *mis sä pinist tsuiatat, parõmb võta esi’ hammastõga kinni – sellele, kes tõist tüllõ kihotas* Räp; *mis sa pinni tsuiatat, parõmb joosõ esi’ hammastõga külge* Räp

kõrvo viskama nina peale viskama; ette heitma. *kiä junnikadsõp* (jonnakam) *om naistõraas* (naisterahvas), *tuu kuulutas: sa käve’ tuuga ja tuuga ümbre. tuu om kuulutaminõ ja kõrvu viskaminõ* Har; *kae’, sa’ viskat alasi mullõ kõrvu...* Har

pilkama, naarus pandma / pilkama, naeruvääristama

rahva naarus jäämä ilmarahva naeruks jääma; naerualuseks saama. *sa mõtli’ külh, et ma rahva naarus jää; su mõtõ’ läts vett juuma – ma olõ jo lauva takan mõrsja aul* Har

hammast higoma hambaid teritama; (kedagi) naeruvääristama. [tõist tähendüst kae' lk 167: tülütsemä] *taa vana irvik um, üttelukku higo tõsõ küleh hammast* EMS Plv

hambahinds irvitamine. *vanast oll' sääne ütlemine, et ega naar ei olõ' hambainds* Urv; *hambainds olõ-õi naarminõ* (irvitamine pole naermine heas mõttes) Rõu

ñaagutama / noomima, riidlema, näägutama

[kae' ka lk 200: nuhklõma, oppust andma]

pini käest leevä är' võtnu' koera käest leiva ära võtnud; muudkui näägutab. *nüüd om pini käest ammõti ärä' võtnu'* Kan; *tä om jo pini käest leevä ärä' võtnu'* Räp

ku varõssõ' rõipõ külen nagu kaarnad raipe kallal; aina näägutavad. *võtvä' nigu varõssõ' rõipõ kallal* Räp

kirg ku kikas noomib valjusti [tõist tähendüst kae' lk 183: hinnäst kitmä, suurustama]. *sa ku kikas kiret* Rõu

hauku-ui hambit suust! ära haugu hambaid lahti; jäta riidlemine järele. *hauku-i hambit suust!* VÕI Rõu

molepinni pidämä epistlit lugema; pikalt noomima. *ar' naaku' mullõ jal molepinni pidämä* Vas

kõhri minemä turja kargama; ägedalt riidlema hakkama. *neo' siist lätsi' ka väega kõhri* Mallõlõ VVMS Rõu

sõnnoga pääle minemä peale hüppama; hurjutama hakkama. *kõik lätsivä' sõnnoga pääle* Kan

paadõrit lugõma epistlit lugema; pikalt noomima. *ma tulli tulõma, sis jäi tõnõ muru pääle' paatrõid* (roosikrantsipalveid) *lugõma* (st tõrelema) Har; *kas sul ei saa' ka taa paatrõkõnõ loetus ei'* Har; *lugi mullõ nigu paadõrit – tuu pääle om miis* Plv

soomida' saama sugeda saama; noomida saama. *tiä sai soomitsõdõ', sai tõrõldõ'* Krl

lõunat hiitmä peapesu tegema; noomima. *ma kuuli, ku sullõ hiideti ka lõunat* Rõu

salvama, hallu tegemä / solvama, puudutama, haiget tegema

[kae' ka lk 38: hallus; lk 159: arvostama, laitma; lk 211: murõhtama]

lõikas süämen ku väits justkui noaga lõikab südamest läbi; teeb südamele väga haiget. *ma kuuli, et üts oll' autu ala' jäänü'; sis lei mul nigu väidsega süämede, et tuu õks no mii' Henu oll'* Har; *mul om ütsainus latsõkõnõ; timä sõimas tuud nii armõtudõ, tuu lõikas mu süämen nigu väits* Har; *tuu sõna, mia sa mullõ iilä ütli, tuu lõikas süämen nigu habõnaväits, nii et mul ei tulõ üüse kah und* Har

süä lõikas klaasi justkui noaga lõikab südamest läbi; südames on suur valu. *süä lõikas klaase* (ains) Räp

kihhä piten minemä hingest läbi käima; hingele haiget tegema. *meheimä üteli üte pilkusõsõna, tuu läts mul kihhā piteh* VVMS Vas

ku tärbet veridse haava pääle muudab niigi suure valu veel suuremaks. *taa om ku tärbend veritse haava pääle* Kan

ku suul veridse liha pääl teeb väga haiget. *lõikas nigu veridse liha pääl suul* (valu või kibeda sõna kohta) Rõu

sõnnoga purõma salvama. *Liide um tõist inemist virk sõnnuga är' purõma, a ma' ka es jätä', ma kohmsi ka vasta Rõu; Nelli purõ jo ekäütte Rõu*

kiusama / ahistama, liiga tegema

tsusk ku siugu sao ala kiusab nagu ussi aia all; kiusab kogu aeg, ei jäta rahule. *timä tsüsk minnu nigu' siugu aia ala' Har; tsusk ku siugu sao ala Rõu*

pää otsan tandsma pähe istuma; kogu aeg käsutama, oma võimu all hoidma. *ma' joht hindel pää otsan tandsi ei lasõ' Rõu*

sässü luiõ seest är' süümä üdi luudest välja imema; mitte elada laskma. *kül om hüä ellä', ku olõ õi võhlust ei ülekohut, võhlusõga süvväs inemisel säsü kah luiõ seest är' VVMS Rõu*

tükä är' kakma tükkideks kiskuma; mitte elada laskma. *võlsnu es, sõs saanuki es ellä', olõs түkä är' kakut VVMS Vas*

vasta nakkama / tõrkuma, vastu hakkama

rago vasta ku rauda raiub vastu nagu rauda; ei jäta vasturääkimist. *ma püüse küll neid lepitä', a kos no timä, tä ragi ku rauda vasta Rõu; Viire ka es jätä' perrä, mugu tsagi vasta ku rauda Rõu*

sarvõ' vasta sarvi vastu ajama; tõrkuma. *täl umma' sarvõ' vasta Vas*

lõugo laotama lõugu laiutama; vastu rääkima. *laotas lõugõ vasta EMS Vas*

pahanõma, süändämä / pahaseks saama, solvuma

[kae' ka lk 191: vihanõ; vihastama]

mõro ku ritk tige. *olõt mõru ku vana ritk Rõu; mõru ku ritk Vas; mõrumb ku ritk, kuõmb ku kuruslauk Vas*

kura jalaga sängüst vällä tulnu' vasaku jalaga voodist välja astunud; pahas tujus. *sa olt täämbä väega karvanõ; tiia', kas olõt hummugu kura jalaga sängüst vällä tulnu' vai Rõu*

süä servikalla' seen pahane. *suu viil kõnõlõs, süä servikallõ seen Kan; süä oll' servi Rõu*

karvanõ puul' pääl on karvane; pahas tujus. *täl om karvanõ puul' pääl – ärä' pahanust inemisest Vas v Sc*

mokk viltu mokk viltu; solvunud, mossis. *sis oll' mokk viltu, et timä is saa' suurõmbõid rukõ henele korjada' (heinasaadude jagamisel) Har*

moka' pikän pikad mokad; solvunud, mossis. *nigu midä halvastõ täst ütlet, nii umma' moka' pikän Rõu; latsõl omma' pikä' moka' – lats om pahanu' Vas; mokk pikkä Või Räp*

tsaerauda kiskma mossitama hakkama, nutuseks muutuma. *huulõ' virilä' ku tsaeravval Rõu; nakkas no parhilla ikma, huulõ' kiskva' jo tsaerauda Rõu; aja huulõ' kõvõras ku tsaeravva' Rõu; suud tsaerauda kiskma Vas*

nõnna kärssä tõmbama nina kirtsutama; pahaseks saama. *kas sul süä sai (vihastusid), et sa nõna kärssä tõmpsi' Har; Jaanilõ saa õs ujaveere hainamaad, ni ollegi nõna kõvvõr Vas*

MILLE SA TÄÄMBÄ NII KARVANÕ OLT ?

porisõs ku poola papp toriseb kogu aeg. *porisõs pääle* (üha) *alasi nigu*
poola papp (katoliku preester) Har

pallos pandma paljuks panema; solvuma. *ma näet nii hausi, peräkõrd*
panõt pallos VVMS Vas

võtku-ui vihas, pangu-ui pahas ära pane pahaks; ära võta südamesse.
ärä' võtko' vihas ega panko' pahas Räp

ropõndama / rõvetsema, ropendama

[kae' ka lk 68: kõnõlõma]

laja suuga suure suuga; vanduja, ropendaja. *taa om üts laja suuga poiss,*
kõrd ta vannus hirmsadõ, mõnikõrd aja lorri suust ussõ, medä ei tihka
õigõdõ kullõldagi' Har

vanma / kiruma, vanduma

[kae' ka lk 68: kõnõlõma]

mulku maa sisse sülgämä südametäiega vanduma. *ku medä halvastõ*
oll' saanu' vai mõni medä halvastõ oll' tennü' ja hene pääle pahanõ oll' ja
kahitš, sis ülti, et sülläs mulgu maa sisse Har

taurmannõ laskma tuliseid kuradeid vanduma. *vannus, lask taurmannõ*
(kuradeid) Har

süämetäve ütelse' / pahameeleütlused

[kae' ka lk 251: sõimusõna', vanmisõ']

kassi hanna ala! mine kassi saba alla!; ära tülit! *kasi' kassi saaja*
katõst pääväst kaplo tegemä! Plv; keril' kassi hanna ala kapstõt tsagama
ja pini hanna ala piipu tõmbama EMS Vas

mine' pajju! mine metsa!; ära tülita! *mine' pajjo!* Räp

tülütsemä / tülitsema, vaenutsema

taplõsõ' ku juuda' suu pääl tülitsevad vahetpidamata. *nuil ei olõ arru, ei otsa maa pääl, kuis eläse'; naa inemise ei passi uma eluga kokku, naa' taplõsõ' nigu' juuda' suu pääl* Har; *nimä' säääl tapli' ja kakli' nigu' tondi' suu pääl* Har

ku pini kassiga nagu kass ja koer; kogu aeg tülis. *purõlõs nigu pini kassiga* Plv; *uma eloaign omma' nä halvastõ elänü' – nigu pini kassiga* Vas; *elässe' nigu pini ja kass* Räp

susi ägliga kuun abielurahvas elab halvasti. *susi om ägliga kuun* Plv

tülün ja tõran tülis ja sõnavahetuses. *mii' olõ õs tülüh es tõrah* VVMS Vas

ku pudsaja' lindsõ' nii et karvatutid (suled) lendavad; suur tüli. *sõimli', nigu pudsaja' lindsi'* Rõu

hiussnuuta vidämä karvanoota vedama (ka piltlikult); juustest kiskuma, tülis olema. *ku ilmast ilma tõisiga juusnuuta viat, kuhut* (kohut) *käüt ja taplõt, nuu omma' halva' kombõ'* Har; *Jakapil Leenaga oll' ilmast ilma tuu hiussnooda vidämine* Rõu

mironit tegemä märulit tegema. *tull' pu'ro pääga kodo, nakaš mironit tegemä: naist pesmä, asjo lahkma, tülütsemmä* Plv

kanna kakma kana kitkuma; vahekorda klaarima. *mul om suu'ka üts kana kakku'* Plv

lõugu kokko säädmä sõnadega tülitsema. *sääd lõuva' kokku mukka, sis ma olõ vana rõibõ'* Har

hammas hammast vasta hammas hamba vastu; üks ei anna teisele tülis järele. *nä omma' ammas ammast vasta, kumb kummalõgi ei jätä'* EMS Krl

kon väits ja vereannom kus puss ja verekapp; tahan tapelda. *kos väits ja vereannom* Räp

tsurma' vanaimä halli kassi, a minno tsurmama är' tulku' ära tule minuga tüli norima. *mine' tsurma uma vanaimä halli kassi, a minno tsurmama ar' tulku'* VVMS Rõu

higo hammast tõõsõ pääle teise peale hammast ihuma; mõtleb, kuidas teisele tüli teha. [tõist tähendüst kae' lk 160: pilkama, naarus pandma] *mii perremiis higu ka muidõ perremihe pääle hammast; näüs, konas naa' kokku läävä'* Har; *määne taa Juhan ka um, mugu ihk hammast tõõsõ pääle'* Rõu

taplõja / riiuhimuline, kakleja

ku marukassi' ägedalt, vihaselt. *latsõ umma' küüdsagaril kuun, kakva õnnõ ütstõist nigu marukassi'* Plv

tõõsõ ello segämä / teise elu takistama

saibit rattahe pilma kaikaid kodaratesse pilduma; (teisele) takistusi tegema. *ärä' pildku' tõsõlõ tii pääle pulkõ ette* Plv; *saibit rattahe pildma* Plv

JUHAN IHK HAMMAST

**hindä võimu ala saama, sõnna kullõma pandma /
allutama, sõltuma panema, kellegi üle valitsema**

[kae' ka lk 99: perräandja]

jala' tõõsõ lavva all jalad teise laua all; teise võimu või eestkoste all. *sul omma' viil tõõsõ lavva all jala' – tõõsõ valitsusõ all* Räp; *tollõ lavva all oma' jala', kelle leibä tä sööse* (öeldakse kaitsealuseks olemise kohta) Räp

kassi käpä all käpa all; naise võimu all. *tä eläs kassi käpä all* Räp; *taa miis om kassi käpä all* Räp

tohi-i süütä', ei sülädä' ilma naasõ lubalda' ei tohi midagi ilma naise loata ette võtta. *ei tohi' süütä', ei sülätä' ilma naasõ lubata'* Räp

ku kits kotin nagu kits kotis; liiga tugevasti teise mõju alla sattunud. *nigu kits kotin, nii om timä kätte saanu' timä* Räp

ümbre sõrmõ mähkmä ümber sõrme keerama; (teist) enda taatele allutama. *nigu ümbre käe mähksä' Rõu; timä lask hinnäst ümbre sõrmõ mähki' Vas; keerota' vai ümbre sõrmõ. väega sõnakuulõlik* Räp

traadist tõmbama oma tahte järgi tegutsema panema. *taa no mõni bri-katiir. taa üts hamplõman* (hüpliknukk), *kedä viinapuõl traadist tõmbas* Rõu

vaossin hoitma / talitsema, ohjes hoidma

[kae' ka lk 198: uhjama]

uhjõ vaia vaja ohjas hoida; vaja juhtida, talitseda. *timäle om viil ohju vaia* Vas

pallõma / paluma

jumalajutun jumalakeeli; tungivald (paluma). *Anña nakaš jumalajutto minno pallõmma* Vas; *mä pallõ sinno jumalajutuh* Räp

hoitma, hellämä / hoidma, hellitama

hoit ku hinge hoiab nagu hingeõnnistust; hoiab väga hoolikalt. *hoit ku hinge* Vas

hoit ku silmätterrä hoiab nagu silmatera; hoiab väga hoolikalt. *kallis ku silmäterä* Kan; *hoiat ku silmätterrä* Rõu; *tä hoiše tedä ku umma silmämunna* Räp

ette ja taadõ pasma kõik ette ja taha ära tegema. *taad Viired piät ka õks ette ja taadõ pasma, egas tä esi' midä liiguda-õi'* Rõu

huult pidämä / hoolitsema, hooldama

kohe ma lää vai kink huuldõ ma jää? mure vanaks, abituks ja üksikuks jäämise pärast. *koes ma lää vai kink huuldõ ma jää?* VVMS Vas

kas minno mõskma tulõt? küsimus sellele, kellest arvatakse, et ta elab kauem kui küsija ja võiks tulla kiindumuse märgiks tema surnukeha pesema. *kas minno mõskma tulõt?* Räp

kohendasõ' tokigagi hoolitsevad natukenegi. *hää, ku latsõ' omma': vanan* (vanas eas) *kohendasõ' sinnu tokigagi'* Urv; *mõtlõt iks, et käänd sinnu vai viglagagi' sängün ümbre, muud no näide käest olõ-õi tahtagi'* Rõu

avitama / aitama

pikemb kätt abiks. *[lats] um jo' pikemb kätt* (käest pikem; ulatub kauemale kui käsi) EMS Plv

jalatäüsi lühendämä teise asemel kusagile minema. *olõ' nii hää, jätä' mu jalasammu' tagasi, vii' mu vellele tiid* (teade), *et ta hommõn mu poolõ tulõ* Har; *tä lühendäs provvalõ jalatävve'* Võ

tehi' no sa', sõs ma nõsta aita ähkida; sinust pole eriti abi, aga juures võid ikka olla. *mul miis oll' sääne tossuperäline* (tossikesevõitu) *egä tüüga; ku kottõ tõstõmi', sis ma iks ütli telle: tehi' no sa', sis ma tõsta* Urv

julgustama / julgustama

miä sa, perse', pelgät; võta' kapist karaskit! julgustus inimesele, kes kardab end väljendada. *mis sa pelgät, võta' kapist karaskit* Urv; *mis sa, perse', pelgät, võta' kapist karaskit!* Krl; *mis sä, perseh, pelgät* (mis sa ilmaaegu kardad) Räp

kinkagi iist saisma / kaitsma, kellegi eest seisma

siiva all tiiva all; kaitse, eestkostes all. *ta eläs nigu kanapoig mu siiva all* Har

kitmä / kiitma

kitä sinno tävven kõrdsin ja tühän kerikun kiidan sind kuivas kõrtsis ja tühjas kirikus; kiidan sind (tühise teene eest) seal, kus keegi ei kuule. *kitä sinnu täüs kõrdsin ja tühän kerikun* Urv; *tii' no tuu tüü är', sis ma kitä sinnu tühän kerikun ja tävven kõrdsin* Urv

är' kõnõlõma / nõusse rääkima

tõist mõistust päähä pandma peoga mõistust pähe panema; ümber veenma. *ega tõist mõistust mullõ pähä' panda ei saa', ku mul pää sisen ei olõ'* (kui keegi tahab kedagi milleski veenda, auku pähe rääkida) Räp

pääle presmä / peale ajama, nuruma

[kae' ka lk 190: segämä, tülütämä]

rõhk vai rinnaga pääle surub oma tahtmise kas või vägisi läbi. *tä rõhk sullõ vai rinnaga pääle', a telle piät õigus jäämä* Rõu

tüküs ku uni sälgä käib peale nagu uni; käib peale, ei anna rahu. *tä tüküs pääle ku uni* Kan; *tüküs mano nigu uni sälgä* Räp; *tüküs nigu uni mano* Räp

ku luupain nagu luupainaja; käib peale, ei anna rahu. *tuu latsõmurõ um täl ku painõ' sälän* Rõu; *käve sullõ ku luupain sälgä, nikagu nuu' suka' är anni* (andsin) Rõu; *murd pääle' ku luupainja* Vas v Se; *tä aja niu luupainja pääle'.* *tä um niu luupainja Nursi mehe adra säläh* Vas

kokko lepmä / kokku leppima

[kae' ka järgmäst: kihla vidämä]

kässi kokko lüümä käed lööma. *na' lei' käe' kokku, jo' nail om kaup valmis* Har

kihla vidämä / kihla vedama

[kae' ka iistpuult: kokko lepmä]

kässi lüümä käed lööma; kihlvedu sõlmima. *lüümi käe' kokku, olõmi katõkõsõ leppünü'; kolmas om käemiis, lüü käe' vallalõ; raha saa sis toolõ, kel õigus tulõ* Har

peri olõma / nõustuma, nõus olema

üte rii pääl ühe ree peal; ühel nõul. *latsõ omma' kõik üte rii pääl* Har

kaska hõlmõ tuulõ peri säädmä nina tuule järgi seadma; kõigege nõus olema, kõike heaks kiitma, pugema. *sääd kaska hõlma alati tuulõ peri* Rõu

leplik olõma / mitte välja tegema, leplik olema

tõist silmä kinni' pitsitämä teist silma kinni pigistama; halba mitte tähele panema. *pitsidä' tõnõ silm kinni'* Rõu

alla niildmä alla neelama; halvaga leppima. *ku midägi halva um, hiidä' käega, neelä' alla* VVMS Rõu

läbi kõrvo laskma mitte välja tegema. *lasõ' läbi kõrvu, ku tõõnõ vannus* VVMS Vas

ega tuu sõna katski es tii' ega see tükki küljest ära ei võtnud; ega see sõna suutnud vaimu murda. *ega tuu sõna ka minno katski es tii'* Võ

näko tegemä, paistuda' laskma / teesklema

sarviga ingli sarvedega ingel; halb inimene, kes teeskleb head inimest. *seo inemine om kül ku sarviga ingli* Urv

susi lambanahan hunt lambanahas; halb inimene, kes teeskleb head inimest. *nigu susi lambanahah* Räp

olõ-õi timä asigi ei tee teist nägugi, pole tema asigi; ei näita välja, et saab oma sobimatust käitumisest aru. *vana Kati võtt' paast kolmada jao kintsu ar' ja olõ õs timä asigi* VVMS Vas

lubama / lubama

poolõst suust lubama poolest suust lubama; pooleldi lubama. *poolõst suust lubasi, poolõst es lupa'* Rõu

ülearvo lubama, sõnno süümä / tühja lubama, lubatust taganema

tuulõhaukja igale poole kõikuja, tühja lubaja. *tuulõhaukja* Räp

handa jalgo vaihõlõ kiskma saba jalge vahele tõmbama; lubatust taganema. *nüüd kisk hanna jalgu vahele* Kan; *joba kisk handa persehe* Rõu

ega tä sinnä' ei situ', kohe kükkäs ega ta sinna situ, kuhu kükitab; ei pea lubadust. *ega tä sinnä' situ', kohe kükkäs* Vas; *ega tä sinnä asja ei toometä', kohe kükkäs* Räp

sõnno süümä sõnu sööma; mitte tegema, mida lubas. *süü sõnnu, sõkõ pini* Krl

sõnasüüjä sõnasööja; tühja lubaja. *usu õi joht, et taast Vikust saa karto-livõtjat, taa um sõnasüüjä miis, egas ta tuud tii õi, midä lupa* Rõu

suuga nõst inämb ku kässiga jõuab suuga väga palju; lubab rohkem, kui teeb. *suuga nõst rohkõp ku kässiga'* Rõu

suuga tege suurõ liina, kässiga ei käopessägi suuga teeb suure linna, käega ei kärbsespesagi; sõnades suudab palju, tegudes ei suurt midagi. *suugõ tegi suurõ liina, kässige ei kärblesepessägi* Krl; *suuga tege suuri asju, kässiga ei tii' käopessägi* Har; *suuga tege suurõ liina, käe ei tii' käopessägi* Plv; *keelega' tiit ar' kerigu, aga kätega ei saa' midägi'* Vas; *keelega' tiit ar' Kiiova liinagi', kässiga' saa-ai käopessägi' tetä' Vas;* *suuga tege suurõ liina, kässiga tii ei käopessäge* Räp

mesitsehe / mesikeeli, mesisui

sula suuga sula suuga; armastusväärselt. *taad pallõ vai sula suuga, ei taa ilman andis anna'* Rõu

SÜÜ SÕNNU, SÕKÕ PINI

makõtama, lipitsemä / pugema, lipitsema

suuhtõ sulama suus sulama; armastusväärselt kõnelema, lipitsema. *ku timä kõnõlas, sis kõnõlas nii mesimagusadõ, õkva nigu' suuhvõ sulas Har; muidõ Hipõ tull kah mu manu' armõdu makõ jutuga, tahtsõ nigu' suuhvõ sulla' Har; suu manh sulas vällä, sällä takahn lõikas lõõri katski EMS Har*

lipõ keelega libekeelne; lipitseja. *tuu om lipõ keelega ja makõ, mõist häste meelütä' Har; makõmökk: lipõ keelega, meelütäjä Räp*

meeleline / meeldiv, meelepärane

minnopiten kontimööda; mulle meeltemööda, sobib minuga. *naaõõ sai hüä, tä um minnopitehn! Rõu*

TUNDMISÕ' JA ARVAMISÕ' INEMIISI KOTSILO / SUHTUMISED JA HOIAKUD

[kae' ka lk 85: miil, loomus]

häätahtlinõ / heatahtlik, sõbralik

vaheda' vai kullaga kullaga kaaluda, kuldaväärt; haruldaset hea inime. *nii hää inemine, vaehta' vai kullaga Räp*

hääl meelel / heatahtlikult, sõbralikult

kulladsõ meelega väga hea meelega. *ma olõs sullõ kulladsõ meelega raha võlgu andanu', a mul ei olõ' põrhõlla' mitte rahha käen Har*

ütsimeeli kuun / üksmeelselt, üksmeelel

ku rüüss nohuga. kokku sobima. *naa omma' nigu rüüss (köha) nuhuga Har*

paistva' ütte palgõhe, hiitvä' ütte hiussõhe sobivad kokku. *ütte hiitvä' hiussõhe, ütte paistva' palgõhe Rõu; paistva ütte palgõhe, heitvä ütte hiussõhe Plv*

ku sukk ja saabas nagu sukk ja saabas; lahutamatud sõbrad. *nimä omma' ku sukk ja saabas – nimä omma' hää' sõbra' Vas; omma üteh nigu sukk saapaga', kats lahutamalda' sõpra Vas*

ku hamõ' ja perse' nagu särk ja perse; lahutamatud sõbrad. *nuu omma' nii sõbra' ku hamõ' persegä Kan; nä omma' nigu hamõ' ja perse' Krl; kos nä sõs no vihadõ umma', ku nä umma' ku puks ja hamõ' Rõu; nigu hamõh ja põksi' Räp; nigu särk ja põks Räp; tutva' ku hamõh persegä Räp*

ku üte hammõ seen ühe särki sees; täielikus üksmeeles. *nä' lähäsi' kasvai üte hammõ sisse Krl; nä omma' ammust saani sõbra', eläse' nigu üte särki sisehn Har; no umma üte hammõ seeh Plv*

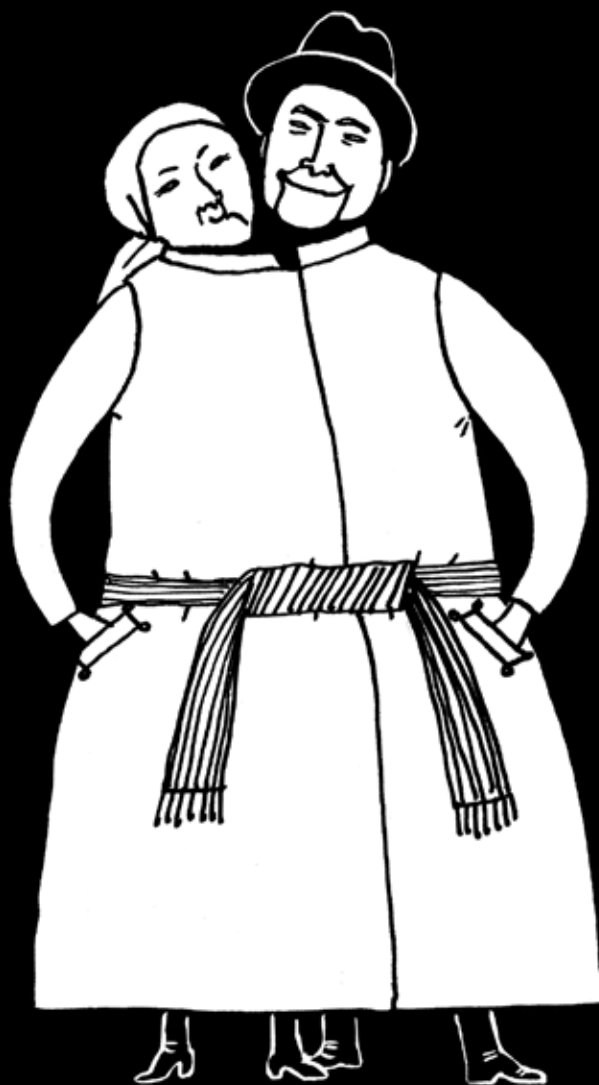
ku kokko laulatõdu' nagu kokku laulatatud; igal pool koos, alati ühel meelel. *käävä' pääle perästikku, nigu laulatõt olõs Plv; ku väega häste üten lepüssevä', sõs üteldäs: nigu kokko laulatõdu' Räp*

ku uma käsi uman käen kooskõlas, sobivad hästi kokku. *nigu uma käsi olõs uman käen. tuu om tuu sündumine (sobimine) Räp*

trüüstmä, röömustama / lohutama

paranõs, nika ku noorõ naasõ saat pulmadeks saab terveks; vigastus paraneb peagi. *külh paranõs inne ar', ku noorõ mehe/naasõ saat Rõu; kül paranõs, nika ku noorõ naasõ saat Vas*

kül' mõsun vällä lätt küll pesus välja läheb; väikese äparduse kohta. *kül' mõsuh vällä lätt (naljasõna pärast saadud keretäit) Räp*

MEIL OM ELO KU ÜTE HAMMÕ SEEH

rahu olõma / rahulduma, rahul olema

soe' söönü' ja lamba' alalõ hundid söönud ja lambad terved; mõlemad vastandlikud osapooled on rahul. *mii' edimiis mõist aša nii är' säädä', et soe umma' süünü' ja lamba umma' ka alalõ Rõu; söödämi' soe' är' ja jätämi' lamba' järgi* Plv

õigut saada / õigust saada

päälmane sark piät tälle jäämä pealmine sark peab ikka talle jääma; viimane sõna peab talle jääma. *jääge' no sullõ taa päälmine sark sis Har; no kas mii' poisist kiä üle saa, timäl iks piat päälmine sark jäämä Har*

õigõ / õige, tõene

tükün püsümä terviklik olema, ka: kriitikat kannatama. *kõnõlõ iks nii, mis vähägi түкүн пүсүс Har; taa vana igävene suuhagu maa pääl, porisas hüppä (huupi, st mõttetut juttu) ja aja porri, mia konhki ei püsü' түкүн Har*

õigõ ku oina sarv õige nagu oina sarv; naljasõna millegi õigsuse kohta [tõist tähendüst kae' lk 182: võlsma, haussi ajama]. *õigõ kui oina sarv Räp*

tõtõ / tõde, tõsi

tõrvaskand vai susi midagi ikka oli; inimese kohta, kes pole kindel, mida ta õieti nägi. *ütskõik, kas tõrvaskand vai susi, a midägi iks oll' Vas*

mitte uskma / mitte uskuma

sõs nakkas päiv säält nõsõma, kohe eelä' õdagu lätš siis peab päike õhtu poolt tõusma; selline asi on võimatu. *ku tuu nii piäs olõma, sõs nakas kül päiv säält tõsõma, kohe eelä õdagu lätš Räp*

kergehe uskja / kergeusklik

hingeasa' lõdva' väikese vaimupuudega või muidu kergeusklik. *taal naa' hingeasa' umma' lõdva', selle tä usus kõkkõ* Rõu

vällä kõnõlõma / avameelseks muutuma

süä peo pääl süda keele peal; räägib välja, mis südamel on. *Ainol um jo süä peo pääl* Rõu

avaligus tegemä / avalikustama

hellü minema suure kella külge minema; avalikuks tulema. *nii kavva avvust ni kitt' hinnäst, ku asi hellü läts VVMS* Vas; *külh, külh helü lakja lätt VVMS* Rõu

suud kinni' ei paika' suud kinni ei pane; vaikima ei sunni. *tuu inemise suud jo kinni ei paika'* Rõu

är' kaibama / ära kaebama

üttele', üttele' hüttele, kaiba' kiriväle kassile! räägi, räägi räimele, kaeba kirjule kassile!; öeldud sellele, kes lubas kaebama minna. *üttele, üttele üttele* (metstuvile), *kaiba' kirõvõlõ kassilõ* Krl

sala inemine / alatu, silmakirjalik, valelik inimene

kaalalõikaja kõrilõikaja; tagaselja mustaja. *suu manh sulas vällä, sällä takahn lõikas lõõri katski EMS* Har; *salahanõ kaalalõikaja, keelepessjä, auriisja, tõõsõ muaga' määrrjä, katõ keelega'* Rõu

katõ keelega kahekeelne. *katõ keelega inemisel om nii pikk kiil, et saa kuurma kõütä' ja jääs ots viil perse lakku'* Har

katõ otsaga inemine kahe otsaga; räägib ükskord üht, teinekord teist. *katõ otsaga inemine* Vas

katõ otsaga vorst kahe otsaga vorst; silmakirjalik, ka: väljarääkija. *taa om ku katõ otsaga vorst, ei piä' kummastki otsast kinni* Plv; *katõ otsaga vorst* (kahekeelne inimene) Vas; *sa olõt ku katõ otsaga vorst, tõõsõst otsast panõ' sisse, tõõsõst juusk vällä* Rärp

katõ perse vaih kahe persega; kahekeelne inimene. *är' olgu iks mitmõ perse vahe'* Vas; *taa om üts katõ perse vahe'* Vas v Se

mitmõ jumala tiindri mitme jumala teener; kahekeelne inimene. *tuu no määne inemine, igäväne mitmõ jumala tiindre* Vas

altnahakäüjä altnahakäija; kes üht mõtleb ja teist räägib. *altnahakäüjä* Krl

käü persen är', a sitaga ei saa' tuleb omadega igalt poolt puhtalt välja. *tä käü perseh kah är', a sitaga ei saa'* Või Võ

võlsja / valetaja

võlsipung valevorst; petis, valetaja. *võlsipungal läts seokõrd halvastõ, jääe uma võlsiga vaihõlõ* Rõu

võlsma, haussi ajama / valetama, luiskama

võlss nii, et suu savvas valetab nii, et suu suitseb; valetab suurelt. *võlss nii, et suu savvas* Rõu; *võlss, nigu suu suitsas* Plv; *sa võlsit, nii et suitsas* Rärp

jutul olõ-õi põhja all jutul ei ole põhja all; jutt ei vasta tõele. *kuultul jutul ei olõ' põhja all, võõdas mant ja pandas mano* VVMS Rõu; *taa* (tema) *jutul mõni põhi um, taa vana harga um* Rõu

ilma nahalda' jutt tühi jutt. *är' ajagu' ilma nahalda' juttu* Vas

katsildõ jutt kahetähenduslik jutt. *ta ütskõrd kõnõlas ütsilde ja tõnõkõrd kõnõlas tõisildõ; tuu jutt ei olõ' joonõn, tuu om katsildõ jutt* Har

õigõ ku oina sarv õige nagu oina sarv; valejutt [tõist tähendüst kae' lk 179: õigõ]. *sul taa jutt um õgõv ku oina sarv* Rõu; *õigõ ku oina sarv. pilkõütelüs millegi hääs kitmises* Räp

hahka ajama villast viskama; luiskama. *ma ei usu' joht su juttu, sa ajat hahka. mis sa tan ajat hahka, mõni viimäte usus kah* Urv; *viskas hahka* Räp

horlobi ajama lori ajama [tõist tähendüst kae' lk 197: tükke tegemä]. *horlobilaul – lorilaul* Rõu; *horlobi ajaja – kes aja tühjä jutto* Räp

sündmälä' / viisakusetu, kombetu

ku mõtsast püvvet nagu metsast välja tulnud, nagu metsast püütud; halva käitumisega. *naa' nigu' mõtsast püüedü' latsõ', naa ei käänä' kinkalõgi tiid* Har

rõba / edev, kerglane

heigo tege asja kui laps igapäevases mängus hakkab nii-öelda üle keema. *heigo tege asja!* Rõu

ku kunn mättä otsan nagu kunn mätta otsas; edeva olekuga, esiletük-kiv [tõist tähendüst kae' lk 184: suurõlinõ olõma]. *miä taast Viust viil*

kõnõlda' vai olla'; tä jo ku vana hilpharak, hüppelles ja kargõllõs ku kunn mättä otsan, asja iin, tõist takan Rõu

hinnäst kitmä, suurustama / kiitlema, suurustama

ilma hõlma võtma ilma selga võtma; suurustama. *mis sa sis taa mee-lega nii lajalt käüt, sa tahat kõkkõ ilma hõlma võtta'* Har

kitt ku kana muna luumist justkui kana kaagutab iga muna juures; kiidab iga oma väikest saavutust. *tä kitt ku kana muna luumist* Vas v Sc

kirg ku kikas kireb nagu kukk; kiitleb valjusti [tõist tähendüst kae' lk 160: naagutama]. *kirg nigu kikas kerigutorni otsan* Urv

kitukikas kiidukukk; kiitleja. *ega tel õigust ei olõ', vana kitukikas om, muud midägi'* Urv

ku ma kirbu kinni' võti, jänesele järgi joosi kiitlemine nooreca tegudega. *sis, ku ma muštõ nuur olli, ku ma kirbu kinni' võti, jänesele järgi joosi* Krl

täämbä om sada paari härgi, hummõn olõ-õi sarvõotsagi eile oli viis paari härgi, täna pole härja hanna otsagi; purjus hoopleja kohta. *täämbä om sada paari härgi, hummõn olõ õi sarvõ otsagi* VVMS Vas

kitjät vaia õnnõ öeldakse suurustajale. *kitjät vaja õnnõ* Rõu

suurõlinõ olõma / tähtis, ülbe, upsakas olema

kohrutõlõs hinnäst üles ku kulü ajab end puhevile nagu kalkun; teeb end tähtsaks. *no' kohrutõllõs hinnäst üles nigu kulü* Rõu

esi'hinnäst täüs ennast täis; ülbe. *esi'hinnäst täüs* Rõu

ku kunn mättä otsan nagu konn mätta otsas; end puheville ajanud [tõist tähendüst kae' lk 182: rõba]. *kruuks-kruuks nigu kunn mättä otsan* Krl; *suurustõllõt nigu konn mättä otsan* Har; *mis sa no', konn mättä otsan, korgutat* (suurustad) *hennest* Har; *ku taa Jaan hinde üles kohrutas, sis um ku kunn mättä otsan* Rõu; *uhkõ ku konn mättä otsah* Räp

korgõ kaemisõga kõrgi olekuga. *kae', ku korgõ kaemisega'* (uhke) *taa inemine om* VVMS Rõu

kõrkus üle tarkusõ ei ole nii tark, nagu tema upsakuse järgi võiks arvata. *kõrkus üle tarkusõ* Räp

tuult taiva poolõ puhkma nina püsti ajama; ülbelt ringi käima. *muidõ Mehka om ka õks maru uhkõ! ku astus, sis om pää sällän, nõna pistü; sis näütäs vällä, et kas nakas tuult taiva poolõ puhkma vai* Har

nõna korõmbal ku esi' nina püsti; upsakas. *taal om nõna korgõmbal ku esi'* Kan

nõna kasus üle katusõ nina püsti; upsakas. *taal Heilil kasus nõna üle katusõ* Rõu

pää sälän ku hobõsõl ülbe hoiakuga. *naaõõ lask ku vars, pää säläh* VVMS Vas; *pää säläh ku hobõsõl* Vas

suurõlidsõlõ / ülbele, upsakale

ku sa nii tark olõt, mis sa sõs rumalidõ leibä süüt? sellele, kes ennast targaks peab. *ma tsähvsi telle vasta et, no ku sa nii tark olt, mis sa sis rumalidõ leibä süüt* Urv

kas su samm sada ruublit mass? kui see, keda palutakse, ei taha minna. *kas su samm sada ruublit mass?* Har

hindäle halva tegemä / endale kahju tegema

rago ossa, mink pääl istus saeb oksa, millel ise istub; teeb oma tegevusega iscendale kahju. *rago tuud ossa, mille pääl istus* Rõu

håbendåmå / håbenema, håbi tundma

håü peråst olõs silmå' pääst kaknu' oleks silmad peast håbenenud; oli håbi pärast väga nõrviline. *håbü peråst olõs vai silmå' pääst kakno'* Räp

tihka-ai silmå saistada' ei tihka silma alla tulla; ei tihka någemisulatusse ilmuda. *tihka õi uma håü peråst rahvalõ silmågi saistada õi', mugu vidå år' nulga taadõ, sis säält mu vahis* Rõu

tiiå-åi, kohe silmi panda' ei tea, kuhu silmi peita; ei oska, kuidas håbiga kåituda. *mul oll' nii håpe, es tiiå', kohe ummi silmi panda'* Vas

vao' vai maa ala vaju või maa alla; väga suur håbi. *mul sai nii håpe, et ma olõs vai maa ala' tikkünü', ku olõs saanu'* Har; *ma sai nii håpe, vai vao' maa sisse* Har; *omma' silmå' håpü täüs, vao' vai maa ala* Rõu

håbü ku munasüüjål pinil väga suur håbi. *håbü ku munasüüjål pinil* Kan; *peråst trahvmist kåve Jaan nigu munasüüjå pini* Urv

kats silmå håpü täüs silmad håbi täis; suur håbi. *kats silmå håpü täüs* Urv; *sul pedi kats silmå pistü håpü täüs olõma* Har; *mul umma' suu' ja silmå' håpü täüs* Rõu; *tegi suu'-silmå' håpü täüs* Plv; *pojal ka håbü silmäh, et eså nii vannõ* VVMS Vas

RAGO OSSA, MINK PÄÄL ISTUS

silmi käüssehe käkmä nina hõlma alla pistma; häbi pärast maha vaatama. *ma käke silmi käüssehe* Vas

häüst jako saama / häbist üle saama

visaš häü silmist sai häbist üle. *visse häü silmist ja lätsi* Räp

häbemäldä' / jultunud, häbitu

ei hiidä' risti ette ei löö risti ette; kõigeks valmis. *ei heedä' riste ette* Räp

tihkõ / kade

ku pini hainakuha otsan: esi' ei süü', tõsõlõ kah ei anna' justkui koer heinakuhja otsas: ei söö ise, ei lase teistel süüa; ei kasuta ise, ei anna teistele. *om nigu pini hainu pääl: ei süü esi', ei lasõ' tõsõl kah* Krl; *tä om hõel nigu pini, ei süü esi', ei lasõ' tõsõl võtta'* Plv; *istus nigu pini hainakuha otsah: esi ei süü', tõsõlõ kah ei anna'* Rõu

tikõ / kuri, tige, õel

suur süä suur süda; tige iseloom [tõist tähendüst kae' lk 191: vihanõ]. *sullõ anna-i mahti tuu suur süä* Vas

kipõ ku piprõpiirak mõru nagu pipar; tige. *kipõ ku piprõpiirak* Krl

kiil kisõlavvost õel. *toho', taal Hildal um taa kiil jo mitmakisulinõ* Rõu; *Maril om kiil kisõlavvust, kedägi tä iks tsuskas* Rõu

terävä' nuki' külen raske iseloom. *nail minijil um pia kõigil terävä' nuki' külen* Rõu

sorima / taga rääkima, keelt peksma, tühja juttu ajama

sorröt ajama keelt peksma. *taa aase taad vanna sorröt takah* Plv

kiilt pesmä keelt peksma. *tuu om keelepesjä tõsõ pääle, pess kiilt tõsõ pääle ja kõnõlas hüppä* (huupi, st mõttetut) *juttu* Har

klõpalit lüümä klõpakut on kuulda; keelt peksma. *mis sel muud tetä' ku küllä piten klõpalit lüvvä'* Rõu

aganit harotama tühja juttu ajama. *käü aganid harutõmõn* Krl

sõklit keerotama tühja juttu ajama. *sõklõkeerutaja* Krl

sõrmõga soolikit segämä teise inimese juures kõike nägema ja jutus teisiti paista laskma. *vana Miina sekä jo tõõsõl inemisel sõrmõga' sooligu' ka kõtun är'* Rõu

küdsämä ja kiitma (tagaselja) halvustavalt rääkima. *ütskõrd [ma] kuuli, ku kats sõpra minno võhlssi', kül nä' küdsi' ja keedi' minno* VVMS Vas

terve ilma hambin hammaste vahel; kõik räägivad temast (arvustavalt). *terve ilma hambeh* Räp

keele' käävä' kurjad keeled räägivad; kuulujutt. *keele' käävä' timä pääle'* Vas

pehme keelega keelepeksja. [tõist tähendüst kae' lk 46: puõn] *tiä om uma keelege edesi ja tagasi, tiä om pehme keelege, mõnikõrd üteldes ka: pikk-kiil* Krl

kiil käü ku kitsõ jalg tühja jutu ajaja kohta. *kiil käü nigu kitsõ jalg* Krl

jutusarbo tühja jutu ajaja. *mis taa jutosarbo tan käve. vana sarbo käve jäl sarbotamah* Plv

haug ku pini mõtsahabina pääle tühja jutu rääkija kohta [tõist tähendüst kae' lk 138: kodoeläjä' ja näide pidamine]. *haug ku pini mõtsahabina pääle'* EMS Rõu

haug ku pümme pini hülü pääle inimese kohta, kes räägib teiste juttu edasi, ilma et ta ise tõde teaks. *haug nigu pümme pini hülü pääle* (oletamisi) Har; *tä ku pimme pini haug musta kandu* Räp

kõlahus / tagarääkimine, külauudised, kuulujutt

ilmast tulnu', ilma lätt ilmast tulnud, ilma läheb; kuulujutt. *taa ilmast tulnu', ilma lätt* Krl

ilmajutt ja rahvaraamat kuulujutt. *tuu om ilmajutt ja rahvaraamat* Räp

klõpak kõlakas; kuulujutt. *säänest klõpakut om jah külä pääl kuulda'* Rõu

jutun mano pandma, mitte piiri pidämä / liialdama

tege sinnä' tulõ, kon vesi om teeb tule sinna, kus on vesi; liialdab kõvasti. *tä tege sinnä' tulõ, koh vesi um* Vas; *kül timä om keerutaja. tä uma jutuga tege sinnä' tulõ, kos om vesi* Vas; *sa tiit sinnä' järve, kos mägi om* Räp

tähtsäs tegemä / tähtsustama

väiku asi, a suur tõrõlõminõ väikesest asjast tehakse suur number; tühise asja pärast pruugitakse suud. *väikene asi, a suur tõrõlaminõ* VVMS Rõu

kinkagi asi olõma / puutuma kellessegi, kellegi asi olema

panõ-õi näppogi mano ei tegele üldse. *Piidli* (Piibel) *saiš kapih, ütski es panõ' nappugi mano* Vas

segämä, tülütämä / tüütama, tüli tegema

[kae' ka lk 172: pääle presmä]

sälän sõitma teiste seljas sõitma; teisi tüütama, tülitama. *sa no' mu sälähn sõitlõt alati* Rõu; *sõit sul ütteviisi säläh* Räp

kaalaluu pääle käümä kaela peale käima; tüli tegema. *käü sullõ kaala-luu pääle'* Urv

tõrvaga kuun kui keegi kogu aeg tülitab. *ku mõni inemine tõist ilmaašanda kiusas, sõs üldäs: taaga olõt ku tõrvaga kokko saanu'* Kan; *kae no' olõt tõrvaga kuun, no' olõt päävin, no' olõt tegemisen* Rõu

viländ saama / tüdinema

viländ ku viiga kapstit (mõnest asjast või inimesest) väga tüdinud olema. *viländ ku viiga kapstet* Räp

viländ saanu' / tüdinenud

sai ilma viländ sai elust kõrini; tüdines elust. *tälle sai ilma viländ* Vas

vihastama / vihastuma, vihaseks saama, ärrituma

[kae' ka 163: pahanõma, süändämä]

süä tulõ üles süda tõuseb kurku; saab vihaseks. *är' kõnõlgu' inäp, mul tulõ süä üles* Rõu; *kannatas, kannatas, aga ku süä üles tulõ, sis ütles nii, et saa* Vas

sapp lätt üle massa kops läheb üle maksa; vihastub. *sapp üle massa lännü' – vihanõ* Rõu

tušo tulõ üles viha süttib. *tusša tull' üles* Rõu

tõmbas hormusõ sälgä ajab harjased püsti; vihastub. *igävene nirss, tõmbas hormusõ* (terav seljauim) *sälgä* Krl

vihanõ / vihane

[kae' ka lk 163: pahanõma, süändämä]

vihanõ ku tiine härg; vihane. *sa olõt must ja kasimada' ku paapõhi ja vihanõ nigu tiine härg* Räp

süänd täüs süda täis; vihane. *tä oll' süänd täüs* Krl; *süä nii täüs, et kas lahki lätt. inemine nii suurt süänd ja vihha täüs* Har; *tel süä täüs, mugu' purõ tõist* Har

süä sälän süda seljas; vihane. *no tal om alasi nigu' puuga süä sällän* Har; *vanal Marel om süä säläh* Plv

suur süä – supiluits pilkeütus vihase oleku kohta. *suur süä – supiluid-sas* Urv

süänd kiskma viha pidama. *Hilda kisk mu pääle' süänd, sis lätš* Rõugun *must müüdä nigu vuhvati* Rõu

ku kikka süä nagu kuke süda; äkilise vihaga. *esi olõt sa väikene, aga suur süä – nigu kikka süä* Vas

hari verrev hari punane; vihane. *Jutal oll' jo mitu päivä hari verrev* Rõu; *mõnõl mehel lätt purjun pääga laadõv vereväs* Rõu

vihkama / vihkama, mitte sallima

silmaotsan ei vôi' nätä' ei salli silmaotsaski; vihkab nii, et ei taha nähagi. *timä om nii kadõlik, ei taha' silmä alh minnu nätä'* Har; *ma ei vôi' tedä silmaotsan nätä'* Rõu; *sis es kannahtha' [tä] naist silmä otsahki'* VVMS Vas

mõikamalda' jäämä / mitte mõjuma, mõjuta jääma

viska' ku hernit vasta saina nagu herneid viska vastu seina; ei mõju üldse. *nigu hernit vasta saina* Rõu

ütskõik, kas viska' kiviga vai leeväga ei mõju miski, püüa siis heaga vôi kurjaga. *täl um ütskõik, kas viska' kiviga' vai leeväga'* Rõu

ku hani sälgä vesi nagu hane selga vesi; ei avalda mingit mõju. *lask hindäst kõik üle minnä', nigu hani säläst vesi* Kan; *neile joodikilõ viska' nigu hani sälgä vesi* Krl; *kõnõlõ' näile vai vala' hanile vett* Rõu; *nigu hani sälgä vesi* Rõu; *tälle ütlemine om nii ku hani sälgä vii viskaminõ* Plv; *taa om ku hani sälgä vesi visata'* Räp

ütest kõrvast sisse, tõõsõst ussõ ühest kõrvast sisse, teisest välja; räägi, palju tahad – ikka ei kuula. *ütest kõrvast sisse, tõõsõst ussõ* Rõu; *ütest kõrvast sisse, tõõsõst vällä* Räp

nõsta-ai kõrvagi ei tee kuulmagi. *nõsta õi kõrvagina', kõnõlõ', ku pallo tahat* Rõu; *es käänä' kõrvagi': es panõ' tähelegi'* Vas v Sc

ütskõik olõma / ükskõikselt, ükskõik, ei lähe kellelegi korda

üts abi kõik üks kama kõik; kõigest ükskõik. *sulahanõ ollõv ollu' väiga tasanõ. toolõ pankõ' terhve maja perrä vai minke' tõhjält, tuu om üts abi kõik* Har

pinigi ei haugu' perrä koergi ei haugu; pole kellegi asi. *kraam varastõdi vällä, et pinigi is haugu' perrä* EMS Har

olõ-õi külmä, ei lämmind pole sooja ega külma; ei lähe talle miski korda. *ei olõ' täst külmä, ei lämmind, om õnnõ üts nošotaja* Vas

olkõ' kuiv vai lämmi pole sooja ega külma; ei lähe miski korda. *mullõ ei putu' midägi, olgu' kuiv vai lämmi* Krl

tekku' vai tõrva mul ükskõik. *tekko' vai tõrva* (mis see mulle korda läheb) Räp

ütskõik, kas litsi' kitvä' vai sandi' laitva' ükskõik, mida rahvas arwab. *mul um tuu ütskõik, kas litsi' kitvä' vai sandi' laitva'* VVMS Rõu

VÕÕRA' / VÕÕRAD

külän käümä / külastama, külas käima, kellegi pool käima

tsõdsõ sõira tõi, esi' ärä' sei külaline tõi kosti ja sõi selle ise ära. *tädi tõi vadsa, sei esi ärä' kah* Kan; *tsõdsõ sõira tõi, esi ärä' sei* Kan; *tädi sõira tõi, esi ärä' sei* Har; *tsõdsõ pätsi küdsi, esi ärä' sei* Plv

käü ku kunna pääle vett viskaman käib kusagil liiga sageli. *sa käüt nigu konna pääle vett viskaman* Har

ega siingi vesi küle ala tulõ-õi ega siit pea nii ruttu ära minema. *ega siingi vesi küle ala tulõ'* Kan; *noh, kas teile vesi küle ala tulõ?* Plv

tii sammõldas är' tee rohtub; (sinna) ei käida enam. *mu' peräst vôi kül tuu tii är' sammõlda', ei ma sinnä' lää* Rõu

ku tuld tuuma nagu tuld tooma; väga lühikeseks ajaks tulema. *egas sa tuld tuuma es tulõ' Urv; no kas sa siiä' tulli' tuld otsma Har; tull' ku tuld tuuma Rõu; sa tullit nigu tuld haarma ja joosõt tagasi Räp*

ütteviisi külänkääjä / sage külastaja

küläpingi peesütäjä sage külaskäija. *küläpingi peesütäjä Rõu*

teretämäldä' jätjale / teretamata jätjale

kos parõmb hindäst jäi? teretamata jätjale. *kos parõmb hindäst jäi? Plv; kos parõmbat hinnäst jäie? sa esi' nii hää ei olõki Räp*

kas kelläga tsika näit? kas kellaga siga nägid?; teretamata jätjale. *kas sa kelläga tsika näit kah? Urv; kas kelläga immist olõt nännü'? Rõu; ku naisterahvas lätt müüdä ja ei tii' hellü, küsütas: kas kelläga immist näiet? – (vastus:) kelläga immis jäi takah tulõma ja sino imäga purõlõma Plv; ku meesterahvas lätt tüürahvast müüdä: kas kelläga kultu näiet? ütles vasta: takah jäi tulõma, sino imäga purõlõma Plv; külämiis, kas kelläga immist es näe'? meil om kelläga immis är' kaonu' Plv*

tervitüse' / teretamised, tervitused

tere', tarõ! tühja tuppa astudes. *ku võõras astõ tühjä tarrõ, sis tervüt: tere', tarõ! Vas*

tere' hummogust! tere hommikust! *tere homugust! tere lõunõst! tere õdagust! tere, jummal appi!* (vastus:) *avitagu' jummal! Har; tere' hummogust, lõunast, õdagust! Vas; tere, tere hummogust! Räp*

tere' õdagust! tere õhtust! *tere õdagust! päält lõuna, ku õtak jo ligi om Räp*

jumalimeh! tere jumalime! *jumalimeh* (vastus tere peale) Plv

jummal appi! jumal appi! *jummal appi!* (õeldi vanasti külvajale ja vastati:) *jummal avitagu'!* Urv; *ütskõrd lätš üts keskiäline miis tüüliisist müüdä ja ütelf: jummal appi! osa ütelf: appi tarvis! osa ütelf: avitagu' jummal! Har; jummal appi!* (põllukülvajale jõudu). vastus: *avida', jummal! Vas; ku tulõva' vilä mano tüühü, sõs ütelse': jummal appi! vastatas: no avita' jummal sõs! Räp; jõudu, jummal appé!* (õeldakse tööinimest nähes). vastatas: *jummal imeh! Räp*

jummal, õnnista'! jumal õnnistagu! *ku külvetäs, sõs teretedäs: õnnistagu' jummal! tervüs võetas vasta: võta' jummal õnnista'! Vas*

joudu, villo! lambapügaajale. *ku pernaane pügi, sõs ütlit: jõudu, villo! Räp; pund villa, paar poigi! Võ*

vilvit! – vilvit vaia! lambapügamise juures. *ku lammast põetäs, võõras ütles: vilvit! vasta üteldäs: vaja, vaja! Räp; vilvit! – vilvit vaja! Räp*

vilsti-pulsti! villavanutamise juures. *vilsti-pulsti! VMT Räp; pulsti-vilsti! – vaja! Võ*

tere' joudu, kõvva kiudu! jõudu, kiudu!; linakitkumise juures. *tere jõudu, kõvva kiudu! – tarvis! Kan*

veed koes! kangakäärijale. *veed koes! – tarvis! Har*

valgit! – valgit vaia! valget!; pesupesemisel. *valgid! – valgid vaja! ehk: valgõs! – valgõs vaja! Kan; mõsumõskjalõ üteldi: valgõt! vastati: valgõt vaja! Urv; valgit! – vaja valgit! Räp; valgit tee! – valgit vaja, valgit vaja! Räp*

suuri päid ja lakjo lehti! kapsaistutamisel. *ku kapstit istutõdi, sis müüdäminejä' suuvva' õnnõ: suuri päid ja lakjo lehti. kostõti: vaja! Plv*

jakku leibä! – jakku tarvis! jätku leiba! – jätku tarvis!; leivategijale, sööjaile. (kui söögiajal juhtus külaline tulema, ütles ta pererahvale:) *jakku leeväle!* (perenaine:) *jakku vaia, ku jalgsi olt, tulõ' jakkama.* Rõu; (kui võõras tuli tallu ja leiba tehti, siis ütles:) *jakku leeväle!* (kui söödi, siis ka öeldi:) *jakku leeväle!* (ja pererahvas vastas:) *ku jalamiis olõt, sõs tulõ' jakkama, aga ku hobõsõmiis olõt, sõs vehi' müüdä!* Rõu; (leiva-sõtkujale ja sööjatele:) *jakku leibä!* – (vastu:) *jakku vaia!* Vas; *ku leibä kastõtas, üteldäs tervitüses: jakku leibä! – jakku tarvis!* Räp

jakka', jummal! öeldakse söögiajal külla sattudes. *jakka', jummal!* – *kabõl kaala kahitsajalõ* (kaetajale)! Vas

AOVIIDÜS / MEELELAHUTUS

laulma / laulma

[kae' ka lk 67: helü]

ku sisas katõtõistkümne keelega laulab nagu ööbik; laulab väga hästi. *vanast ülti: sa olt nigu sisas katõtõiskümne keelega* Har

lauli' ku Lindora sandi' katõkõisi katõtõistkümne helü pääle justkui sandid Sindi teeotsas; laul kõlab halvasti kokku. *nigu Lindora sandi' laulsõ' katõkõisi katõtõistkümne helü pääle'* (võrdlus halva laulmise kohta) Või Võ

illo pidämä / lõbutsema

miilt jahutama meelt lahutama. *ku inemisel om suur murõ', sis üldäs, et ta piät jahutamma umma miilt* Har

pilli mängmä / mängima (muusikariistal)

ratast parandama ringmänge (laulumänge) mängima. *noorõ', paran-dagõ' ratast, sis saa pillimiis puhada'!* Vas

paapõhja kaapma halvasti pilli mängima. *paapõhja kaapma – halvastõ mängmä* Kan

hullama / mürgeldama, hullama

tarrõ paigast är' ajama tare selga võtma; väga kõvasti mürama [tõist tähendüst kae' lk 68: rüükmä]. *naa' uma müräga ajava' tarõ paigast ärä'* Kan

märsmä ja kirsmä väga kõvasti mürama. *olõ-s mul sääl ka rahu, latsõ-tükü', nuu' marse' ja kirsõ' üüd ku päivä* Urv

tükke tegemä / tempu tegema, vempu viskama

horloppi lüümä horloppi lüüma; janditama [tõist tähendüst kae' lk 182: võlsma, haussi ajama]. *horloppi lüümä* Rõu

tege tükke ku Loko kõrdsimehe lammas ristikhainasöödü pääl; teeb veidraid tempe. *tä tege tükke ku Loko kõrdsimehe lammas ristikhaina-söödü pääl* Kan

ÜTISKUNDLIDSÕ ELO KÕRRALDAMINÕ / ÜHISELU KORRALDAMINE

KOOLITUS / HARIDUS

kirotama / kirjutama

must valgõ pääl must valgel; kirjas, kirjalikult. *must valgõ pääl* Vas

käekiri / kiri, käekiri

tähe' ku kanavarba' nagu varesejalad; inetud tähed. *naa' omma' sul nigu' kanavarba' tettü taha', kas naa' sul mõnõ' tähe' omma' Har*

ku puutähe' nagu varesejalad; kohmakad tähed. *ku mõni väega halvastõ kirotas, sõs üldäs, et taa kirotas nigu puutähtiga' VVMS Vas*

KERIK JA USK / KIRIK JA USK

kerik / kirik

laulõtas massinaga ja laisõldas pinke pääl õigeuskliku ütlus luterlasele. *lää-i ma tii' kerkohe, sääl laalõtas massinaga (oreli saatel) ja laasõldas (laiseldakse) pinke pääl Rärp*

leerin käümä / leeris käima

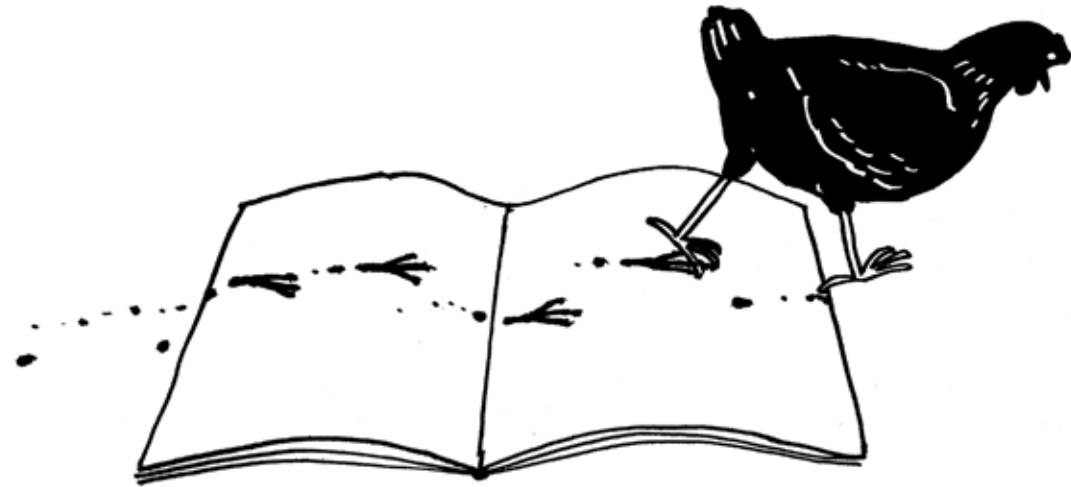
mõrsjapung puusa pääl leeritatud tüdruk. *mõrsjapung jo puusa pääl Vas v Se*

VÕIM / VÕIM

uhjama / juhtima

[kae' ka lk 169: vaossin hoitma]

uhjõ hindä käen hoitma ohje enda käes hoidma; võimu, juhtimist enda käes hoidma. *ku kellegi olõt võtnu', ku naasõ kah olõt võtnu', sõs hoia' oħa' uman käen Rärp*

NAA' OMMA' SUL NIGU' KANAVARBA'

PAHANDUS JA NUHKLUS / PAHATEGU JA KARISTUS

süüldä' olõma / süütu olema

hing om vaga hing on puhas; (mingist asjast) teadmatuses, süütu. *ma is tiia' tuust asjast medägi, mu hing om tuust vaga* Har

süüdü olõma / süüdi olema

uma' vitsa' pesvä' hinnäst omad vitsad peksavad; tuleb kannatada omaenda teo või tegematajätmise tagajärgi. *uma' vitsa' pesvä' hinnäst* VVMS Rõu

käe' olõ-õi puhta' käed ei ole puhtad; pole süütu. *a käe olõ-õs täl puhta', varast'* VVMS Vas

ähvärdämä / ähvardama

[kae' ka lk 201: pessä andma, lüümä]

tuutsi lõõri pääle pandma nuga kõrile panema; tõsiselt ähvardama. *tuutsi lõõri pääle pandma* Har

nuhklõma, oppust andma / karistama, õpetust andma

[kae' ka lk 160: náagutama]

lõunat hiitmä peapesu tegema; noomima, karistama. *küll naanõ sullõ lõuna heit. naasõ käest saa hää noomitusõ* Vas

käele võtma käsile võtma; nuhtlema. *egas kärbläse ei tohe' mihiläse taru manu' minnä', nuu' pandava' naa' tüketümäs, nuu' võttava' naa' käele* Har

tuhalõ tegemä pulbriks tegema; valjusti nuhtlema. *ma tii su tuhalõ* Plv

suurt süänd vällä kiskma valjusti nuhtlema. *taal om vaia suur süä ussõ kisku', vaia vitsu anda'* Har

nahka orsilõ tõmbama nahka puule tõmbama; valjusti nuhtlema. *kül ma su naha orsilõ tõmba* Räp

krõnglis käändmä kringliks keerama; valjusti nuhtlema. *ku sa mu süäme täüs ajat, sõs ma käänä su krõnglis, ütel' Eedi* Rõu

jalgo sõlmõ käändmä kacla kahekorra keerama; valjusti nuhtlema. *odot, poiss, ku esä tulõ, tuu su jala' sõlmõ käänd* Rõu

nuhklus, oppus / karistus, õpetus

pinil pini hind koerale koera palk; sai teenitud karistuse. *pinil pini hind, taast no midä kaihho* VVMS Vas

lüümise peri / lõõgivalmis

rusik sälän rusikas seljas; kipub kaklema, tülinorija. *kulak alate säläh* Räp

kerge käega kerge käega; võib vihastudes kergesti kätega kallale tulla. *Karla om kerge käega, pand' Jaanilõ katõltpuult nähvi ar', es olõ asigi'* EMS Vas; *mul om kerge käsi* (ähvardav meeldetuletus: võid kergesti tappa saada) Räp

pessä andma, lüümä / peksma, lööma

tedreleib, kõosõir tedreleib, kasejuust; kasevits. *tedreleibä ja kõõvosõira anma* Räp

palotamalda' kõo tuhk, urvaplaastri urvaplaaster; kasevits. *urvaplaastri; inne lämmind sanna külm sann* Vas

ESÄ KÄÄNDSE POISI JALA' SÖLMÖ

maotäüt kupatama keretäit andma. *kupadi üte maotävvve* Plv

külmä sanna kütma külma sauna kütma; nahatäit andma. *taht sannutada', külmä sanna, nahka narri', mäletüst tetä', pihta pehmütäda', külge kuumutada', kaalaluud paañtada'* (kõik sama tähendusega) Plv; *kül ma kütä sullõ külmä sanna* Röp

külmä ja kuuma tegemä uut ja vana tegema; peksa andma. *mi tei' telle külmä ja kuuma, mis käü sõs mii' pääle' kaivõldõn* Rõu

kõrvo kuumas kluhvma kõrvu tuliseks tegema; nahatäit andma. *ku kullõ-õi', sõs ma klohvi kõrva' kuumas* Rõu

näütäs, kuis Luukas olt tekä näitab, kuidas Luukas õlut teeb; annab keretäie. *näüta', kuis Luukas saapaseere seeh õlut tegi* (anna korralik keretäis) Röp

üle kühmä köütmä üle küüru andma; lööma. *ma köüda sullõ, vainla-sõlõ, üle kühmä* Rõu

kül ma su jala' kängi küll ma sulle virutan, nii et sa minema lähed. *ku sa siist är' kao õi', sõs ma su jala' kängi* Rõu; *kül ma su jala' kängi* Vas

kätt kinkagi külge pandma kätt kellegi vastu tõstma; kedagi lööma. *olõ õi ma' kinkki külge kätt pandnu'* VVMS Vas

vangi minemä / vangis olema, vangi panema

kivilaiva kaptenis minemä kivilaeva peale kapteniks minema; vangi minema. *tä lätt kivilaava kaptenis* Röp

musta katusõ ala madrussõs minemä vanglasse minema. *musta katusõ ala madrussõs* (vangimajja) Räp

HALV JA HÄÄ ELO / HALB JA HEA ELU

ELLO ELÄMÄ, ELON OLÕMA / ELU ELAMA, ELUS OLEMA

(elopäivi) elämä / (elupäevi) elama

ilmatoes jäämä ilmasambaks jääma; igavesti elama. *ega makki [ei] jätetä' siia' ilmatoes* Har; *ütskõrd tä ka õks är' koolõs, egas täägi no ilmatoes jää õi' Rõu*

elon olõma / elus, mitte surnud (olema)

nika ku silmä' vallalõ omma' nii kaua, kuni silmad veel lahti on; kuniks elu. *nika ei saa' sa siia' tagasi, ku mu silmä' vallalõ omma'* Har

kuis elät? / kuidas elad?

kuis elät? – elo muido, ku om õnnõ, naar muido, ku tüküs õnnõ naljatlus elu absurdsuse üle. *kuis elät? – elo muido, ku um õnnõ, naar muido, ku tüküs õnnõ* (parema meelega oleks nutetud) Rõu

häste elämä / hästi elama

[kae' ka lk 144: rikas]

sai ku lämmähe vette sai hea elu peale. *ma sai ku lämmähe vette – elu läts parõmbas* Urv

villavakan magama villavakas magama; elab mugavuses. *teräsalvõ süümä ja villavakka magama* Rõu

elo ku krahvi karmanipinil elab nagu kuninga kass; elab külluses ja mugavuses. *mul oll' elo ku krahvi karmanipinil* Räp

eläse' ku varblasõ' nisun elab nagu rott viljasalves; elavad puudust kartmata. *elässe' nigu varblasõ' nisuh* (vabalt) Räp

ku rahu' rasva seen head elu nautimas. *Võro naasõ' elli' nigu rahu'* (neerud) *rasva seeh* VVMS Vas

elo ku hernen elu nagu hernes; enamasti: elu läheb hästi. *elu om nigu hernen – süü' ja kõdrisõ' Rõu; elo nigu hernen, päält häitses, alt mädänes* Rõu

hõlp persen perse hõlpu täis; kerge elu peal. *täl om hõlp persen* Rõu; *nüüd om hõlp perseh* Plv

umma ello är' laotama / oma elu hävitama

ello är' laotama elu hävitama; elu laostama. *lätsi parõbat otsma, uma elo laodi õnnõ är' Vas*

RÕÕM JA MURÕ', ÕNN JA ÕNNÕTUS / RÕÕM JA MURE, ÕNN JA ÕNNETUS

õnnistuma / õnnestuma, vedama

õnnikas käsi hea käsi; (kellelgi) veab. *Meetal um õnnikas käsi, lambal oll' kolm poiga* Rõu

egä kant lõikas iga kant lõikab; kõik õnnestub. *Jaanel egä kant lõikas* Urv

hään tujon olõma / rõõmustama, heas tujus olema

nii et pää lakkõ lüü kargab kas või lakke; rõõmu pärast väga elavaks muutunud. *taal om nii hää miil, ta kargas pistü üles, nii et pää lakkõ lüü* Har

kirgku õi', olõ-õi viil orrõl! ära hõiska enne õhtut; ära rõõmusta enne-aegu. *kirgku-i', olõ-õi viil orrõl!* Rõu

rõõmsa, hää tujoga / rõõmus, heatujuline

ku tsirk olõs peio sitnu' justkui lind oleks pihku sittunud; ülevoolavalt rõõmus. *hää miil, nigu tsirk olõs peio sitnu'* Kan; *Jaan tull' kodo – Leenil nii hää miil, nigu tsirk peio sitnu'* Vas

naardma / naerma

lahki naardma lõhki naerma; järjest väga palju naerma. *ma kõnõli ütte nallajutukõist; kae' ku muidõ Liine pursas naarma; naar' [nii], et kõttu tahtsõ vällä kaksada'* Har; *sääl sai nii naarda', et naaranu' kas kõtt katski* Har; *nütä' om, et sa tahat hennest täämbä lahki naarda'* Har; *mõni võisõ hennest kuulus naarda'* Har

naara', nii, et kõttu piä' kinni' hoia naerust kõhtu kinni; ajab väga naerma. *naara', nii et kõtto piä' kinni* Räp

hamba hindsile ku kuulul rebäsel hambad irevil nagu lõpnud rebasel; naerab ühtelugu. *vana hirvhammas, alati naard. alati hamba' hindsile nigu kuulul rebäsel* Ply; *kiä alati naard, toolõ üldäs: sul umma' hamba' indsile nigu kuulul rebäsel. sa ajat hamba' nigu vuulma' indsile. sul saisva' hamba alati hereväle niu rihapidime'* Vas

NIGU TSIRK OLÕS PEIO SITNU'

nalja tegemä, nalja saama / nalja tegema, nalja saama

nalja sisse hiitmä nalja heitma; naljatlema. *muidõ perremiis tõrõli sula-sõga, mii' Jaan naksi nalla sisse hiitmä, naksi' mõlõmba' naarma* Har; *poisõl tull' piaaigu pahandus, ma naksi nalla sisse viskamma* Har; *mis sa nalla ajat, kõnõla' sa' ka mihejuttu, mia mihejutt om* Har

nõõritäüs nalja kenake hulk nalja. *kae', kos saiti küll nõõritävve nalla* Rõu

nalamiis / naljamees

hambavingumiis hambamees, naljahammas. *kiä alasi nalla tekķ, sis ülti: taa om vana hambavingumiis* Har

rahu saama / rahule jääma

süä sai tsalka süda jäi rahule, kui asi sai hinge pealt ära. *süä es jää' inne tsälkä, ku verd näi* Urv; *nüüd sai süä tsälkä* Krl; *kas sai sul no' taa süä tsälkä, ku mullõ kõgõ halva är ütli'?* Rõu; *vanal Meedul ka kõik õdagu-kõnõ kiil süüdäs, nika ku Lehte sai är' purra', sõs sai süä tsalka* Rõu

taiva veere pääl seitsmendas taevas; ülevas meeleolus. *kas olt no' taiva veere pääl, sai' ar' sõimada'* Rõu

halvastõ edenemä / mitte edenema, kiratsema

ei kasu', ei kuio' ei idane ega mädane; kiratseb. *Jaan ragusi suust vaiva-kõiva; naist vaivakõivõst olõ-õi midägi hüvvä, ei nä' kasu', ei kuiu'* Rõu

ei laabu', ei lagonõ' ei idane ega mädane; edeneb väga aeglaselt. *tal ei laabu ega lagunõ' taa tüü, väega aiglanõ* Har; *kuis taa hopõn sul nii türgütäs pääle (sõrgib aina); ei laabu, ei lagunõ' taa sõit* Har; *taa aoga olõs mul ollu' jo kümme ruuhvõtäüt (künatäit) tsaet. sul ei laabu, ei lagunõ' Har*

ei irgnõ', ei argnõ' ei idane ega mädane; ei edene. *olõt nigu hao seen: ei irgnõ, ei argnõ' taa asi* EMS Urv; *elu ei irgnõ, ei argnõ' EMS Urv*

kammitsõn olõma nagu kammitsas; mitte edenema. *ta om nigu kammit-san uma tüüga, ei argnõ' kostki otsast* EMS Kan; *tel ei irgnõ, ei hargnõ' taa tüü, tä om nigu kammitsõn kõgõga* EMS Urv

pahandus / õnnetus, saatuselõök

kost oll' pauk oli alles pauk; saatuselõök. *kae' kost oll' õks pauk* Rõu

hättä jäämä / hätta sattuma, kimpu jääma

ütest jannist pässi, tõõsõn jäl' sisen nokk kinni, saba lahti; ühest raskusest pääsetakse, kuid kohe satutakse teise. *oh sedä hätä, mis mul oll' ütest jannist pässi, tõõsõn jälle' sisen* Har

kimpu jäämä, kimbun olõma kimpu jääma, kimpus olema. *um kimpo jäänü', olõt tuu asaga kimboh* Plv

hätä nägemä / kannatama, kahju saama

sinnä' tä uma' püksi' jätt sinna ta oma püksid jätab; sinna ta oma elu raiskab. *kullõ', veli: Inna tallu jäti' sa päälmidse' püksi', taha' tallu jätät sa alumidsõ' kah* Har; *Vanatarõ Jaan oll' rentinü' Ala-Oru maa', nuu' vana' halva' maarõipõ'; sinnä' ta uma' püksi' jätt* Har

hädän olõma / kimbatuses, hädas olema

hädä härgiga vitä' suures hädas [tõist tähendüst kae' lk 239: pallo, hulga]. *Mallõl oll' ka iks hätä härgiga vitä' VVMS Vas*

pikän olõma raskes olukorras olema. *taa naanõ om peris pikän: miis kuuli vällä, latsõ' omma' väikese', kotust ei olõ' konhki olla'* Har

pigin olõma pigis olema; raskes olukorras olema. *oll' pigih* Plv; *tä om pigi pääl* Räp

kits kaon häda käes. *kits kaavoh* Räp

leemega kuun portsu otsa kukkunud; hätta sattunud. *olõt nüüd õigõ leemega kuuh* Räp

ku angõrjas liiva pääl nagu angerjas liival; kimbatuses olema. *kinni nigu angõrjas liiva pääl. kes tüüdega nakkama ei saa'* Räp

ku kärbläne tõrva seen nagu kärbes tõrvas; kimbatuses olema. *ta om ka uma eluga jannin, tsiplõs nigu kärbläne tõrva sisen, ei saa edesi, ei tagasi* Har

ku täi tõrva seen nagu täi tõrva sees [tõist tähendüst kae' lk 103: aig-lanõ]; kimbatuses olema. *eläs ku täi tõrva seeh – ei elä, ei koolõ'* Vas

ku kunn ägli all nagu konn äkke all; murede küüsis. *nigu kunn ägli pulkõ vaihhõl* Võl Plv; *ku konn ägli all, egä pulk tuias* Räp

kuning om kaugõl, jummal korgõn keiser kaugel, jumal kõrgel; kusagilt pole abi loota. *kuningas um kaugõl, jummal korgõhn, api-armu olõ-õi kostki luuta'* VVMS Vas

hammast murdma hambaid murdma; asjatult proovima (hädast pääseda). *murra' vai hammast – asi om nii, et midä* (midagi) *ei avida'* Rõu

norolinõ / kurb, norgus

[kae' ka lk 163: pahanõma, süändämä]

nõnna ribahuisi laskma nina norgu laskma; kurvaks jääma. *hoia' pää pistü, mis sa' nõnast ribahuisi lasõt* Har

nõna ribahuisi nina norus; kurval meelel. *ta lätt, nõna ribahuisi, pää mõttõid täüs* Har

mokk riban moka ripakil; kurvaks jäänud, ka: solvunud. *taasama väikse üteliise peräst sul jo moka ribah* Vas

murõhtama / muretsema

[kae' ka k 161: salvama, hallu tegemä]

süämehe lüümä südamesse lõikama; äkki muretsema hakkama. *kui ma kuulsõ, et poig om haigõmajja ärä koolu – sis nigu tsusati süämede* Ote; *tuu asi lei mullõ süämehe* Plv; *läbi süäme lei; õkva ku lõigas läbi süäme* Plv

ku palk sattõ süäme pääle nagu kivi langes südamele; äkki tuli suur mure. *no' sais mu süäme pääl nigu palk* Har; *mul om põrõhõlla' miil nii haigõ: nigu raig süäme pääl, et mu lats nii hukka om lännü'* Har

ku palk süäme pääl, ku mädä luiõ vaihõl nagu kivi südamel; süda valutab väga. *ma tei õks ülekuhut umalõ pojalatsõlõ, mõi uma pääva'ru-kõsõ maha'. no' sais mu süäme pääl nigu' palk; nigu mädä luiõ vahel tuikas, nii halutas mu süä* Har

süä ku kuurma all süda koormatud; süda valutab väga. *mu süä oll' vaivan nigu kuurma all* Har

hinge all olõma hinge peal olema; enda teada hoitud (mure kohta). *selet kõik, mis igävel* (iganes) *hinge all oll'* Plv

ku kivi sattõ süäme päält nagu kivi langes südamele; äkiline pääse-mine raskest murest. *hää kül, et taa asi no' juundõ sai. õkva nigu kivi*

SÜÄ KU KUURMA ALL

sattõ süäme päält Urv; mu süä oll' vaivan nigu' kuurma all, ku mõtli, et ta õks no tii pääl surma saiõ. [perän] sis nigu palk sattõ süäme päält maha', nii hää miil sai mul Har

ikma / nutma

silmist vett vällä kiskma silmist vett välja kiskuma; nutma panema.
opõtaja lugi nii ilostõ, et mu'ki silmist kisk vii vällä VVMS Vas

silmä' satasõ' peio nutt tuleb peale. *nika hirnut, ku silmä' peiu satasõ' (pill tuleb pika ilu peale) Rõu; Juulil om nii pehme' süä. ku midägi kurba asja kuuld, nii silmä' peoh Vas*

luttu peio võtma valjusti nutma hakkama. *timä võtt lufu peio – timä nakkas ikma Vas*

pand pilli minemä pistab pillima; hakkab valjusti nutma. *siin um mõni inemine, ku mõni tühi-tähi asakõnõ um, sõs pand pilli minemä, ikk VVMS Rõu*

pilli lüümä pilli lööma; valjusti nutma. *lööse ku pilli Plv*

parmupasunat kiskma valjusti nutma. *poiskõnõ oll' varba är' lõönü', sõs kisk umma parmupasunat õnnõ Rõu*

ikk ku susi umma poiga ulub nagu hunt; nutab kedagi või midagi taga, nii et see väga välja paistab. *ku mõnõl suur kaih oll' ja väega ikk, sis ülti: taa ikk nigu susi umma poiga VVMS Vas*

ku lainõtas nii et lainetab; (nutab) väga. *Mallõ ikk nigu lainõt VVMS Rõu*

silmä' kakkõsõ' päähä är' nutab või silmad peast; nutab lakkamatult.
ku Karp är' kuuli, sis vana Miina unnas, nigu silmä' pähä är' kaksi' Rõu

silmä' juuskva' silmad jooksevad vett; pisarad jooksevad. *Eedu istõ ja silmä' joosi' VVMS Rõu*

silmist juusk vett ku hernetterri maaha suured pisarad voolavad.
naasõl juusk silmist vett nigu hernetterri maha' Har; silmäpisarõid pand põskõ müüdä maha' nigu hernetterri Har

kaartõ' tsilgusõ' räästavad tilguvad; pisarad jooksevad. *sul kaartõ' tsilgusõ' (pisarad jooksevad) EMS Vas*

miilt är' hiitmä / ahastama, meelt heitma

miilt är' hiitmä meelt heitma. *huju', ega' sa tuuperäst miilt vällä ei saa' hiitä', et sa mihe maha' mati' Har; ärä' heitku' miilt är' Plv*

JOHTUMINÕ JA OHT / JUHUS JA RISK

johusligult / juhuslikult, kogemata kombel

[kae' ka lk 140: hindäle saama, nõvvotõlõma]

pümme kana löüd' terä pime kana leidis tera; oli õnne vaid tänu juhusele. *sul om säärne õnn nigu' pümmel kanal, kiäl terä suuhvõ juusknu' Har; sa olt nigu' pümme kana terä leüdüü' Har; pümme kana löüse terä Rõu*

õnn ku pümmel soel oli õnne vaid tänu juhusele. *taal um õnnõ ku pümmel soel Vas*

hinnäst proomilõ pandma / riskima, õnne katsuma

ots ku susi surma otsib otsa justkui hunt; riskib pidevalt [tõist tähendüst kae' lk 94: kärsmäldä']. *ots nigu susi surma Urv; lätt nigu susi surma otsma Har*

kaalu pääle pandma / ohtu seadma

mõõk jõhvõga asõmõ kottal mõõk pea kohal; hädaoht pidevalt varitsemas. *keisri jal pelgäs umma ello, tuul om kõgõ mõõk jõhvõga (jõhvidega) asõmõ kottal VVMS Vas*

päsemä / pääsema

terve nahaga päsemä terve nahaga pääsema; tervelt, kahjudeta pääsema. *tõsõ' sai' laadan tappa', mina pässi terhve nahaga Har*

PÕHJUS JA PERÄHÜS / PÕHJUS JA TAGAJÄRG

põhjus / põhjus

kül tä tiid, määntse kivi all vähki om küll tema teab, kus kivi all vähid seisavad; küll tema teab, milles põhjus on. *kül ma tiia, määntse kivi all vähje om Plv*

niisama, moodu peräst / niisama, formaalselt

asja iist, tõist takan asja ees, teist taga; niisama, mitte asja pärast. *panõ' no ette joba, tan tiä mokitas ja maigutas, midä iin, tõist takan; ei olõ' vaja vahti inäp (hobuse kohta, kes kõrrekese kaupa heinu sööb, vahtides ümber) Urv; kõnõlas endä hüppä (huupi, st mõttetut) juttu, asja iihn, ei takan Har*

III

HÄÄDÜS KVALITEET

UMAHUSÕ' ESI'HINDÄST / ABSOLUUTSED OMADUSED

vahtsõnõ / uus, tuliuus

nõgõl mant lõigat nagu nõelasilmast tulnud. *tuu särk* (kuub) *om õkva rätsepä käest tuud*, *tuul om õkva nõkl mant maha' lõigat Har*; *mul om vastnõ särk sällän*, *nõkl mant lõigat õnnõ Har*

muutuma / muutuma, uuenema

tõist lehekülge pääle käändmä uut lehekülge pöörama; uutmoodi jätkama. *ma ütli Eedulõ, et meil tulõ ka õks taalõ elulõ tõõnõ lehekülge pääle' käändä'*, *lää õi taa niimuudu edesi Rõu*

üttemuudu / sarnane, ühesugune

ütte näkko, ütte makko ühte nägu, ühte tegu; välimuselt ja käitumiselt sarnased. *taa paar om küll üttemuudu kokku saanu' nigu sõsar vellega*: *ütte näkku, ütte makku Har*

KU ESÄ SUUST SADANU'

ku üts ku üts kõigiti sarnased. *naa omma' ku üts ku üts* Räp

üte viiga ristidü ühe veega ristitud; käituvad ühtemoodi. *taad õigust massa õi otsigi, nuu' ülembä' umma' kõik üte viiga ristit* Rõu

üte adra köütjä' mõlemad üheväärsed, ühesugused halvad. *katõkeste tõsõ' mõlõmba' üte adra kõüte' Plv; mis sa sitta viil kaidat, mõlõmba' omma' üte adra köütjä' Vas*

üteverelidse' ühte verd; sarnased. *naa omma' mõlõmba üteverelidse'* Rõu

ku ütest suust sadanu' nagu ühest suust kukkunud; sarnased. *nä omma' ku ütest suust sadanu' Plv; nigu ütest suust maaha sadano' Räp*

ku esä suust sadanu' nagu isa suust kukkunud; sarnaneb isaga. *tä om õkva ku esä suust maha' tsilgatanu' Urv; võta' vai jätä', taa lats um õkva imä suust sadanu' Rõu; nigu esä suust maha' sadanu' Plv; tä om ku esä suust tsilgahtunu' Räp*

pada sõimas pata pada sõimas katelt; üks halvustab teist samasugust. *pada sõimas pata, üte' musta' mõlõmba' VVMS Rõu*

lähkün (aon ja ruumin) / lähedal (ajas ja ruumis)

ussõ takan ukse ees; peagi saabumas. *talsipühi um jo mäe takahn; um jo kopl veerehn! talsipühi um jo sendse (esiku) perähn; ussõ takahn!* Rõu

vesi ei päse' vaihõlt vesigi ei lähe vahele; nii lähedal, et puutuvad kokku. *kats tükkü makasõ' nii ligi, et vesi ei päse' vahelt* Har

egäl puul / kõikjal, igal pool

maast taivani maast taevani; kõik ilm täis. *naid pratu ja häti om maast taivani VVMS Rõu*

liinan ja laanõn igas kandis. *tedä tunnõtas* (ta on kuulus) *liinan ja laanõn* Või Räp

suun ja saarõn Soomes ja Saares; igas kandis. *ma olõ küll käänü' suun ja saarõn, maan ja mõtsan, ja sääräst eläjet ma ei olõ' viil nännü', taalõ ei mõista' ma nimme anda' Har*

lõimin ja kudõhin inimese kohta, kes väle ja kärmas, keda saab kõik-jale. *tä um lõimih ja kudõhih Plv; tä um lõimih ja kudõhih. oh sa imeh, tedä saa lõimi [ja] kudõhihe Plv*

lakja, egäle poolõ / laiali, igale poole

egä tuulõ poolõ kõigi nelja tuule poole; igale poole. *olõ-i mul naist lat-sist midägi kassu, kõik umma egä tuulõ poolõ lakka vaonu' Rõu*

vaganõ / vaikne

ei hellü, ei valli ei kippu ega kõppu; ei mingit heli ega liikumist. *Kiidsu (pn) puult kuulõ-õi hellü, ei valli VVMS Vas*

ei hiirt, ei harakat ei hiirt ega harakat; ei kedagi näha ega ka mingit heli. *ei hiirt, ei harakat. kõik vakka Räp*

kõva helüga / valjusti, tugevasti

pilvini intensiivne. *tuu tülü oll' nii suur, et pilvini' VVMS Rõu*

taht maad lahki aia' maailm lõhki; väga valju heliga. *laul nii, et maad taht lahki aia'* Har; *ma tänidi, nigu külä lahes käeh* VVMS Vas

rüük tarõ tõistõ paika väga valju heliga. *tä rüük tarõ lahki; rüük tarõ tõistõ paika* Kan

aja kõrva' pääst vällä ajab kõrvad peast; väga valju heliga. *kõrva ajava' pääst vällä* Kan

tummõt verd / tõmmu inimene

mustlasõjuhti must nagu mustlane; tõmmu. *tä um sääre mustlasõjuhti* Plv

tinnõ verega mustaverd. *tinnõ verega* Plv

musta värmi / must, musta värvi

must ku paaperä must nagu pajapõhi; mustav. *silmäludsõ' kõik olli' musta' nigu paaperä'* Har; *taivas um pilveh nigu pada* Plv

verrev / punane

ku mustlaisi tulõkuri nagu mustlase tulekahju; erepunane. *põsõ', nuu õhksi' ku mustlastõ tulõkuri. mustlasõ' tegevä' mõnikõrd suurt tuld, sõs om suur tulõkuri* Urv

kirriv / kirev, kirju

kirriv ku uahäiarm kirju nagu oaõis; kirju (criti must ja valge koos). *kirriv nigu uahäiarm* Rõu; *kirriv ku uahäelmü* Räp

kirriv ku hähn kirju nagu rähn; kirju. *ta om kirriv nigu hähn* (kirjudes rõivastes inimese kohta) Har

täüs / täis

silmini' täüs silmini täis; ääreni täis. *ku annom mõnikõrd väega täüs um, sõs üldäs: taa um silmini täüs* Kan; *oo, mis sa nii silmini' täüs olõt ajanu'* (uucem – pilgeni') Har

tühi, palas / tühi, paljas

[kae' ka lk 219: vaganõ]

palas ku pääluu paljas nagu pealuu; täiesti paljas. *palas ku pääluu. karāmaa, kos haina ei kasu'* Räp

tühi ku iispääväne kerik täiesti tühi. *rahakott om tühi nigu iispääne kerik* Urv; *seo hoonõh om tühi ku iispääväne kerik* Vas

karvanõ / karvane

karvamärss karvanäss; karva kasvanud. *naa' noorõ' poisi umma' ku karvamärsi'* Rõu

mulgõlinõ / auklik

ku sõglapõhi nagu sõclapõhi; auklik, ka: hõre. *võid (või) oll' nigu sõglaperä mulkõ täüs* VVMS Rõu

hõrrõ / hõre, mitte tihe (kasvava kohta)

üts uikas tõist üks hüüab teist taga; harv, hõre. *üts kõrs uukas tõist* Räp

paks, padi / tihe, mitte hõre

tsiga rüük, a rükkä ei päse' tihedalt kasvav. *tsiga rüük, aga rükkä ei päse'* Har; *oll' kasuno' nii hää rügä, et tsiga es päse' sisse, ruig veereh* Räp

nõrk, perräandja / nõrk, järeleandlik

kimmäs ku kiislanahk pilkesõna millegi vähe vastupidava kohta.
kimmäs ku kiislanahk Rõu

vastapidäjä / vastupidav, tugev

esä iäs, poja põlvõs, tütrele viil tüküs aos isa eaks, poja põlveks, tütrele tükiks ajaks; vastupidav üle inimea. *sedä piät saama eloaost, poja põlvõst ja tütrele ka tüküst aost* Plv; *taad saa esä iäs ja poja põlvõs, tütre latsilõ viil perä pruuke'* Räp; *taad saa esä iäs, poja põlvõs ja tütrele viil tüküs aos* Räp

nühr / nüri

ei lõika' hapund piimä kah täiesti nüri. *taa väidsenüräsk ei lõika'* hapund piimä kah Urv; *ei lõika' hapund piimägi'* Rõu

terräv, vaib / terav, vahe

või kirpu lõigada' paras konna kohitsemiseks; üliterav. *vaib väits, võit kirpu lõigada'* Rõu

kõvõran / kõveras, kõssis, küürus

ku käänüspääga väits peaaegu kahekorra kõveras. *papa kää kõvõralõ ku käänisääga väits* Võl Kan

õgõv / sirge

õgõv ku osi sirge nagu osi; täiesti sirge. *poiss ku osi* (ilusa sirge poisi kohta) Rõu; *om sääne inemine – õgõv ku osi* Plv; *pikk nigu osi; pikk ja õgõv, sirgõ* Räp

kuum / kuum, tuline

ku keresekivi nagu kerisekivi; kuum (eriti palavikus pea kohta). *pää läts ütekõrraga nii rasõhõs ja kuumas nigu keresekivi* Urv

külm / külm

külm ku soelaut külm nagu hundilaut; liiga jahe (ruum). *vana jälle maja-tükk, mitte lämmind ei piä'; kütä' kui taht, ics om külm nigu soelaut* Urv

külm ku kõlgus liiga jahe (ruum). *külm ku kõlgus* Vas

külm ku küün külm nagu küün; liiga jahe (ruum). *külm ku küün* Rõu

puhk luust ja lihast läbi käib luust ja lihast läbi; puhub nii, et ihu hakkab külmetama. *tuul puhk armõtohe* (tugevasti), *tä puhk õkva luust ja lihast läbi* VVMS Vas

kusi külmäs kaari võtab kuse looka; pakane. *nüüd hummugu om nii kõva külm, et kusi külmäs kaari* Urv

külmetämä / külmetama

hamba' klõbisõsõ' hambad plagisevad. *lõdisas, nigu hamba' paukva'* suuh Vas; *külm kõva, et hamba' suuh klõbisõsõ'* Vas v Se

värisemä / värisema, vöbelema

pää nigu eläs otsan pea väriseb või kõigub otsas. *ku tä Tiistrih pidosih ka oll', sis kõnõli, nigu pää elli otsah* VVMS Vas

värises ku haavaleht väriseb nagu haavaleht; väriseb tugevasti. *mul oll' hirm nii suur, ma värisi ku haavaleht* VVMS Rõu

likõ / märg

ega sul soolakotti sälän olõ-õi ega sa suhkrust ole; sa ei pea märjakssaamist kartma. *ega sul soolakotti säläh olõ-õi, et sa vihma pelgät* Vas

likõ ku rüäräägo poig märg nagu räägupoeg; läbimärg. *no olõt likõ nigu rüäräägi poig* Har

likõ ku rääbüs märg nagu särg; läbimärg. *sa olt nii likõ õkva ku rääbüs* Urv

olõ-õi vüü all kah kuiva kotust pole hamba all ka kuiva kohta; läbimärg. *ei olõ' vüü asõnd ka kuiva* Kan; *seeni' kooni' kuu* (koju) *saiõ, nõrõti ma üle kõgõ, mul is olõ' hüü alh ka kuiva kotust* Har; *olõ-õs naba all ka inäp kuiva kotust, mugu nõrisi* KVVE Rõu

olõ-õi hamba all ka kuiva kotust pole hamba all ka kuiva kohta; läbimärg. *olõ-õs tõõnõkõrd inäp kuiva kotust hamba all kah* KVVE Rõu

laih / lahja, vähese kangusega

inämb iks ku ilma, parõmb iks ku palas vesi parem ikka kui paljas vesi; lahja küll, aga parem kui mitte midagi. *inämb iks ku ilma, parõmb iks ku pallas vesi, üteldäs väega viletsä söõgi kotsilõ* Võl Kan

vetel / vedel, mitte paks

vetel ku kurõjuuk vedel nagu kurejook; liiga vedel (sööök). *taa pudõr om sul jo vetel nigu kurõjuuk* Urv; *supp om täämbä vetel saanu', ta om õkva nigu kurõjuuk* Urv; *vetel ku hanijuuk* Vas

lühkene aig / lühike aeg

kikkasammu võrra kukesammu võrra; lühikese ajavahemiku võrra. *üts kikkasamm om päiv joba pikemb* Har; *pääväkene lätt jo kolmõ kikkasamo võrra edese* Räp

kitsas / kitsas, mitte lai

kitsas ku pini kiil kitsas nagu koera keel; kitsas. *kitsas ku pini kiil* Räp

peenükene / peenike, peen, hingpeenike

keskelt peenükene ku pintslanõ keskelt peenike nagu sipelgas; silmapaistvalt peene pihaga. *timä om keskelt peenükene nigu pintslanõ* VVMS Rõu

ohkõnõ / õhuke

ohkõnõ ku papõr õhuke nagu paber; väga õhuke, vähe vastupidav. *tuu kuhf oll nigu papõrine, es piä' midägi vasta* Plv; *ohkõnõ ku papõr* Vas

väikene, tsillõ / väike, tilluke

mättäräpsäjä väikest kasvu inimene. *kuis sa nii sukugi ei kasu'; sa jäät väikeses nigu' mättäräpsäjä* Har; *tuu oll sõs, ku ma viil mättäräpsäjä olli* Rõu; *nigu mättäräpsäjä, a tüüid rühk kõvastõ tetä'* Vas

ku nõpsnõgla pää nagu nõelapea; eriti väikest kasvu inimene. *esi um nigu nõpsnõgla pää, a lask ümbre nigu püürhäll* Rõu

keskmäne / keskmine

suurõs väikene, väikeses suur ei suur ega väike. *suurõs om väikene, väikeses suur* Har

perämäne / viimane

ku Peri herr põrgun – perämäne viimaseks jäänud. *tä om ku Peri herr põrguh* – perämine Räp

VAIHÕKÕRRA-UMAHUSÕ' / SUHTELISED OMADUSED

asanda' / asjatu, tulemusteta

ku Puka herrä mehidse': **voori toova'**, **tõõsõ veevä'** naljatlus asjata käijate kohta. *käävä' ku Puka herrä mehitse'*: *voori toova'*, *tõõsõ veevä'* Kan

tühi asi / tühiasi

asi vai ahotäüs vorstõ mõni mõis või ahjutäis vorstel; pole põhjust kahetseda. *kae' kos asi vai ahutäüs vorstõ Urv*; *taa no mõni asi*, *taa no mõni ahutäüs vorstõ Har*; *kae' kost mõni mõisa vai ahutäüs vorstõ Rõu*

tähtsüseldä' / tühine, tähtsusetu

ega ma su üsän olõ-õi olnu' sa oled minust noorem. *ega mä su üsäh ei olõ olno'* Räp

ega ma peoga pühästä' olõ-õi minuga ei saa mängida, mina olen mina ise. *ega mä peoga pühästä ei olõ'* Räp

massa-ai mu kura jala varvast sina ei maksa minu sitast varvastki; sa pole minu kõrval midagi väärt. *mis timä no hennest kitt*, *timä ei massa'* *mu tütre kura jala varbast Har*; *sa ei massa' mu kura jala varbast Har*

ku kõõme' kõõgipõrmandul nagu ussike põrmus; mõne väikese ja tähtsusetu asja kohta. *nigu kõõme' kõõgipõrmandul VÕI Kan*

kehv, ei olõ' asja / halb, kehv

müüdü lännü' säält, kon ummõldas ukse alt mööda käinud; iseõppija, kes on teiste pealt pisut õppust võtnud. *ega ma' ei olõ' peris umblõja*; *ma olõ tuu umblõja*, *kiä om säält müüdü lännü'*, *kos ummõldas Har*

saa-ai õigõt nahka ei saa head nahka; ei kõlba töötégijaks. *saa-ai tuust Uunost inäp õigõt nahka*, *tuu käü ilma piten niisama hoŀotõn Rõu*; *saa ei luuka lepäpuust*, *ei hüvvä nahka laisaluust* (rahvalaulu sõnad) VVMS Rõu

saa-ai muud ku põrguvärte pääle vüürmündri ei kõlba ühessegi ametitisse. *sa olõt jo peris pakan*, *sinust ei saa' muud ku põrguvärte pääle hüülmöldri Har*

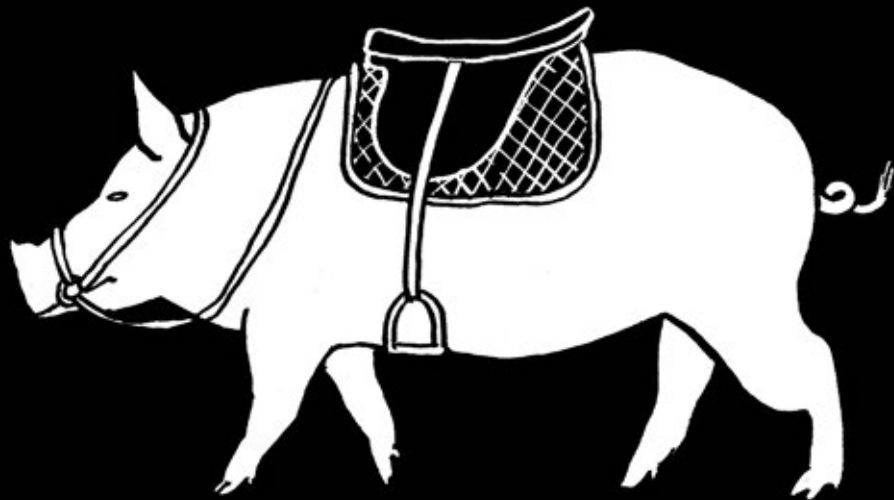
kõlba-ai huu hanna alagi ei kõlba kassi saba allagi; ei ole millekski kõlblik. *taa tüü ei kõlba' huu* (hobu) *hanna alagi Räp*

üts ei kuulõ', tõõnõ ei näe' üks ei kuule, teine ei näe; viletsate tööriistade kohta. *üts ei kuulõ', tõõnõ ei näe'*. *viletsä' tüüriista' Räp*; *üts ei kuulõ', tõõnõ ei näe'*, *kolmas kogone pimme Räp*

paha ja paklanõ, vilets ja vihanõ igapidi vilets. *paha ja paklanõ, vihanõ ja vilets Plv*

vaiv / vaev, raskused

elo olõ-õi liuglõminõ-lauglõminõ elu pole meelakkumine; ei õnnestu elada ilma muredeta. *olõki ei taa elu nii liuglõminõ-lauglõminõ*, *taaga ka õks um murõt külät Rõu*

KU TSIA SÄLÄN SATUL

verevaiv oma verevaev; minu töö ja hool. *taa mu verevaiv* Plv

oh sedä risti ja hätä oh seda risti ja viletsust; oh neid vaevu ja raskusi.
ma olõ teil nigu' ristis ja murhõs Har; *oh seda risti ja hätä* Har

vaiva nägemä / vaeva nägema, raskusi läbi elama

kõik kapsta' ilman är' söönü' kõik lusikad suhu pistnud; elus kõike näinud. *tä om ka kõik kapsta ilmah ärä' söönü'* Räp

vaivaga / vaevaliselt

vingun ja kiitsun vaevaliselt. *kevväi tulõ vingõh ja kiidsõh* – *vinguh ja kiidsuh* (vaevaliselt) EMS Plv; *rikkil om kõkkõ ülejäieh, naa' kõhnõba-kõsõ* (vacsemad) *eläse' vinguh ja kiidsuh* (vaevelde ja kurtes) VVMS Vas

halvõmbahe saisu saama / halvemas suunas minema

vihma käest kaartõ veere ala vihma käest räästa alla; halvast olukor-
rast veel halvemasse. *vihma käest kaardõ veere ala minemä* Ote

parõmbahe saisu saama / paremuse poole minema

lätt trepp-trepist korõmbahe liigub aste-astmelt ülespoole. *timä käsi kää häste, ta lätt õks repp-repist korõmbadõ* Har

hoiõt / turvaline, kaitstud

ku vanajuuda sääl takan nagu vanajumala selja taga; üksildane, kuid turvaline elu. *ütsindä elä, nigu vanajuuda säällä takan* – *ei hädä, ei halva* Rõu

ei upu' vette, ei pala' tullõ ei hakka peale tuli ega vesi; hävimatu. *ei olõ' taha' no juht pommitõdu'* (siia pole pommid üldse langenud); *taa om no viil alalõ, ei upu' vette, ei pala' tullõ, käü alasi alalõ* Har

hää, kõlvulinõ / hea, korralik, kõlblik

võta' sisse, võia' päält võta sisse või määri peale; igapidi hea. *võta' sisse, võia' päält!* Urv

sündmälä' / sobimatu, ebasobiv

ku tsia sälän satul nagu sea seljas sadul; sobimatu. *om ku tsia sälän satul* Kan; *ku tsial satul säläh* (kõrgele, üle võimete kohale saanu kohta) Räp

ku immissel helme' kaalan nagu emisel helmed kaelas; sobimatu. *nigu immissel helme' kaalan* (inimeste kohta, kes ei oska endale sobivaid esemeid valida) Urv

sündümä, kõlbama / sobima, kõlbama

kuttu minemä heas kooskõlas olema. *tuu ei lähä' nii kuttu* (koesse), *tähendäs riimi* Har; *tuu lätt parõmbadõ kuttu* (jutu kohta) Har

ku käsi kindahe nagu käsi kindasse; sobib täpselt. *sünnüs nigu käsi kindahe. häste passis* Räp

ku rusik silmämulku nagu rusikas silmaauku; sobib väga hästi. *sünnüs ku rušk Kamja mehe silmä pääle* Kan; *taa om sullõ paras nigu' rusik silmä pääle* Har; *taa ütlemine trehvü sul õkva ku rusik silmämulku* Rõu; *taa sünnüs ku kulak silmä pääle* Räp; *passis nigu rusik Nursi mehe silmä pääle* Räp; *sünnüs nigu rusik Nursi naasõ silmäle* Räp

ku sipul supi sisse nagu rusikas silmaauku; sobib väga hästi. *kae', taa jutt passõ sul õkva nigu sipul supi sisse* Rõu

illos, kinä / ilus, nägus

võtkõ' mu' silmä', sõs kaegõ', ku illos tä om! minu silmis on ta ilus. *võtkõ' mu' silmä', sõs kaegõ', ku illos tä um!* Rõu

ilmaillos hirmus ilus; imeilus. *nii' pulmalauva pääl, ilmilusa' pukõdi', ilmilusa' lilli'* Har

helkämä / helkima, särama

silmä' pilisese' pään silmad säravad. *Enn oll' nii rõõmsa, et silmä' mugu pilisi' pään* Rõu

ilodu / inetu, näotu

[kae' ka lk 106: hoolõtuhe]

olõ-õi saistamist, ei näoplatsi pole nägu ega tegu; inetu käitumise ja välimusega. *ei ihho, ei illo; ei olõ' saistamist ega näoplatsi* Urv; *olõ es täl näoplatsi, ei saistamist* (õeldi inimese kohta, kes polnud ilus ja oli halva käitumisega) Urv

olõ-õi näko, ei teko pole nägu ega tegu; inetu välimuse ja käitumisega. *tol ubinal ei olõ üttegi näku, ei maku* Krl; *tuul lugõmisõl olõ-õs jah määnestki maku es teku* Rõu; *täl ei olõ ei näko ega teko, kattõ kumbagi'* Vas

olõ-õi ihho, ei illo pole nägu ega tegu; inetu keha ja näoga. *Ei olõ ihho ei illo* Urv

tihka-ai sandõlõgi silmä tulla' ei julge end kellelegi näidata. *no om [tä]*
nii alatus ja ilotus jäänü', et tihka-ai sandõlõgi' silmä tulla' Vas

vastamiilt / vastumeelne, ebameeldiv olema

lää-äi nõnna on vastumeelt. *tä om kõik läbi nuhutanu', ütski ei lää'*
nõnna (peigmees, kes naist otsib) Räp

ku kassil haina süümine nagu koeral sibula söömine; vaevaliselt ja
vastumeelselt. (kuidas töö läheb?) *nigu kassil haana süümine* Räp

kahtlanõ / kahtlane, ebakindel

saa nätä', ku nätal täüs saa mõne aja pärast selgub. *saa nätä', ku nätal*
täüs saa Rõu

savitsidõ jalgo pääl tuule peal, savijalgadel; ebakindel. *taa elo om jo nii*
savitsidõ jalgu pääl, suurõmb sado tulõ, vaos kõik lakka VVMS Vas

hink(i)-hänk(i) ebamäärane jutt. *hink-hänk, ei ütle midäge kinmät* Räp

keerolinõ asi / probleem

kõva pähkmäs kõva pähkel; keeruline ülesanne. *kae no and' mullõ kül*
kõva pähkmä purra' Rõu

kerge, mitte keerolinõ / lihtne, mitte keeruline

[kae' ka lk 123: kergüisi]

ku peio sülädä' lihtne ära teha. *ku pekko sülätä'* (kohe valmis) Räp

ku voona jalg õkva tõmmada' kukepea; kerge ära teha. *mul um pör-*
madu mõskmine niisama kerge ku voona jalg õkva tõmmada' VVMS
Rõu

vussi minemä / nurjuma, ebaõnnestuma

lorri minemä lörri minema; käest ära minema. *taa majapedämine om*
küll väega loriin. ta lask uma elu lorri minnä' Har

summa minemä vussi minema. *oh hullu, kuis ma nii summa lähä!*
ennembi olli joonõn, no olõ ma puhtas summan! Har; *ma ei saa arvu,*
kuis neil taa asi kül nii summa läts Rõu

hukka minemä vussi minema. *laul ei olõ' joonõn, läts hukka viis, ei olõ*
õigus viis ei' Har

läts vett vidämä läks vett vedama; läks nurja. *läts vett vedäme* Krl;
naid unni (unesid) *om pallu nätt; suurõmb jagu naid om kõik vett juuma*
lännü', ei olõ' medägi tähendüst ollu' Har; *sa mõtli' külh, et ma rahva*
naarus jää; su mõtõ' läts vett juuma – ma olõ jo lauva takan mõrsja aul
Har; *mu külänkäük läts vett vidämä, vanamiis jäi haigõs* Rõu

susi sittõ tii pääle ebaõnnestunud teekonna kohta. *mu liinaminek läts*
luhta, must kass oll' tii pääle' kükänü' Rõu; *susi sittõ tii pääle'. niiviisi*
üteldi, ku tiikäük halvastõ läts Vas

vussin olõma / nurjunud, ebaõnnestunud olema

summan olõma on vussis. *oh hullu, kuis ma nii summa lähä! ennembi*
olli joonõn, no olõ ma puhtas summan! Har

pööräline / meeletu, pöörane

[kae' ka lk 119: kõrralagõhus; lk 234: segäne asi]

olõ-õi otsa, ei arvo ei ole aru ega otsa; pole mingit pidet. *ilm mässäs*
armõtudõ, ei olõ otsa, ei arru; näüs, konas ta nakas saistumma Har;

*nuil ei olõ arru, ei otsa maa pääl, kuis eläse' Har; taa lang um nii är'
pussõrdunu', et tast ei saa inäp arvu, ei otsa EMS Rõu*

segi ajama / segadust, arusaamatust tekitama

ilma püürä pandma maad ja taevast segi pöörama; suurt segadust tekitama. *ta tahtsõ ilma püürä panda' Har; uma kaibamisõga' pand kõik ilma püürä Rõu*

segäne asi / segane, selgusetu, arusaamatu

[kae' ka lk 119: kõrralagõhus; lk 233: pööräline]

mõista-ai külmä, ei lämmind ei oska midagi arvata. *ei mõista' timäst külmä, ei lämmind Plv*

ei otsa, ei arvo ei aru ega otsa; puudub selgus. *tuul jutul ei olõ otsa, ei arru Har*

ku Nursi naasõ nõiaraamat arusaamatu, segane. *tuu asi om segäne ku Nursi naasõ nõiaraamat Kan*

habõndõga juut ei saa' kah arvo väga raske aru saada. *ku kõik ütte panõ', sõs võta õi vana habõndõga juut ka inäp arvu EMS Rõu; taast ei saa' joht habõndõga juut kah arvu Vas*

segätsehe / ähmaselt, ebaselgelt

unõ iist nagu läbi udu; ähmaselt. *taad juttu olõ ma nigu' läbi unõ kuuldanu' Har; mul tulõ nii unõ iist miilde Har; mäletäs ku unõ iist õnnõ Rõu*

selge / selge, ilmne

ku peoga kumpi' nagu käega katsuda; ilmselge. *no om sul nigu' peoga kombada' Har; tuu asi oll' nii avalik kui pioga kumpi' VVMS Rõu; sii om jo käega kopi' EMS Räp*

must tund valgõt; valgõ tund musta must (plekk) on valge peal kaugelt näha ja vastupidi. *must tund valgõt väega* (plekk on näha) VVMS Vas; *valgõ tund musta* (mustust) väega VVMS Vas

tõistsugumanõ / erinev

vass vaiht vaks vahet; märgatav erinevus. *võiul om võiu mant vass vaiht* VVMS Vas

IV

HULK JA MÕÕT HULK JA MÄÄR

PALLO JA VEIDÜ' / PALJU JA VÄHE

OLÕ-ÕI JOHT / EI OLE, PUUDUB

olõ-õi tolmu iist meelen ei mäleta sugugi. *mitte tolmu iist miilde tulõ-õi'* VVMS Vas

tiia-ai tast üttegi haisu ei tea sellest midagi. *ei tiia' taast üttegi haisu* Plv

olõ-õi külmä, ei lämmind saia' pole midagi tahta. *minost ei olõ' midägi, ei külmä, ei lämmind saia' – üttele õkva maakeeli* (hindab nii oma rahvaluuleteadmist) Räp

olõ-õi karvaväärcki mitte karvaväärcki; mitte sugugi. *ma ei olõ' karvaväärcki tan süüdü* Har; *olõ-õi hiusõkarva väärcki kaiho saanu'* Vas

olõ-õi musta küüdse väärcki mitte musta küüne väärcki; mitte sugugi. *kulla inemine, ma ei tiia' tuust asjast medägi, ma ei tiia' tuust musta küüdse väärt kah; jätä' minnu rahu* Har; *ta süä oll' varandusõ külge nii*

kinni' kasunu', [et] ta is anna' sullõ mitte musta küüdse väärt kah Har; *ma olõ-õi sullõ musta küüdse väärtki midägi tennü' Rõu; mul ei olõ' küüdsevõrdki maad* Plv; *mehel olõ-õs musta küüdse väärt ka süüdü* VVMS Vas

haigõ hamba pääle haige hamba peale; kas või natuke midagi materiaalselt. *es tuvva' rohtu ka haigõ hamba pääle'* (midagi ei toodud vaevatasuks) Urv; *kulus är' ku haigõ hamba pääle* Räp

olõ-õi silmäldä' nõklagi mitte tinast nõelagi; mitte midagi materiaalselt. *ma ei olõ' timä käest üttele silmäldä' nõkla ka saanu'* Har

olõ-õi silmägi pistä' mitte silmaga pista; mitte midagi materiaalselt. *kiäki ei olõ' mullõ silmä pistä' kah andanu'* Har; *ei olõ' ma su hääd nii pallu kah võttanu', et silmä pistä' saa* Har; *purru kah ei saa' silmä panda'* (mitte midagi ei saa tasuks) Plv

nii pallõ, ku silmä mahus kübetki. *ta ei olõ' mullõ nii pallu ka andanu', ku silmä mahus* Har

olõ-õi elävät karvagi mitte karvagi; pole mitte kedagi. *sääl ei olõ' elävät karvagi'* Vas

olõ-õi jüvvägi mitte ivagi; mitte tükikestki (toidu kohta). *ei olõ üttegi jumala jüvvä* (mingit toitu) *kah, kõik [ma] tuu poodist* VVMS Vas

olõ-õi põrmugi mitte üks põrm; mitte sugugi. *latsõ is kullõ' mitte üts põrm. kullõlgõ' ka üts põrm!* Har; *mul ei olõ' taad söögitahtmist mitte üts põrm* Rõu

olõ-õi tolmuigi pole sugugi. *terveh inemine nigu küünäl, tolmu ka täl vika as olõ'* VVMS Vas

olõ-õi nuhkugi mitte üks lõhn; mitte jälgegi. *lätsi' kinni' võtma, a var-gist olõ-s inäp nuhkugi'* Vas

olõ-i nimmegi pole jälgegi. *[kott] tühi miä tühi, ei kunna nimmegi'* (mitte ühtegi konna) KVVE Rõu

TSIPA, KIPÕN / PISUT, NATUKE

nii kavva, ku valgõ haisu näkkü kuni pisutki valgust jätkus. *rahvas oll' välä pääl niikavva, ku valgõ haisu näkkü* KVVE Rõu

VEIDÜ' / VÄHE

üle aia karada' saab korra üle aia hüpata; (sööki) jätkub väga lühike-seks ajaks või väikeseks pingutuseks. *kiisla om üle aia karada õnnõ, pia om kõtust kaonu'* VVMS Vas

ütele varõssõlõ pallo, katõlõ veidü' ühele varesele palju, kahele kasin; liiga vähe. [tõist tähendüst kae' lk 61: kõhn] *sul ka taad süüki um ütele varõssõlõ pallo ja katõlõ veedü'* Rõu

kass vii hannaga är' kass viib saba peal metsa; väga väike kogus. *toda või kass hannaga är' kanda' – näpotüün väega vaenõ inemine Kan; timä tarkusõ vii kass hannaga är'* Vas

saa-ai tsirgulõ tsängada' ei jätku õieti millekski. *tuust ei saa' tsirgulõ kah tsängada'* Har

ku silmäruuht nagu silmarohtu; väga vähe või harva. *sis ei näe' teid enämb rohu iist kah* (kui ära sõidate) Har; *veidü' nigu silmärohto* Rõu

PALLO, HULGA / PALJU, ROHKESTI

olõ-õi otsa, ei viirt pole otsa ega äärt; piiramatult. *sis es olõ enämb nallal otsa ega' viirt* Har; *olõ-õi otsa, ei viirt* (suur ja lai) Räp

maailm maa ja ilm; rohkesti. *aigu küll maailm, ma süü raasakõsõ* Har

mereni (ulatuselt) rohkesti. *sul om mereni ette tett* (töönorm on suuresti ületatud) Har

härgiga vitä' annab hobusega vedada; rohkesti (murede kohta) [tõist tähendüst kae' lk 209: hädän olõma]. *Meedil ka õks um häti härgiga' vitä'* Rõu

ku murrun murdu; palju ja tihedalt. *rahvast tulõ ku murrun kokko* Plv

ku muropesän nagu sipelgaid; palju ja tihedalt (eriti elusolendite kohta). *pallo nigu muropesäh* Vas

ku härä kurgust nagu kuke kurgust; palju ja intensiivselt. *haavast linnas verd ku härä kurgust* VVMS Vas

peoga vai ruhimiguga palju, heldesti. *lõhkõ* (helde) *inemine, heldemari poig vai tütar. tuu and egäleütele, kas peoga vai ruhmiguga* (kamaluga) Har

MÕÕT, MÕÕTMA / MÕÕT JA MÄÄR, MÕÕTMA

TÜKELDE / TÜKATI, OSALISELT

tsilgõ-tsalgõ vähehaaval, ka: üksteise otsa. *sõs iks pereh ist üteliisi lavva mano, a no' käävä' tsilgõ-tsalgõ Vas; nii tsilgõ-tsalgõ sai õks ma' kah ar' uma võla tagasi Vas*

PIAAIGO / ÄÄREPEALT, PEAÆGU

üle väidseterä üle noatera; napilt. *ma sai na üle väidseterä osta' Har*

TÄPSÄHE / TÄPSELT, KARVAPEALT

jõhvipäält karvapealt [tõist tähendüst kae' 127: kõrraga, õkva]; väga täpselt. *um jõhvõpäält – (uue sõna) karvapäält Plv; karvapäält nii tettü', nigu ma sullõ opsi Räp*

uurivärk kellavärk; täpne ja korralik. *kääse ku uurivärk Räp*

JAKKUMA / JÄTKUMA, PIISAMA

ots otsaga kokko, nigu Veeber lehmäsöödäga naljatlus väljendi „ots otsaga kokku tulema” kohta. *tull ots otsaga kokko nigu Veeber lehmäsöödäga' – üteli pääväl lõppi süüt, tõsõl pääväl lehm Vas*

KÕVVA / TUGEVASTI, KÕVASTI

et pää kõlisõs nii et pealuu kõliseb; väga tugevasti (pähe saadud löögi kohta). *ma olõ saanu' sääntsiid pauka, et pää kõliskas VVMS Vas*

TÄVVESTE / TÄIELIKULT, JÄÄGITULT

pääst jaloni pealaeast jalatallani; kogu keha ulatuses. *ma olõ timä pääst jaluni rõivõilõ tennü', kõik om mu rõõvas tel sällän Har*

tuhkpiinühe tiidmä läbi ja lõhki; peensusteni. *ma tiia tuud tuhkpiinüde Har*

KÕIK / KÕIK

kõik, miä kabla pääl püsüs kogu inventar. *hobõsõ ruuh, ratta', regi, hobõsõ seim, kõik anti kolhoosilõ, mis kabla pääl püssü (sai nõõriga järel vedada) VVMS Rõu*

VIIMÄTSENI PIIRINI JOUDMA / ÄÄRMUSENI JÕUDMA, KROONI PÄHE PANEMA

pand i-le pää otsa teeb midagi äärmuslikku, mida veel pole tehtud [tõist tähendüst kae' lk 72: kõnõlõma]. *ilmah om tett pallo lolluisi, sa panõd kül i-le pää otsa (on hakkama saadud mingi rumalusega) Või VõW*

MÕÕT SAA TÄÜS / KANNATLIKKUS LÕPEB, PIIR ON ÜLETATUD

lõig om täüs lõõg on täis; mõõt on täis, karistus käes. *kavva tä tan õks kiusas, kül saa tää lõig ka täüs Rõu; nüüd sai tä lõig täüs (sai teenitud palga, karistuse) Räp*

ÜLEARVO / LIIGNE, ÜLEARUNE

viies tsõõr vankrõl viies ratas vankri all; ülearune (isik). *taa ku viies tsõõr rattidõ külehn* Rõu; *tä um ku viies ratas vankri all* Rõu; *nigu viies tsõõr vankrel* Rõu

ILMA MÕÕDURIISTALDA', SILMÄ PERRÄ / MÕÕTE-RIISTATA, SILMA JÄRGI

silma perrä silma järgi. *ah, ma anna sullõ niisama silmä tähel, ilma mõõtmalda'* Har; *silmä perrä tei* (ilma mõõtmata) Plv

MÕÕTMA / MÕÕTMA

susi hannaga mõõtnu' hunt sabaga mõõtnud; täpne vahemaa teadmata. *susi olõvat taad tiid kunage hannaga mõõtno' – ku tii õigõtt pikkust ei tiidä'* Räp

V AIG AEG

AMMU' / AMMU, AMMUSEL AJAL

ku vanakurat poiskõnõ oll' kui vanakurat veel poisike oli; ammu, ütleja noor- või lapsepõlves. *ku ma' ka vanast kuuli käve ja ku vanajuudas nuur poiskõnõ oll', sis oll'...* Har; *tuu oll' vanast. ku vanakurat poiskõnõ oll', sis sai laultus!* Rõu

LÄÄ-ÄI PALLO AIGO / EI VÕTA ENAM PIKKA AEGA

olõ-õi inämb pikkä perrä ei võta enam palju aega. *es olõ inämb pikkä perrä sinnu uuta'* Urv

MÕNI AIG / MÕNDA AEGA

roodsi tunn rootsi tund; mõni aeg. *ma taha üte roodsi tunni ellä'; lasõ' mul üts roodsi tunn ellä'* Räp; *pidä vasta mõnõ hää roodsi tunni* (kestab hea tüki aega) Räp

ÜTEST TÜKÜST / KOGU AEG, JÄRJEST, PIDEVALT

üü' ja päävä' kokko ööd kui päevad; pikka aega, vahetpidamata. *taa tege päävä' ja üü' kokku* Har; *sa tüütät küll üü' ja päävä' kokku* Har; *vana sulahanõ om tuu kangõ tüümiis, timä tege kõik üü ütte ja päävä' kokku, ei tulõ' tüüle otsa, ei arru* Har; *kõnõla neile üü ütte, päävä' kokku, et jätke' minnu rahu; na omma' mõtsalisõ', ei jätä' naa' Har; viis inemist rühmäs üü' ja päävä' tüüd kokko, a tõõsõ' viis liiguda õs lilligi' Rõu; kae' kost um rühmäsk, kõik üü' ja päävä' tege kokko* Rõu; oo, kulla lats, *sa ründät kül üü' ku päävä' kokko, vai sa no tuuperäst midä rohkõp saat* Rõu

üttenahka ühtevalu; vahetpidamata. *ku üttenahka satas, sis ei saa iks rükä ka panda'* Har

ütest joonõst ühtejooni; kogu aeg. *taa kutsik um sul ütest joonõst jalun* Rõu

EI ILMANGI / EI IIALGI

luud ei konti iialgi. *tuu potisinine värm es lää' näil külest luud ei konti* VMT Plv

ALOSTUS JA LÕPP / ALGUS JA LÕPP

alostama / alustama, algust tegema

viirt vallalõ võtma otsa lahti tegema; alustama. *võta' sä viir vallalõ – alosta' sina pääle* Räp

katski jätmä / katkestama, katki jätma

jutul jakku sisse lüümä katkema (jutu kohta). *mi perremihe poig muidõ perremihe tütreka kõnõli' varte pääl; nigu ma manu sai ennedä, nii lei jutul jaku sisse* Har

üle pini om är' astut, üle hanna om astmalda' üle koera on saadud, üle saba on saamata; enamik suurest tööst on tehtud. *ku üle pini om ar astut, sõs üle hanna ar' jätku' sa astmalla'* VVMS Vas

perrä jätmä / loobuma

käega viskama käega lööma; asja sinnapaika jätma. *ma visassi käega ja tulli tulõma* VõI Räp

otsa saama / otsa saama, lõppema

päts es näe' pääväminekit (leiva-, saia-)päts sai ruttu otsa. *päts es näe' pääväminekit* VõI Võ

näpo' putusõ' põhja näpud põhjas; (vara, raha) on lõpukorral. *hää olõsi ollu anda' külh, a ei olõ' taad annust (mida anda), päkä' putusõ' kõigin [paigun] perrä* Har; *näpo' putussõ' põhja* Räp

ots käen, perä peon miski on lõpukorral. *ots käen, perä peon* Har

perä peon, hand hammastõ vaihõl sukad suus ja kaltsud kaelas; miski on lõpukorral. *perä peon, hand hammastõ vahel* Urv; *ots käen, hand hammastõ vaihõl* Plv

pini kaalan vorst koera kaelas vorst; midagi tarvitatakse väga ruttu ära. *saa seenis ku pini kaala vorsti* Urv; *sai nigu pini kaala vorst. väega veitüs aos* Räp; *innembä püsüs pini kaalah vorst ku su' karmaneh raha* Räp

PERÄLE JOUDMA JA MÜÜDÄ MINEMÄ / SAABUMA JA MÖÖDUMA

äkki / äkki, äkitselt, järsku

ku pikne taivast nagu välk selgest taevast. *tull' ku pikne taivast* Plv; *tä tulõ nii äkke nigu piksenuul* Räp

ku puu päähä nagu puuga pähe löödud; äkki, ootamatult. *ma lää no' nigu puu päähä, ütski tiia äi uuta'* VVMS Vas

ku prundsivipsahus välkkiirelt. *ku esä kärähüt, sis [mustlasõmutt]* kattõ *ku prundsivipsahus* Vas

müüdä minemä / mööduma, mööda minema

lätt müüdä ku nähvätäs möödub väga kiiresti. *seo kuu lätt ku nähväh-häs müüdä* VVMS Rõu

VÕIMALUS / VÕIMALUS, VÄLJAVAADE

ilm vallalõ ja toorõs maailm on lõhki, kõik teed lahti; (kellelgi on nüüd) maailmas palju väljavaateid. *ilm um täl nüüd vallalõ ja toorõs* Plv

TAHTMA JA SAAMA / TAHTMA JA SAAMA

tarvis olõma / vajama, vaja olema

ku häräle handa vaia kiini minnä' midagi hädasti vaja. *ku häräl handa vaja kiine minnä'* (temal ikka puudub midagi) Räp

kulus maras är' kulub marjaks ära; just praegu vajalik. *taa üts lats, taa kulõhus marja iist ärä'* EMS Har

ku KÄRBLÄSE' MIIPOTI MAN

luutma / lootma

luut ku sikk sarvi pääle loodab nagu sikk sarve peale; loodab iseenda võimete peale (liiga enesekindlalt). *tä luut nigu sikk sarvi pääle*’ Urv

orastõ pääle oraste peale; tulevikule lootes (lacenama, lubama). *anna orastõ pääle* Räp; *võtamõ orastõ pääle* Räp

uutma / ootama

uut ku päivä pilve takast ootab nagu päikest pilve tagant; ootab igatsusega. *sa oodat no umma velle nigu’ päivä pilve takast* Har

pikin silmin uutma pikisilmi ootama; igatsusega ootama. *imä uut tedä pikän silmän* Har; *pikin silmin uutma* Rõu; *pikil silmil oodõtas* Plv

tahtma, himostama / tahtma, soovima, himustama

hamba’ veren hammas verel; iha on toitu saanud. *täl sai ku hammas verde* Kan; *saa nigu sael hamba’ verde* Rõu; *täl saiva’ hamba’ verde, nüüd ei jätäki inämb taad muudu maha’* Plv; *hamba oma’ vereh, ots vai sita alt vällä* (viinale lisa) Räp

ku kärbläse’ miipoti mano nagu kärbsed meepoti kallal; palju rahvast koguneb millegi (arvatavalt) ihaldusväärse juurde. *nigu kärbläse’ miipoti mano. koske midäge tetäs ja kõik tulõva’ mano kaema* Räp

kättesaamalda’ / kättesaamatu, täitumatu

tsirk korgõn, muna persen kauge unistus, mis ei pruugi täituda. *tuu tsirk om viil korgõn ja munagi persen* Kan; *tuu tsirk om korgõn, muna persen* Urv; *tsirk om üllen, muna persen* Rõu; *tsirk korgõh, muna perseh ja pesä viil tiidmäldä’* Vas; *tuu tsirk korgõh, muna perseh; padja ala*

panõt, sis kätte saat; ei panõ’, nii ei saaki’ Vas; *tsirk korgõh, muna perseh; maaha satas, või katski minnä’* Vas

nõudma / nõudma

pini hauk inämb, ku perremiis käsk alluv on püüdlikum, kui ülemus eeldab. *pini hauk rohkõmb, ku perremiis käsk* (kurja, nõudliku ametniku kohta) Räp

uma tahtmisõ perrä / oma tahtmise järgi

umma hammast piten oma nina järgi; oma plaani, tahtmist mööda. *sääd umma hammast pite* Räp

nõnno perrä näo järgi; heaksarvamise järgi. *no ei saa’ egaüts osta’, no’ müüäs nõnnu perrä* Har

vabalt, volilt / vabalt, sundimatult

hüpelge’, hiirekese’, seeni’ ku vana kass kodo tulõ kass kodunt ära, hiirtel pidu; tundke end vabalt, kuni peremeest või ülemust kohal pole. *hüpelge’ no’, hiirekese’, seeni’ ku vana kass kodu tulõ* Rõu

jagama / jagama, jaotama

joba körpvä’ piimä, lehm viil üle mere juba jagavad karu nahka, karu alles laskmata; juba jagavad kasumit, kui ettevõtmisega pole veel alustatud. *joba körpvä’ piimä, a lehm um viil üle mere* Rõu

kopik jäi timä raha külge jagamisel teisele rohkem saama. *kopek jäi timä raha külge* Räp

VI

TEGIJÄ' ÜTELÜSE' FUNKTSIONAALSED VÄLJENDID

HELLÄNIME' / HELLITUSNIMED

kukumuna kukumuna; armas laps. *sa olõt hää lats, lillilats, kukulats*
Krl; kukulats, tsirgulats, pailats, kukumuna, tsirgumuna Rõu; oh sa
kukumunakõnõ Plv

VIISAKUSÕÜTELÜSE' / VIISAKUSVÄLJENDID

aituma! aitäh! *aituma kukutatäle* (taevaisale), *seenimaani om kõik häste*
lännü' Har

suur teno, laja pääga aituma! suur tänu, pikad paclad, hallikirju aitäh!;
naljatlevad tänusõnad. *suur teno, laja pääga aituma!* Räp

hää lats, lapik hand, handa (sapa) vaia, valmis koir hea laps, lauk
ots, saba taha, valmis kuts; naljatlev kiitus muidu ulakale lapsele [tõist
tähendüst kae' lk 107: sõnakullõmalda']. *hää lats, lapik hand; handa*
vaia, valmis koir Har; *ku lats är' tege virgastõ, mis kästi, sõs üteldäs:*
hää lats, lapik hand, osa otsan, kerä kesken, takan um nigu leevälapju.
mõnikõrd üteldäs ka viimätse asõmõllõ: takan um tarlabi. Rõu; *hää lats,*
lapk hand, handa vaja, valmis koer Räp

joudu! jõudu! [ma] anni joudu (töötegitale), *võit' jovvu vasta* VVMS Vas

PALLÕMISÕ' / PALVESÕNAD

jummal-esä aida', tegijide tii pääle, joudsidõ jälgi pääle; virga'
jänesse' iin kundsan kargama, laisa' härä' takan traavi laskma töö
alustamise sõnad. *jummal, aida' joutsillõ järgi ja tugõvillõ ette* Urv;
jummal-esä, avita', tegijide tii pääle, jõutside jälgi pääle; virga' jänesse
iih kondsah kargama, laaša' härä' takah traavi laskma Räp

SÕIMUSÕNA', VANMISÕ' / SÕIMUSÕNAD, KIRUMISED

sunning sunnik. *kos sa no', vana sunning, mu koti panni'* Rõu; *sundku'*
no sinnu vanna sunningut Rõu; *sunningukihä, tiä jagi mullõ sunningit*
(pildus vandesõnu) Plv

nuhõldav jumala nuhtlus. *innembävanast es vannu' kiäki' „kurat ja*
kurat”, sis üteldi: ossa põrgulinõ, ossa noheldav Urv; *kae' koh om*
noheldav! VVMS Vas; *oh sa igäväne nuheldava iho!* Vas

pühüsk *assa pühüsk!* (väike tõrelemine lapsega) Kan

puraski perält! kuradi päralt! *puraski perält, kas ma miis ei olõki!* Plv

pääga roisk kuradi raisk. *oh sa igäväne pääga' roisk!* Vas

jumala sunnik su sisse! kurat su sisse! *jumala sunning su sisse!* (halva inimese kohta; ka asjade ebaõnnestumisel) Plv

kurat su sisse! kurat su sisse! *mine', kos kurat sinnu võtt! kurat su sisse! kuradi perält! ah sa tulinõ kurat! pistükurat!* Vas; *kurat su sisse, et sa kaavo mano kussit* Räp

saadlanõ saatan. *kos sa, saadlanõ, läät, ma sullõ näütä. saadlanõ om nigu veidü nõrgõmb ku saadan* Urv; *ar' vei vana saadlanõ kõik mi kraami* Rõu

saavõlinahk saatananahk *kos sa, saavõlinahk, no läät?* Rõu

sindrikihä oh sa sinder. *sindrekihä* Urv; *sindrikihä* Rõu

vainlasõhaud oh sa vaenlane! *ossa vainlasõhaud külh!* Rõu

vainlasõkere oh sa vaenlane! *ah sa vainlasõkere, ei mõista' nii olla', et pahandust ei tulõssi* Räp

kuřailma haud. kurivaim. *sullõ kuřahavvalõ võta' vai vits* Rõu; *ossa kuřailma haud, vai pett minnu* Rõu

pümmejüri oh sa pime! *oh sa pümmejüri, es näe' midägi'* VVMS Rõu

taurmann vanakuri. *taaga olt ku vana taurmanniga hädähn, taast ei päse' kui vallalõ* Rõu

toho tont ja poogand! tohoo tont ja tollivalitsus! *toho' tunt ja poogand* Rõu

las tont võtta'! tont võtku! *ah, mis meil tuuga asja, mia mõts habisas* (mida rahvas räägib); *las tedä tunt võtta'* Har

tuhanõ. *assa tuhandalinõ!* Rõu; *tuhandakihä* Rõu; *ah sa tuhanõ, ku halusahe kärbläne puri* VVMS Vas; *toho' tuhanõ, tuu oll' tel kõgõ halvõmb sõna* VVMS Vas

tulinõ kihä tuhat ja tuline! *assa tuline kihä, kas sa kuulõt* Plv

ülejäänü' kihä. *oh sa ülejäänü' kihä!* (õeldud näiteks kukele, kes vahetpidamata akna all laulab) Räp

kuradi kihä tuline keha. *oh sa igäväne kihä; oh sa kuradi kihä!* Vas

vanajälle vanaõel. *tohhoo vanajälle!* Vas

jälendüsekihi *assa jälendüsekihi!* (inimese kohta, kes midagi halvasti teeb) Plv

kablajaan *no umma' kül üte' kablajaani' kokko saanu'* Rõu; *oh sa kablajaan* Plv; *igäväne kablajaan* Vas

pininuki palõ' peninukk; halb inimene. *kuradi pininuki palõ'* Har

ÜTELÜSE' USKMIISI JA ETTETÄHENDÜISI KOTSILO / USKUMUSTE JA ENNETEGA SEOTUD VÄLJENDID

kärbläse' näevä' vihma kärbsed tükivad suhu ja silma – tuleb vihma.
kärbläse' näevä' vihma (kui kipuvad suhu ja silma) Kan

kägo pett är' kukulind petab ära; tühja kõhuga kuulnud käo kukkumine
tekib seederikke. *kägo pett mu är': es olõ' viil ärä' jüvänä' hinnäst; no
olõ-õi jüvvä maitsnu'* Plv

SÕNAMÄNGO' / SÕNAMÄNGUD

õdagudsõ rongiga lõunõ poolõ õhtuse (võru keeles ka: läänepoolse)
rongiga lõuna poole. *ma lää õdagudsõ rongiga' lõunõ poolõ* Rõu

tõõnõ terä, ütel' möldre, ku hiiresitta hambaga tsälksäs teine tera,
ütles mölder, kui hiiresitta hammustas. *tõõnõ terä, ütel' möldre, ku hiire-
sitta hambaga' tsälksäs* VVMS Rõu

kiä om tark? – mää! kiä om ull? – sää! laste jutt, mis markeerib
Räpina keelepruuki. *kes om tark? – mää! kes om ull? – sää!* Röp

kuis sa julsit jalksi tulla'? pelksi, pelksi, är' iks julsit kuidas sa
julgesid jalgsi tulla? pelgasin, pelgasin, lõpuks ikka julgesin. *kuis sa
julsit' jalksi tulla'? Urv; cuis sa no julsit jalksi mii' poolõ tulla'? pelksi
mis pelksi, är' iks julsit* Urv

kakk ikk raan öökull nutab remmelga otsas. *kakk ikk raan* Urv; ääsä
(äsja) *kakk ikk raan* Rõu

ma olõ vinne seto, mul kellä netu olen vene setu, kella mul ei ole.
mä olõ venne seto, mul kellä netu Röp

siin tulõ herräpoig August ja timä takan hoorapoig Ants siin tuleb
häräpoeg August ja tema järel hoorapoeg Ants. *siin tulõ herräpoig
August ja timä takan hoorapoig Ants* VÕI Rõu

jaanitulõ õtak Oinakundin, koh tulõ karkõga kargaminõ jaaniõhtu
Oinakundis, kus hakatakse karkudel hüppama. *jaanitulõ õtak Oinakun-
din, koh tulõ karkõga' kargaminõ* VÕI Rõu

sekä' no' naid hambarattit ja tõmba' pikä' tulõ' pääle vaheta nüüd
käiku ja lülita kaugtuled sisse (sõiduõpetaja sõnad). *sekä' no' naid
hambarattit ja tõmba' pikä' tulõ' pääle'* VÕI Võ

ISBN 978-9949-9581-1-5

